

**T.C.
BAŐKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BANKACILIK VE FİNANS ANABİLİM DALI
BANKACILIK VE FİNANS YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**2001 KRİZİ:
TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ ÜZERİNE ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
EMRE İBİŐ**

**TEZ DANIŐMANI
YRD. DOÇ. DR. ONUR SUNAL**

ANKARA – 2013

**T.C.
BAŐKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BANKACILIK VE FİNANS ANABİLİM DALI
BANKACILIK VE FİNANS YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**2001 KRİZİ:
TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ ÜZERİNE ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
EMRE İBİŐ**

**TEZ DANIŐMANI
YRD. DOÇ. DR. ONUR SUNAL**

ANKARA – 2013

..... tarafından hazırlanan
.....
.....
.....adlı bu çalışma jürimizce Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Kabul (sınav) Tarihi:...../...../.....

(Jüri Üyesinin Unvanı, Adı-Soyadı ve Kurumu):

İmzası

Jüri Üyesi :.....

Jüri Üyesi :.....

Jüri Üyesi :.....

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../20.....

Prof. Dr. Doğan TUNCER

Enstitü Müdürü

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans tez çalışmam sırasında desteğini esirgemeyen, çalışmalarımı ve beni sürekli yönlendiren Sayın Hocam Yrd. Doç. Dr. Onur SUNAL' a çok teşekkür ederim.

Tüm eğitim hayatım boyunca benden maddi manevi hiçbir yardımı esirgemeyen, Babam Fahrettin İBİŐ' e, Annem Sezen İBİŐ' e ve Kardeşlerim Merve İBİŐ ve Nurettin İBİŐ' e çok teşekkür ederim.

ÖZET

Kriz; toplumsal belirsizliğin giderilmesi için gerekli kararların alındığı sosyal, politik ve ekonomik hayatta kendini tekrarlayan bir yıkım ve onarım sürecidir. Günümüz dünya ekonomisinde 1970’li yılların sonunda gelişmiş ülkelerde başlayan, 1980’li yıllarla birlikte gelişmekte olan ülkeleri de kapsayacak bir biçimde yaygınlaşan küreselleşme olgusu, krizin kararların verildiği an olarak tanımlanır hale gelmesine yol açmıştır.

Türkiye’de Şubat 2001 krizinde yaşananlar krizin bu tanımını doğrulamaktadır. Krizin bankacılık sektörü başta olmak üzere tüm sektörleri etkisi altına alması sonucu 14 Nisan 2001’de acil önlem planı olarak hazırlanan “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” uygulamaya geçirilmiştir. Bu programla yıkıma uğrayan bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması, sektördeki problemlerin ortadan kaldırılması, bankaların sermaye yapılarının güçlendirilmesi ve bankacılık sektörüne olan güvenin tekrar sağlanması amaçlanmıştır

Türk bankacılık sektörü sorunlarının çözümüne yönelik olarak 2001 krizinin ardından yeniden yapılandırma programıyla sektöre çeki düzen verilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca son dönemlerde Avrupa Birliği’ne uyum sürecinin de etkisiyle bankacılık sektörünün Basel direktiflerine uyumlandırılması gereği doğmuştur. Bankaların mali bünyelerinin iyileştirilmesi ve uluslararası kabul görmüş standartlara göre yeniden yapılandırılması ve faaliyetlerinin etkin olarak denetlenmesi, bilançolarının güçlendirilerek yatırımcılara şeffaf hale getirilmesi, güçlü finansal kuruluşlar için şart olan unsurlar olarak görülmüştür.

ANAHTAR KELİMELEER: Bankacılık Sektörü, Kriz, Yeniden Yapılanma.

ABSTRACT

Crisis is a repetitive destruction and repair process in social, political and economic life in which the decisions necessary to solve social uncertainty are taken. Globalization phenomenon came out in the developed countries by the end of the 1970s in today's World economy and spread as to cover developing countries by the 1980s, became to be defined as the moment that the decisions on crisis were given.

Experiences of the February 2001 crisis in Turkey have confirmed this definition. After the crisis affected all sectors, mainly the banking one, “Strong Economy Transition Program” prepared as an emergency measure plan in April 14, 2001 was implemented. This program aimed to restructure of the degraded banking sector, eliminate the problems in the sector, strengthen capital structure of the banks and restore confidence towards the banking sector.

In order to solve the problems of Turkish banking sector, after 2001 crises the sector is tried to be reorganized with a restructuring programme. In addition to this recently, with the impact of harmonization process to European Union, there emerged the need of alignment of Turkish banking sector with the Basel directives. Improvement of the financial structure of the banks and restructuring of them in accordance with internationally adopted standards, inspection of their activities, making their balance sheets transparent to the investors through strengthening them were seen as must conditions for strong financial institutions.

KEY WORDS: Banking Sector, Crisis, Restructuring.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
TABLOLAR LİSTESİ	VI
ŞEKİLLER LİSTESİ	IX
SİMGELER ve KISALTMALAR.....	X
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.KRİZLER VE RİSKLER	3
1.1.Genel Olarak Kriz Tanımı Ve Kriz Türleri.....	3
1.1.1.Kavram Olarak Finansal Kriz.....	3
1.1.2.Kriz Türleri.....	5
1.1.3.Tarihsel Süreç İçerisinde Finansal Krizler	10
1.1.4.Finansal Krizleri Açıklayan Modeller	14
1.2.Bankacılık Sektörünün Maruz Kaldığı Riskler	17

İKİNCİ BÖLÜM

2.KASIM 2000 VE ŞUBAT 2001 EKONOMİK KRİZLERİ	22
2.1.Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizlere Genel Bir Bakış	22
2.2.Kriz Öncesi Dönem.....	26
2.2.1. 9 Aralık 1999 İstikrar Programı	27
2.2.2. Türkiye’yi 2000-2001 Krizlerine Sürükleyen Nedenler.....	33
2.3.Kriz Dönemi	48

2.3.1.Kasım 2000 Krizi.....	48
2.3.2.Şubat 2001 Krizi.....	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.2001 KRİZİNİN BANKACILIK SEKTÖRÜNE ETKİLERİ.....	56
3.1.Kriz Döneminde Türk Bankacılık Sistemine Genel Bir Bakış.....	56
3.1.1.Sektör Büyüklüğü.....	57
3.1.2.Mevduat, Piyasa, Sermaye Yapısı.....	59
3.1.3.Aktif Pasif, Kredi, Karlılık Yapısı.....	63
3.2. 2001 Krizi Öncesinde Türk Bankacılık Sisteminin Temel Sorunları.....	68
3.2.1.Özkaynak, Mevduat ve Kredilerin Yetersizliği.....	68
3.2.2.Az Sayıda Büyük Çok Sayıda Küçük Bankanın Varlığı.....	71
3.2.3.Kamu Bankalarının Hakimiyeti ve Yüksek Görev Zararları.....	72
3.2.4.Açık Pozisyonlar ve Denetim Eksikliği.....	73
3.2.5.Devlet Kaynaklı Sorunlar.....	77
3.3.Krizlerin Bankacılık Sistemine Etkileri.....	78
3.3.1.Krizlerin Bankacılık Sistemini Etkileme Mekanizması.....	78
3.3.2. 2000-2001 Krizlerin Bankacılık Sistemine Etkileri.....	79
3.3.2.1.Bankaların Döviz Pozisyonları.....	80
3.3.2.2.Toplam Mevduatın Vade Yapısı.....	81
3.3.2.3.Krizlerin Etkisiyle Büyüyen Zarar ve Banka Sermayelerinin Erimesi.....	81
3.3.2.4. Bankacılık Sistemindeki Serbest Sermayenin Yapısı.....	82
3.3.2.5.Bankacılık Sisteminde Karlılık.....	82

3.3.2.6.Tahsili Gecikmiş Alacaklar	83
3.3.2.7.Mevduatın Banka Grupları Arasında Dağılımı ve Kredi Arzı	84
3.3.3.Bankacılık Sektörünün 2000 ve 2001 Krizlerindeki Rolü.....	85
3.3.4.Krizlerin Bankacılık Sektörüne ve Ekonomiye Maliyeti	89
3.3.5. 2000-2001 Krizinin Öğrettikleri.....	92
3.4.Kriz Sonrası Türk Bankacılık Sektörünün Yeniden Yapılandırılması	95
3.4.1.Kamu, TMSF, Özel Bankalarının Yeniden Yapılandırılması	95
3.4.2.Gözetim ve Denetim Çerçevesinin Güçlendirilmesi	103
3.4.3.Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı	104
3.4.4.Yapısal Yenilemeler	107
3.5.Kriz Sonrası Dönemde Ülke Ekonomisi ve Bankacılık Sistemi	111
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
4.SONUÇ	116
KAYNAKÇA.....	123

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Finansal Krizler Öncesinde Bazı Makroekonomik Göstergelerdeki Değişiklikler	13
Tablo 2. Finansal Krizler Öncesinde Bazı Finansal Sektör Göstergelerindeki Değişiklikler	13
Tablo 3. Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizlerin Anatomisi	25
Tablo 4. Temel Makro Ekonomik Hedefler.....	28
Tablo 5. 1 ABD Doları + 0.77 Euro’dan Oluşan Döviz Kuru Sepeti Hedefleri.....	30
Tablo 6. Net İç Varlıklar.....	31
Tablo 7. Net Uluslararası Rezerv Taban Değerleri.....	32
Tablo 8. Türkiye’de Kriz Döneminde Döviz Tevdiat Hesabında, Reel Döviz Kuru İndeksinde ve Ticari Bankaların Sendikasyon Kredileri Hacmindeki Gelişmeler	36
Tablo 9. Türkiye’nin Dış Ticaret Değerleri ve Değişim Oranları	36
Tablo 10. Türkiye’de Bankaların Açık Pozisyonları	38
Tablo 11. Türkiye’de Kriz Öncesi ve Sonrası, Gecelik İşlemlere Uygulanan Basit Faiz Oranları.....	39
Tablo 12. Ticari Bankalarının Kısa Vadeli Borç Stoku.....	39
Tablo 13. Türkiye’de Doların DİBS Faizine Göre Reel Getirisindeki Gelişmeler	42
Tablo 14. Ortalama Bileşik Hazine Faizi, 12 Aylık Tüfe ve Tefe Enflasyonu ve Beklenen Tefe Enflasyonu	45
Tablo 15. Yerli Ve İthal Otomobil Satışı.....	47
Tablo 16. İnterbank Gecelik Faiz Oranları: En Yüksek, En Düşük, Ortalama ve Standart Sapma.....	49
Tablo 17. TCMB’nin Haftalık Döviz Rezervi	50

Tablo 18. 1999-2001 Yılları Arasında Faiz Oranları.....	54
Tablo 19. Fona Devredilen Bankalar	55
Tablo 20. 1980-2002 Banka Sayısı.....	57
Tablo 21. 1990-2002 Finansal Aracılık Göstergeleri	58
Tablo 22. Seçilmiş AB Ülkelerinde Bankacılık Sistemine İlişkin Temel Göstergeler.....	58
Tablo 23. Banka, Şube ve Personel Sayısı AB-Türkiye karşılaştırması.....	59
Tablo 24. Mevduatın Vade Yapısı	60
Tablo 25. Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma	61
Tablo 26. Türk Bankacılık Sektöründe Banka Sayılarındaki Gelişmeler.....	62
Tablo 27. Türk Bankacılığında Aktiflerin Dağılımı	63
Tablo 28. Türk Bankacılığında Pasiflerin Dağılımı.....	64
Tablo 29. Aktiflerin Banka Gruplarına Göre Dağılımı.....	65
Tablo 30. Bankacılık Sektörü Kredileri Bilgileri.....	66
Tablo 31. Kredilerin Banka Gruplarına Göre Dağılımı	66
Tablo 32. Türk Bankacılığında Özkaynak Verimliliği ve Karlılık.....	67
Tablo 33. Bazı Göstergelerin Toplam Aktiflere Oranları.....	69
Tablo 34. Özkaynakların Bankalar Arası Dağılımı	69
Tablo 35. Varlıkların Bankalar Arası Dağılımı	71
Tablo 36. Mevduatlara İlişkin Oranlar	74
Tablo 37. Bankaların YP Net Genel Pozisyonları	75
Tablo 38. Bilanço İçi YP Pozisyonu.....	76
Tablo 39. Bankaların Döviz Aktif ve Pasifleri	81

Tablo 40. Toplam Mevduatın Vade Yapısı	81
Tablo 41. Özkaynaklar I	82
Tablo 42. Özkaynaklar II	82
Tablo 43. Bankacılık Sektörü Karlılık Oranları.....	83
Tablo 44. Tahsili Gecikmiş Alacaklar	84
Tablo 45. Mevduat Banka Gruplarına Göre Dağılımı	84
Tablo 46. Bankaların DİBS/Toplam Aktif Oranları	87
Tablo 47. Bankaların Net Kar/Zararları.....	87
Tablo 48. Kriz Yaşamış Ülkelerde Bankacılık Yapılandırma Maliyetleri	95
Tablo 49. TMSF Bankalarında Yaşanan Yeniden Yapılanma	97
Tablo 50. TMSF Bünyesine Devredilen Bankalar Listesi	98
Tablo 51. TMSF Bünyesindeki Bankaların Döviz Pozisyonundaki Gelişmeler	99
Tablo 52. Hazine Tarafından TMSF'ye Verilen Özel Tertip Tahviller	99
Tablo 53. Fon Bankalarına Aktarılan Kaynak Tutarı	100
Tablo 54. Bankacılık Sektöründe Devir ve Birleşmelere İlişkin Gelişmeler.....	101
Tablo 55. 2000-2002 Yılları Arasında Türkiye'de Faaliyet Gösteren Bankalar	107
Tablo 56. 2001 Yılında Kullanılan IMF Olanakları	109
Tablo 57. GSMH.....	111

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Yükselen Finansal İktidarsızlığın Bankacılık Sektörünü Etkilemesi.....	5
Şekil 2. Finansal Krizlerin Sınıflandırılması.....	5
Şekil 3. Bankaların Maruz Kaldığı Riskler	17
Şekil 4. Toptan Eşya Fiyatları ve Kur Sepeti	30
Şekil 5. Temmuz 2001- Aralık 2002 Yılları Arasında Uygulanacak Olan Kur Bandı	31
Şekil 6. Net İç Varlıklar Ve Net Dış Varlıklar	32
Şekil 7. Etkin Politika Oluşumu.....	92
Şekil 8. Sihirli Altıgen Programı.....	92

SİMGELER ve KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BDDK	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BIS	Uluslararası Düzenlemeler Bankası
BDF	Bütçe Dış Fon
BKZ	Bakınız
DİBS	Devlet İç Borçlanma Senedi
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DTH	Döviz Tevdiat Hesabı
GEGP	Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KDV	Katma Değer Vergisi
KKBG	Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
MDDAF	Menkul Değerler Değer Artısı Fonu
KYT	Kamu Yararı Teorisi (Public Interest Theory)
NİV	Net İç Varlıklar
NUR	Net Uluslararası Rezervler

MB	Merkez Bankası
OECD	Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü
O/N	Over Night Faiz (Gecelik Faiz)
RDKİ	Reel Döviz Kuru İndeksi
SKYDF	Sabit Kıymet Yeniden Değerleme Fonu
SGK	Sosyal Güvenlik Kuruluşları
SK	Sendikasyon Kredileri
SPK	Sermaye Piyasası Kurulu
SSK	Sosyal Sigortalar Kurumu
TBB	Türkiye Bankalar Birliği
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TGA	Tahsili Gecikmiş Alacaklar
TEFE	Toptan Eşya Fiyat Endeksi
TMSF	Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu
TL	Türk Lirası
TÜFE	Tüketici Fiyat Endeksi
UMS	Uluslararası Muhasebe Standartları
YP	Yabancı Para

GİRİŞ

1980'lerden itibaren sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, iletişim teknolojilerinin ilerleme göstermesi, çöken sabit kur rejiminin ardından; kur riskinden korunmak için türev ürünlere başvurulması gibi gelişmelerle; dünya ekonomik sistemi içinde finansal işlemlerin payı artmıştır. Bunun sonucunda ülke ekonomilerinde finansal işlemlerin bireysel bazda yaygınlığı ve tüm ekonomi içindeki payı artmıştır. Finansal piyasaların uluslararası düzeyde bütünleşmesi, ulusal ekonomilerde ortaya çıkan krizlerin finansal piyasalar aracılığıyla global düzeyde etkide bulunmasını beraberinde getirmiştir. Bu anlamda, finansal piyasalarda istikrarın sağlanması dünya ekonomisinin işleyişi açısından da önemli hale gelmiştir.

Finansal istikrarsızlığın artmasına neden olan söz konusu faktörler ekonominin içinde bulunduğu konjonktüre göre, özellikle gelişmekte olan ülke ekonomileri üzerinde reel büyümeyi tahrip edici etkiler gösterebilmektedir. Çünkü; gelişmekte olan ülke ekonomilerinin kurumsal özelliklerinden biri olan yerleşik enflasyon ve politik istikrarsızlık, finansal istikrarsızlığa paralel olarak, döviz krizine yol açabilir. Ulusal paranın değerine yönelik belirsizlik, devalüasyonu beraberinde getirirse hem banka bilançolarının bozulmasına hem de firmaların ve kamunun yabancı para cinsinden borçlarının artmasına neden olacaktır.

Yukarıda anlatılanlara ek olarak, finansal istikrarın sağlanabilmesi için finansal sistemde ağırlığı olan kurumların aynı anda istikrar içinde olması gerekir. Bankalar, gelişmekte olan ülkelerin piyasalarında önemli role sahiptirler. Bankalara yönelik olarak uygulanacak denetim, gözetim ve düzenleme mekanizmaları özellikle kriz dönemlerinde hem paniklerin önlenmesi hem de merkez bankasının etkili para politikası uygulayabilmesi açısından önemlidir. Bankacılık sektöründe görünen riskler, her ülkede, her dönemde kaçınılmaz olarak yaşanabilir. Çünkü finansal piyasalar var olduğu sürece, risk unsuru sistem içerisinde varlığını sürdürecektir. Ancak bu aşamada önemli olan risklerin doğru tanımlanıp, yönetilmesi olmaktadır. Banka üst yönetimleri, kurumsal olarak alınan riskler hakkında daha fazla bilgi edinmeli ve riskin yönetilmesi için gerekli sistemlere sahip olmalıdırlar. Böylece piyasada oluşacak risklerin zararları, bankacılık sektörünü en alt düzeyde etkileyecek ve oluşacak krizlerin zararları minimuma inecektir.

Türkiye’de 2000 yılı başında enflasyonu düşürmek ve ekonomide büyüme ortamını yeniden sağlamak amacıyla kapsamlı bir ekonomik program uygulamaya konulmuştur. Program kapsamında sıkı maliye politikası uygulanması ve yapısal reformların hayata geçirilmesinin yanı sıra, enflasyonist beklentileri hızla aşağıya çekmek için; döviz kurları, hedeflenen enflasyona göre belirlenerek önceden açıklanmıştır. Bunun sonucunda ise para politikası likidite genişlemesini, yabancı kaynak girişine bağlayan bir çerçeveye oturmuştur.

2000 yılı başında uygulamaya konulan enflasyonla mücadele programı bankacılık sisteminin bilanço yapısının şekillenmesinde de önemli ölçüde etkili olmuştur. Programın uygulanmaya başlamasıyla birlikte, bankacılık kesimi faiz oranlarının daha da düşeceği beklentisi altında yüksek faizli kaynaklara uzun süre bağımlı kalmamak yönünde hareket etmiştir. Diğer yandan, döviz sepetinin hedeflenen enflasyona göre belirlenerek önceden açıklanmış olması, yabancı para cinsinden kaynakları Türk Lirası cinsinden kaynaklara göre daha cazip hale getirmiştir. Bu çerçevede, bankaların bir bölümü kaynaklarının kısa vadeli ve döviz cinsinden, kullanımlarının ise uzun vadeli ve Türk Lirası cinsinden gelişmesi yönünde bir eğilim içine girmeye başlamıştır. Bu gelişmeler sonucunda 2000 ve 2001 krizleri ortaya çıkmıştır. Elbette her iki kriz de ekonomi, politika ve uygulamalarındaki hatalardan kaynaklanmıştır. Ancak gerek 22 Kasım ve gerekse 21 Şubat krizlerinde uluslararası kısa süreli sermayenin ani çıkışlar gerçekleştirerek borsada, faizde ve döviz fiyatlarında oluşan panik havasını yaygınlaştırdığı ve piyasa şoklarının büyümesine katkıda bulunduğu söylenebilir.

Bu çalışmayla 2001 Türkiye krizinin nedenleri, sonuçları ve kriz sonrası dönemde bankaların bu krizden nasıl etkilendiklerinin araştırılması amaçlanmıştır. Bu kapsamda ilk bölümünde finansal kriz ve risk kavramlarından bahsedilmiş. İkinci bölümde Türkiye’de yaşanan 2000-2001 Ekonomik krizleri üzerinde durulmuş, o tarihteki ekonominin durumu, yapılan istikrar programları, yaşanan krizlerin nedenleri anlatılmış. Üçüncü bölümde ise yaşanan bu krizlerin bankacılık sektörü üzerine etkileri ve bu etkilerin nasıl bertaraf edildiği anlatılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.KRİZLER VE RİSKLER

1.1.Genel Olarak Kriz Tanımı Ve Finansal Kriz Türleri

1.1.1.Kavram Olarak Finansal Kriz

Kriz çeşitli bilim dallarında ve aynı zamanda günlük konuşma dilinde çok yaygın olarak kullanılan kavramlardan birisidir. Kriz sözcüğü Yunanca ve Latince köklerden gelmektedir. Yunanca “krinein” kökünden gelen “krisis” sözcüğünün anlamı karar vermedir. Fakat bu sözcük zamanla tehlike ve istikrarsızlık anlamında kullanılmaya başlanmıştır (Collins, 1986: 369).

Ekonomik anlamda kriz, önceden bilinmeyen ya da öngörülemeyen bazı gelişmelerin makro düzeyde devlet, mikro düzeyde ise işletmeleri ciddi olarak etkileyecek sonuçlar ortaya çıkarması anlamına gelmektedir.

Tüm bu tanımlamalar dikkate alındığında kriz; ekonomide ani ve beklenmedik şekilde ortaya çıkarak ülke ekonomisinde ciddi sorunlar yaratan olumsuz gelişmeler, içsel şoklar şeklinde ifade edilebilir.

i. Finansal Kriz Tanımı

Finansal krizler, herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya döviz piyasasındaki fiyat ve/veya miktarlarda, kabul edilebilir bir değişme sınırının ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanmalar olarak tanımlanabilir.

Finansal kriz konusunda şu görüş genel kabul görür; krizin ortamı ve göstergeleri vardır, ama krizin kesin olarak ortaya çıkacağını söylemek ve krizin zamanını öngörmek mümkün değildir. Dornbusch’a (1984) göre, Kriz ancak patladığında görülür. Nitekim, krizlerin ve ne zaman gerçekleşeceği öngörülebilse, gerekli önlemler alınır, krizlerin ortaya çıkması önlenir. Ayrıca, finansal kriz süreçlerinde yaşanan baskı ve gerginlik, güvensizlik ve panikten kaynaklanmaktadır.

Finansal kriz, finansal piyasalarda ters seçim ve ahlaki risk (moral hazard) problemlerinin çok daha kötüleştiği bir bozulmayı göstermekte olup, kriz neticesinde finansal piyasalar, fonların en üretken yatırım alanlarına geçişine izin vermez.

Diğer yandan Paul Krugman (2008), krizin belli bir tanımının bulunmadığını öne sürerken, Edward ve Santanella (2008) ise krizleri paranın değerindeki belirgin bir düşüşe bağlamıştır. Diğer araştırmacılar ise, ise krizleri paranın değerindeki düşüslere ve ulusal rezervlerin ciddi biçimde tükenmesine bağlamışlardır (Parasız, 2001; Eroğlu ve Albeni 2002).

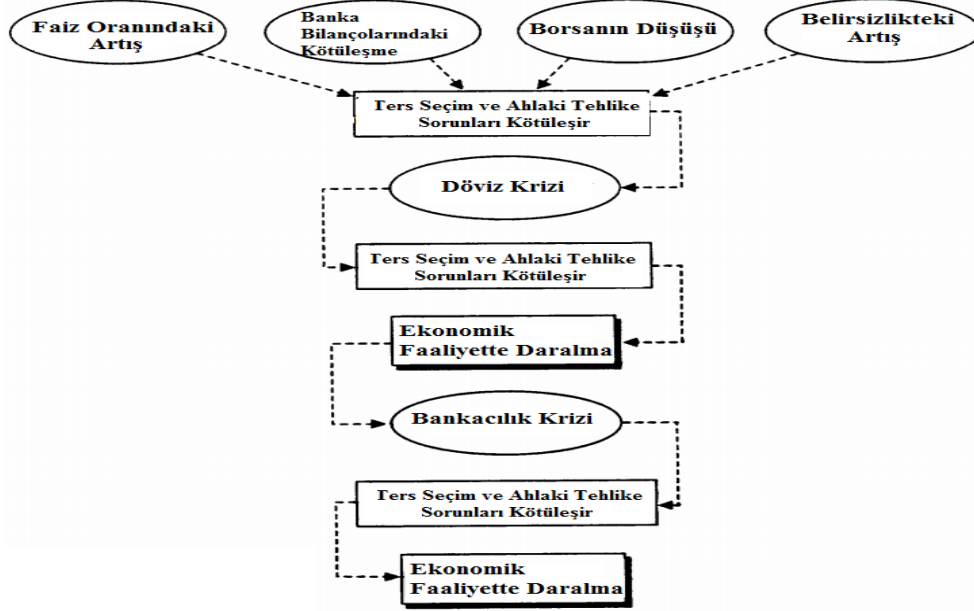
ii. Finansal Kriz Nedenleri

Mishkin'e (2001) göre; finansal krizlere iktisadi faaliyeti azaltan ve etkinliğini düşüren bir olgu olarak baktığımızda, iktisadi birimlerin kriz karşısındaki davranış biçimleri daha da önem kazanmaktadır. Bundan dolayı öncelikle finansal kriz sürecinin başlangıcındaki belirtileri görmemiz gerekmektedir. Bu belirtiler şu başlıklar altında toplanabilir:

- Faiz oranlarındaki artış,
- Belirsizliklerdeki artış,
- Menkul kıymetler borsasının çöküşü,
- Bankacılık sektöründeki sorunlar.

Finansal krizlerin sebepleri ile ilgili birbirinden farklı çeşitli görüşler son zamanlarda yoğun olarak tartışılmaktadır. Genel olarak, finansal krizlerin ortaya çıkmasının en önemli nedeni olarak gelişmekte olan ekonomilerdeki finansal liberalizasyon gösterilmektedir. Bu ülkelerin uluslararası sermaye akımlarına açık duruma gelmeleri, ekonomilerini kırılgan bir yapıya sokarak para ve bankacılık krizlerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Mishkin (1998), Krizlerin ortaya çıkma mekanizmasını, Şekil:1'deki gibi açıklamıştır.

Şekil 1. Yükselen Finansal İstikrarsızlığın Bankacılık Sektörünü Etkilemesi

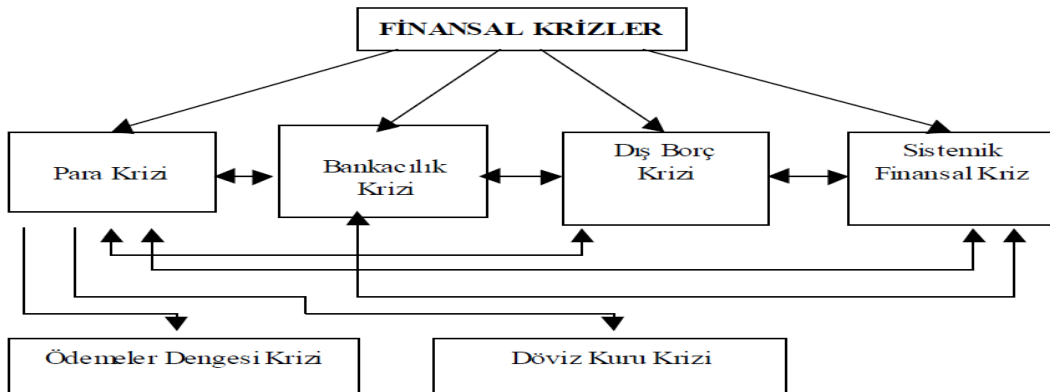

Kaynak: (Mishkin, 1998: 18)

1.1.2. Kriz Türleri

Finansal krizlerin ortak özellikleri bulunmakla birlikte, kendi içlerinde ayırt edici özellikleri bulunmaktadır. Genel kabul gören yaklaşıma göre kriz türleri; para krizi, dış borç krizi ve mali kriz olmak üzere üç başlık altında incelenirken; Mali krizler ise; finansal ve bankacılık krizleri olmak üzere iki başlık altında incelenebilir.

Şekil 2. Finansal Krizlerin Sınıflandırılması

Kaynakça: (Mishkin, 1998)

i. Para Krizi

Para krizi, ilgili alan yazında, döviz krizi olarak da ifade edilmektedir. Para krizleri döviz kurunda ve sermaye hareketliliğinde ortaya çıkan ani bir değişim sonucu oluşmaktadır.

Para krizi, ulusal para biriminin devalüe edilmesi ya da, dalgalanmaya bırakılmasıyla sona eren, ancak döviz kurunu korumak amacıyla merkez bankasını döviz piyasasına müdahale ederek geniş hacimde uluslararası rezerv kullanmaya zorlayan ve faiz oranlarının aniden yükseltilmesi ile sonuçlanan spekülâtif bir saldırı durumudur. Para krizlerinin belirleyicileri beş grup altında toplanabilir.

- Zayıf makroekonomik göstergeler
- Finansal altyapının yetersizliği
- Ahlaki tehlike ve ters seçim (Asimetrik bilgi olgusu)
- Piyasadaki kuruluşların yanlış beklenti yönetimi
- Öngörülmeven bazı durumlar

Kibritçiöglü (2001), gelişmekte olan ülkelerde yaşanan para krizlerinin finansal krizlerle olan bağlantısı üç mekanizma ile açıklamıştır. Bunlardan ilki, bu ülkelerin borç sözleşmelerin kısa vadeli ve genellikle yabancı para birimine, varlıklarının ise ulusal para birimine bağlı olması nedeniyle, ulusal para biriminin devalüe edilmesinin, bilançolardaki borç yükünü artmasına ve özkaynakların azalmasına yol açması durumudur. İkincisi, spekülâtif saldırının yol açtığı devalüasyonun, fiili ve beklenen enflasyon oranında artışa yol açmasıyla ilgilidir. Sonuncusu ise, yüksek faiz ödemelerine maruz kalan ekonomik birimlere ait geri dönmeyen kredilerin, ve devalüasyon sonrası borç yükü artan bilançoların, varlık ve yükümlülükler arasında sıkışmış, likidite sorunu yaşayan ve zayıf sermaye tabanına sahip bankalar ortaya çıkarmasıdır.

ii. Dış Borç Krizi

Ülkenin kamu veya özel sektöre ait dış borçlarını ödeyemez duruma düşmesi sonucu dış borç krizi ortaya çıkmaktadır. Dış borç krizleri özellikle 1980'lerde gelişmekte olan ülkelerde görülmüştür. Bu ülkelerde cari hesap fazlaları oluşmuş ve bu cari hesap fazlaları gelişmekte olan ülkelere borç olarak verilmiştir. Sonuçta faiz oranlarının da yükselmesiyle ülkelerin borç yükleri artmıştır. Bu da dış borç krizlerini ortaya çıkarmıştır.

Likidite krizleri olarak da adlandırılabilen para ve bankacılık krizlerine maruz kalan bir ekonominin tüm yükümlülüklerinde olduğu gibi dış borç geri ödemelerinde de aksamalar oluşabilir. Çalışkan'a (2003) göre, dış borç krizlerinin genel özellikleri aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

1. Dış borçların geri ödenmesinde yaşanan güçlük, geçici bir süreçtir.

2. Ülke, borçlarını geri ödemeye muktedir olduğu halde, yükümlülüklerinden kaçınmak istiyor olabilir. Ülke kıt kaynaklarını yatırım ve üretim gibi alanlara tahsis edip, bunun cezai yaptırımına katlanmak suretiyle, geri ödemelerini askıya alabilmektedir. Bu durum "kıt kaynakların öncelikli alanlara tahsis ve tercihi" olarak da değerlendirilebilir.

3. Dış borç krizi, borçlu ülkenin beyanı ile başlamaktadır.

4. Bir ülkede başlayan likidite krizi küresel anlamda finansal sisteme önemli zararlar verebilirken, dış borç krizine düşen bir ülkenin sadece alacaklıları bundan olumsuz etkilenmektedir.

iii. Mali Kriz

Mali kriz; bankacılık krizi ve finansal kriz olmak üzere ikiye ayrılarak incelenebilir.

A. Finansal Kriz

Finansal kriz; reel ekonomi üzerinde yıkıcı etkiler yaratabilen ve piyasaların işleyişinde bozulmalara yol açabilen finansal göstergelerin, kısa ve dönemsel bir şekilde bozulması veya çökmesidir. Mishkin'e (1998) göre, "Finansal kriz, verimli yatırım olanaklarına sahip finansal piyasaların, ahlaki tehlike ve ters seçim sorunlarının gittikçe kötüleşmesi nedeniyle, fonları etkili biçimde aktarma işlemlerini yerine getirememesi ile ortaya çıkan, doğrusal olmayan bozulmadır". Edward (2000) ise krizleri paranın değerindeki ciddi bir düşüş olarak tanımlamıştır.

Finansal krizler iki şekilde ortaya çıkabilir. Bunlardan birincisi; spekülasyon amaçlı ataklar, ikincisi ise piyasanın likidite ihtiyacı sonucu oluşan atakların yarattığı döviz talebindeki artıştır. Türkiye ekonomisinde yaşanan Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin ikinci şekilde oluştuğu söylenebilir (Tunç, 2001: 20).

- **Sistemantik Finansal Kriz**

Bankacılık ve kur risklerinin sıklığı ve büyüklüğü sistemantik kriz riski olarak adlandırılır. Sistemantik krizler ekonomideki işletmelerin finansman sorunlarını çözemeyişleri sonucunda iflasa gitmeleri, Merkez Bankasının likidite sorununun çözümündeki başarısızlığı, banka iflaslarına neden olmakta ve ülkenin tüm finansal yapısını sistemantik olarak etkilemektedir.

Sistemantik krizlerde bir yayılma süreci vardır. Bir ülke, kurum veya işletmedeki sorunlar sermaye piyasalarının liberalleşmesinin bir sonucu olarak diğer bir ülke, kurum veya işletmede sorunlara neden olmaktadır. Örneğin Aysa (1997) krizinde başlangıçta şirket iflasları Kore ve Tayland'da gözlemlenirken, bu durum kısa süre sonra bölge ülkelerinin finansal piyasalarına yayılmıştır.

Sistemantik kriz dönemlerinde yatırımcılar geri çekilirler, bu nedenle işletmeler finansal kaynak bulma olanaklarını kaybederler. Bu da üretimi olumsuz etkiler. Bununla birlikte banka faaliyetlerinde kötüleşmenin başlaması da üretim miktarını düşürmekte ve ülkenin milli gelirinde önemli azalmalara neden olmaktadır.

B. Bankacılık Krizi

Banka bilançolarının kötüleşmesi, bilanço aktif yapılarının bozulması, geri dönmeyen kredilerin artması, banka başarısızlıkları ve iflasları durumunda bankacılık krizleri ortaya çıkmaktadır. Bankacılık sektöründe oluşabilecek bir kriz, mevduat sahiplerinin mevduatlarının geri ödenmeyeceği korkusu ile bankadan kaçışlarına ve paniklere neden olmaktadır. Bu da bankaların likidite sıkıntılarını arttırmaktadır. Likidite riski yüksek, dövizde pozisyon açığı fazla olan ve özkaynakları yetersiz olan bir bankacılık sistemi, ekonomik kriz için uygun bir ortam oluşturur.

Bankacılık krizine yol açan nedenler farklılıklar göstermektedir. Bankaların sorumsuzluğu, bankacılık sisteminin zayıflığı, finansal piyasaların kırılganlığı, ülkelerin izlediği ulusal kur politikaları, bunların başlıcalarıdır. Ayrıca bankacılık sektörünün ülkelerarası farklılığı, kurumsal ilişkiler, mülkiyet yapısı, sektörel yoğunlaşma, sistemsel denetim, uluslararası standartların varlığı, teknolojik alt yapı gibi özelliklerden de kaynaklanmaktadır.

Demirgüç'e (1998) göre, ortaya çıkan finansal sıkıntının, tam anlamıyla sistemik bir bankacılık krizine dönüşmesi için aşağıdaki koşullardan en az bir tanesinin gerçekleşmesi gerekmektedir.

Banka krizlerinin teknik tanımları:

- Bankacılık sisteminde, toplam varlıklar içinde geri dönmeyen kredilerin % 10'u geçmesi,
- Bankaları kurtarma operasyonunun maliyetinin, GSYİH'nin en az % 2'si olması,
- Bankacılık sektöründe problemlerin, bankaların büyük ölçekli devletleştirilmesi sonucunda ortaya çıkması ve
- Geniş hacimli banka hücumlarının ortaya çıkması veya krize karşı mevduatların dondurulması, uzatılmış banka tatilleri ya da, mevduat sigortası sisteminin yasallaştırılması gibi acil önlemlerin gündeme gelmesidir.

Son zamanlarda dünya çapındaki bankacılık krizleri, "pasif " kaynaklı olmaktan çok "aktif " kaynaklıdır. Daha açık bir ifadeyle, sektörün sorunları genellikle banka hücumları gibi yükümlülükler ile ilgili bir problemten doğmazken; gayrimenkul fiyatlarında düşüş ya da banka dışı kurumların iflası gibi nedenleri içeren, bankaların varlık kalitesinde süregelen kötüleşmeden kaynaklanır (2008 Mortgage Krizi). Öte yandan bankacılık sektörünün ağırlıklı olarak kısa vadeli fonlama yapıyor olması, krizin oluşumunu hızlandırmaktadır.

Bankacılık krizlerinin yol açtığı en önemli maliyetlerden biri, kriz sonrası ortaya çıkan ekonomik durgunlukla birlikte toplam üretim düzeyini gösteren GSYİH' daki kayıplardır. Türkiye, 2001 yılında yaşadığı krizin ardından, % 5,7 küçülmüştür.

C. İkiz Krizler

Finansal liberalizasyon öncesi, 1970'li yıllarda para krizleri ile banka krizleri arasında herhangi bir etkileşimden bahsedilmezken; 1980'li yıllardan başlayarak finansal liberalizasyon sürecinin bir sonucu olarak bankacılık ve para krizleri arasında çift yönlü bir ilişkinin varlığı öne sürülmüş ve bu nedenle söz konusu krizler, "İkiz Krizler" (Twin Crises) olarak isimlendirilmiştir. Kaminsky ve Reinhart (1999) tarafından elde edilen

deneysel bulgulara göre; banka krizi, para krizinin öncüsü olmakla birlikte, para krizi de banka krizinin derinleşmesine neden olmaktadır.

Kaminsky ve Reinhart'la (1999) göre, ikiz krizlerde, her iki kriz de aynı nedenlerden kaynaklanmakta, yalnızca banka krizi para krizinden daha önce ortaya çıkmaktadır. Finansal liberalizasyon ve uluslararası sermaye piyasalarına erişim olanağı, bankacılık sektörünün dış yükümlülüğünü artırmakta, reel kesim finansmanını kolaylaştırmakta ve konjonktürel dalgalanmaların genişleme aşamasına girilmektedir. Ancak, bankacılık sektörünün bu süreçte artan yükümlülükleri nedeniyle, ekonominin kırılganlığı da artmaktadır. Banka krizi ile para krizlerinden yalnızca birinin görülmesi ile, ikiz krizin ortaya çıkması durumu karşılaştırıldığında; ikiz krizlerde ekonomik yapı daha fazla yıpranmakta, ekonominin kırılganlığı daha fazla artmakta ve bunların sonucu olarak da kriz daha da derinleşmektedir.

1.1.3.Tarihsel Süreç İçerisinde Finansal Krizler

Kapitalizmin gelişme sürecinde yaşanan en büyük kriz olma özelliğini koruyan, 1929 Dünya Buhranı'nın etkileri geçtikten sonra 1960'ların sonlarına kadar dünya ekonomisinde büyük boyutlu bir ekonomik ve finansal krize rastlanmamıştır. Bu arada çok büyük boyutlarda olmamakla birlikte İngiltere'de bir finansal kriz yaşanmıştır. 1956 yılında Süveyş Kanalı Şirketi'nin yaşadığı sıkıntılar, İngiltere için günümüzdeki anlamıyla bir finansal krize yol açmıştır. İngiltere 1956 ve 1957 yıllarında cari fazla vermesine rağmen, uluslararası ticarete yaşanan olumsuzluklar karşısında sterlin baskı altında kalmış, İngiltere Merkez Bankası, dolara karşı sterlinin sabit değerini korumak için dolar rezervlerinin tamamına yakınına kullanmaya zorlanmıştır.

Bretton Woods Sistemi'nin çöküşü ile başlayan ve iki petrol kriziyle ivme kazanan 1970 sonrası dönem, yeniden şiddetli krizlerle tanımlanmaya başlanmıştır. Bu dönemde özellikle finansal sermayenin uluslararası düzeyde artan hareketliliği, hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkelerde artan sıklıkta finansal krizleri de beraberinde getirmiştir.

1980'li yılların başında gelişmekte olan ülkelerin dış borç yükümlülüklerini yerine getirememeleri sonucu yaşanan borç krizi, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde etkileri uzun süre devam eden ciddi ekonomik sorunların yaşanmasına ve bir bütün olarak dünya ekonomisinin daralmasına yol açmıştır.

1990'lı yıllar, birçok gelişmekte olan ülkenin önemli ölçüde dışa açıldığı, ekonomik ve finansal krizlerin ortaya çıkma sıklığının arttığı ve daha çok bölgesel nitelik kazandığı bir dönemi temsil etmektedir. Bu dönemde yaşanan finansal krizlerin en önemlileri şunlardır (Delice, 2003):

1. Avrupa Para Sistemi'nin Döviz Kuru Mekanizması'nda (ERM), 1992 - 1993'te yaşanan krizler.
2. Latin Amerika'da 1994 - 1995 döneminde Meksika'daki krizin ardından ortaya çıkan Tekila Krizi.
3. 1994 - 1995'de Türkiye'de yaşanan para ve bankacılık krizi.
4. 1997 - 1998'de Tayland, Endonezya, Güney Kore ve Malezya'da başlayıp, etkileri önce diğer Asya ülkelerine daha sonra OECD ülkeleri dahil olmak üzere bölge dışındaki birçok ülkeye yayılan finansal kriz.
5. Asya krizine paralel olarak 1998'de Rusya ve Brezilya'da yaşanan krizler.
6. Kasım 2000 ve Şubat 2001'de Türkiye'de yaşanan para ve bankacılık krizleri.
7. Arjantin'de 2001 yılında başlayıp, derin bir ekonomik ve toplumsal çöküşe yol açan ve etkileri devam eden finansal kriz.

Bu krizlerin her birinin kendine özgü özellikleri olmakla birlikte ERM krizi hariç diğer bütün krizlerde, sabit veya bağlı döviz kuru sistemleri, yoğun sermaye giriş/çıkışları ve makroekonomik göstergelerdeki bozukluklar belirleyici rol oynamıştır. Ayrıca yurtiçi finansal ve finansal olmayan sektörler, uluslararası yatırımcılar, bankalar ve hükümetler arasındaki karmaşık karşılıklı ilişkilerin krizlerde önemli rol oynadıkları ve krizlerin öngörülemediği de bilinen olgular arasındadır. Yine bu krizlerin büyük bir kısmında politikacıların hazine kaynaklarını kullanarak güç kazanma girişimleri, vergi tabanındaki aşınmaların büyük kamu sektörü açıklarına yol açması ve bu açıkların para basılarak veya yurtiçi bankalardan borçlanılarak finanse edilmesi önemli rol oynamıştır. Diğer taraftan ekonomilerin, hiper veya yüksek enflasyondan finansal olarak istikrarlı rejimlere geçiş aşamalarında da krizlere maruz kaldıkları gözlenmiştir (Delice, 2003).

1990'lı yıllarda yaşanan krizlerin çoğunda yayılma etkisi görülmüştür. ERM krizi sırasında İtalyan Lireti, İngiliz Sterlini ve Finlandiya Markkası dalgalandığında, Fransız Frangı, İrlanda Poundu ve İsveç Kronu spekülasyon baskı altında kalmıştır. Meksika Pesosu'nun devalüasyonu da Arjantin ve Brezilya üzerinde spekülasyon baskı yaratmış; en yoğun bulaşma etkisi ise Asya'da yaşanmıştır. Gregorio ve Valdés (2001) tarafından

yapılan ve 1982 Borç Krizi, 1994 Meksika Krizi ve 1997 Güney Doğu Asya Krizi'nin incelendiği bir ampirik çalışmada yazarlar, ticari bağların ve kriz öncesi büyüme oranlarındaki benzerliklerin, yayılma etkisinden hangi ülkelerin daha çok etkilendiğini açıkladığı sonucuna ulaşmışlardır. Borç bileşiminin ve döviz kuru esnekliğinin yayılmayı bir dereceye kadar sınırlandığı ve, sermaye kontrollerinin bu konuda başarılı olamadığı çalışmanın ilginç bulguları arasında yer almaktadır. Eichengreen vd. (1996:20), 20 sanayileşmiş ülkenin 1959 - 1993 yıllarına ait makroekonomik ve politik verilerini kullandıkları çalışmalarında, dünyanın herhangi bir yerinde ortaya çıkan bir spekülasyon saldırısının başka bir yerde ulusal para üzerinde bir atak olma olasılığını %8 artırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Meksika krizi için her ne kadar "Tekila Etkisi"ne göndermeler yapılsa da bazı yazarlara göre, bu kriz tek bir ülkeyle sınırlı kalmıştır (Delice, 2003). Arjantin ve Brezilya'da güçlükler yaşanmış olmakla birlikte, bunların hiç biri Meksika türü bir krize maruz kalmamışlar, Şili ve Kolombiya gibi diğer Latin Amerika ülkeleri ise bu durumdan çok daha az etkilenmişlerdir (Delice, 2003).

2000'li yıllar, finansal krizlerin, ekonomilerin reel kesimlerinin yanısıra siyasal ve toplumsal boyutta da önemli ölçüde olumsuzluklarla sonuçlanabileceğini ortaya koyan ciddi krizlerle başlamıştır. 2000 - 2001 döneminde Türkiye'de yaşanan krizin etkileri ekonomik daralma ile sınırlı kalırken, hemen hemen aynı dönemlerde Arjantin'de patlak veren kriz, toplumun bütün katmanlarını etkileyen sosyal patlamalara neden olmuştur. Her iki ülkede de krizlerin kökeninde yatan faktörler; yapısal ve makroekonomik sorunlar, finansal sistemin (özellikle bankacılık sisteminin) sorunları, sabit kur uygulamaları (Arjantin'de para kurulu), yabancı sermaye girişlerinin ve liberalizasyonun yarattığı sorunlar, politik istikrarsızlıklar ve dışsal şoklardır (Dağdemir, 2002).

Tablo 1 ve 2, finansal krizlerin öncesinde ve sonrasında makroekonomik göstergelerdeki değişiklikleri göstermektedir:

Tablo 1. Finansal Krizler Öncesinde Bazı Makroekonomik Göstergelerdeki Değişiklikler

ÜLKE	MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER												
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Meksika	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Endonezya	X		X			X			X				X
Kore		X	X		X				X	X	X	X	
Malezya	X		X	X					X	X			X
Filipinler	X		X	X	X		X	X		X			X
Tayland	X	X	X	X						X	X	X	X

Not: X İşareti kriz öncesinde söz konusu alanda problem yaşandığını göstermektedir. Tablodaki numaralara karşılık göstergeler şunlardır:

1. Reel Döviz Kuru Baskısı	9. Büyük Cari Hesap Açığı
2. GSYİH Artış Oranındaki Düşüş	10. Yabancı Portfolyo Yatırımının Dolaysız Yatırımlara Oranının Yüksekliği
3. Yüksek Enflasyon Oranı	11. Kısa Vadeli Dış Borcun Yüksekliği
4. Faiz Oranı Farklılığının Yüksek Olması	12. ABD Doları Cinsinden (Korunmamış) Borcun Yüksekliği
5. Faiz Oranı Farklılığındaki Artış Hızı	13. Emlak Alımlarının Sabit Yatırımlara Oranının Yüksekliği
6. Yüksek Reel Faiz Oranı	
7. Düşük Yurtiçi Tasarruf Oranı	
8. Düşük Ticari Açık	

Tablo 2. Finansal Krizler Öncesinde Bazı Finansal Sektör Göstergelerindeki Değişiklikler

ÜLKE	FİNANSAL SEKTÖR GÖSTERGELERİ											
	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	
Meksika	X	X	X	X		X			X	X		
Endonezya	X	X	X	X	X			X	X	X	X	
Kore			X	X	X		X	X	X	X	X	
Malezya	X	X	X	X	X	X		X	X	X		
Filipinler			X							X		
Tayland	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		

Not: X İşareti kriz öncesinde söz konusu alanda problem yaşandığını göstermektedir. Tablodaki numaralara karşılık göstergeler şunlardır:

14. Yetersiz Gözetim	18. Finansal Sektör ve Politikacılar Arasındaki Yakın Bağ
15. Raporlama ve Denetleme Prosedürlerinin Yetersizliği	19. Finansal Sektörün Bölünmüşlüğü
16. Ciddi Yapılanmayan Kredi Risk Değerlendirmesi	20. Yüksek Oranda Geri Dönmeyen Krediler
17. Sınırlı Banka Rezerv Yeterlilikleri	21. İsteksiz Yapılan Hesap Kapamalar/Birleşmeler

22. Yabancı Finansal Kurumların
Sisteme Girişleri Üzerinde
Kısıtlamalar

23. Finansal Araç Portföylerinin
Gelişmemiş Olması
24. Etkin Olmayan Kaynak Dağılımı

Kaynak: (Delice, 2003: 55).

1.1.4.Finansal Krizleri Açıklayan Modeller

Krizleri ortaya çıkaran nedenlerin bazıları şöyle sıralanabilir: ekonomik durgunluk ya da beklenenin altında bir ekonomik büyüme, bozulan dış ticaret hadleri, aşırı değerli ulusal para ve artan faiz oranları yani kredi maliyetleridir. Spekülatif saldırı mekanizmalarını açıklamaya yönelik olan modeller birinci, ikinci ve üçüncü nesil modeller olarak üç başlık altında incelenecektir.

A. Birinci Nesil Modeller

Birinci nesil kriz modelleri, 1973 - 1982 döneminde Meksika ve diğer Latin Amerika ülkelerinde meydana gelen para krizlerini açıklamak için ortaya çıkmıştır. Bu krizler fazla değerlenmiş bir kur, zayıf ihracat ve menkul kıymetler fiyatlarındaki artışlar ile birlikte ortaya çıkmıştır. Birinci nesil kriz modelleri, döviz rezervlerinin tükenmesine neden olan ve devalüasyonu kaçınılmaz kılan, aşırı yurt içi kredi büyümesi gibi politikaların sonuçları üzerine yoğunlaşmıştır.

Sucu'ya (2002) göre; birinci nesil kriz modellerinde, krizlerin nedenleri, aşırı genişleyici para ve maliye politikalarıdır. Sabit döviz kuru sisteminde para talebinden daha fazla oranda bir kredi büyümesi olursa, bu uluslararası rezervlerin azalmasına sebep olur ve paraya spekülatif bir saldırı olur. Genişleyici maliye politikalarının temelinde de bütçe açıkları vardır. Daha açık bir ifadeyle, bütçe açıklarını finanse etmek amacıyla kontrol edilmeyen senyoraj ihtiyacının, zamanla uluslararası rezervlerin kritik düzeyin altına inmesine ve sabit kur rejiminin çökmesine yol açmasıdır. Çünkü bu modelde, kamu kesiminin, sermaye piyasasından borçlanma olanağının bulunmadığı varsayılmaktadır. Spekülatif saldırıların zamanı ise, rezervlerin düzeyine bağlıdır. Rezervler belirli kritik bir düzeye indiği zaman, spekülatörler kısa sürede kalan rezervleri de ele geçirirler. Ülke parasının değer kaybetmesi, uluslararası rezerv kaybı, sabit döviz kurunun çökmesi gibi özellikler, aynı zamanda ödemeler bilançosu krizine de işaret etmektedir.

Bu model, literatüre iki önemli katkıda bulunmaktadır; birincisi, geçmişte yaşanan birçok para krizi yurtiçi politikalar ile kur rejimi arasındaki temel tutarsızlıkları

yansıtmaktadır. İkincisi, para birimine hücumu simgeleyen ani ve şiddetli spekülasyon saldırı, yatırımcıların rasyonel olmayan kararlarından ya da piyasa manipülatörlerinin planlarından değil, istikrarlı olmayan bir para birimini elde tutmanın cazibesinin kalmamasından kaynaklanmaktadır.

B. İkinci Nesil Modeller

1992 - 1993 Avrupa Para Krizinden sonra geliştirilen bu modele göre para krizini yaratan olgu, makroekonomik politikaların sürdürülebilirliği konusunda meydana gelen ani değişikliklerdir.

İkinci nesil kriz modelleri enflasyonun finansal yapı üzerindeki beklenmedik etkilerini vurgulamaktadır. İstihdam açığı, cari açık ve faiz oranlarındaki dengesizliği bilen piyasa katılımcıları nominal faiz oranlarının yükseleceğini ve enflasyonla birlikte ulusal paranın değerinin azalacağını bilmektedirler. Bir başka deyişle, para ve maliye politikaları ne kadar tutarlı olursa olsun, bir ekonomi her zaman spekülasyon etkiye açık olabilir. Ancak, bir spekülasyon saldırı olmasa bile, piyasada yayılan bilgi, eğer piyasa katılımcıları tarafından inanılır bir bilgi olarak kabul görürse, ekonominin kriz ortamına sürüklenmesi kaçınılmaz hale gelebilir.

Bilgili ve Erkekoğlu'na (2005) göre, 1990'larda krizler giderek daha az tahmin edilebilir olmuş, tartışmaların birçoğu, cari açıklar ve paranın aşırı değerlendirilmesi olgularından uzaklaşarak, bazı finansal rasyolar üzerinde yoğunlaşmıştır. Para krizleri, mali açıkların para yaratılması ile finanse edilmediği hallerde de oluşabilmektedir. 1992 - 1993 Avrupa Para Sistemi (ERM) krizlerinin ve 1994 - 1995 Latin Amerika krizleri, birinci-nesil modeller tarafından açıklanamaması, yeni para krizleri teorilerinin ortaya atılmasına neden olmuş ve bunlar ikinci nesil modeller olarak sınıflandırılmıştır. Obstfeld (1994) kendi kendini besleyen spekülasyon atak (self-fulfilling expectations) modelini oluşturmuştur. Obstfeld, 1990'ların başında, rezerv seviyelerinin spekülasyon ataklar üzerinde esas rol oynamadığı bazı Avrupa ekonomilerini esas almıştır. Model çift denge üzerine kuruludur; karar alıcılar, beklentilerine göre hangisinin gerçekleşeceğini belirlerler. Hükümetler, sabit kurdan vazgeçmek ya da onu korumak seçenekleri ile karşı karşıyadır. Uluslararası ticaret ve yatırımların işleyişini kolaylaştırmak ve enflasyonla mücadelede itibar elde etmek için hükümetler kurları sabit tutmak isterler. Döviz kurlarını korumanın maliyeti, daha yüksek faiz oranları ve işsizlik artışı ile birlikte artar. Bu maliyetler daha

sonra yatırımcıların döviz kurlarının sabit tutulamayacağı beklentisine yol açar. Sabit kuru korumanın faydası, maliyetinden fazla olduğu sürece hükümetler kuru sabit tutmaya devam ederler. Bununla birlikte kuru sabit tutmaya çalışmanın maliyeti, faydalarından yüksek hale gelirse, bu uygulamayı bırakmak, rasyonel bir karar olur.

İkinci-nesil modellere göre kriz,

1. Tutarlı kendi kendini besleyen beklentiler,
2. Sürü davranışı ve
3. Bulaşma nedeniyle ortaya çıkar.

Bir başka deyişle, temel ekonomik göstergelerde ciddi bozulmalar olmasa da ikinci-nesil modellere göre, gerçekte olmayan fakat beklenen politika değişimlerine katılım sonucu oluşan spekülasyon hareketleri, krize yol açar. Zayıf makro ekonomik göstergeler kriz için gerekli ancak yeterli değildir. Ancak bu modeller, analizlerinin temelini oluşturan beklentilerdeki değişmeye neyin ya da nelerin neden olduğu konusuna tam bir açıklık getirmezler.

C. Üçüncü Nesil Modeller

Hem birinci nesil, hem de ikinci nesil kriz modellerinin Güneydoğu Asya krizini açıklamada yetersiz kalması, araştırmacıları yeni modeller geliştirmeye yöneltmiştir. Para krizlerinin nedeni ne olursa olsun, hem birinci nesil hem de ikinci nesil kriz modelleri, para ve bankacılık krizlerinin etkileşimine önem vermemiştir. Dolayısıyla, son zamanlarda ortaya çıkan krizlere bir anlam vermek ve gelecekteki krizlerin önceden bilinmesine yardım etmek düşüncesiyle, üçüncü nesil kriz modellerine duyulan ihtiyaç artmıştır. Bu modeller, Asya krizinden hareketle, bankacılık ve finans sisteminin rolünü vurgulayarak, para ve bankacılık krizlerinin birbirini besleyen bir kısır döngü yarattığı fikrini ortaya koymaktadır.

Üçüncü nesil para krizi modelleri, 1997 Asya krizinden sonra geliştirilmiştir. Asya'da ortaya çıkan krizleri, standart ekonomik göstergeler (enflasyon, parasal büyüme oranı ve geçmişteki bütçe açıkları gibi) temelinde mevcut kriz teorileri ile açıklamak ve tahmin etmek mümkün olmamıştır. Birinci nesil ve ikinci nesil kriz modellerinin birleşimi ile oluşan üçüncü nesil modellere göre, hükümet ile büyük işletmeler arasındaki uygun olmayan ilişkiler (krony kapitalizm) krizlerde önemli rol oynar. Bu modeller, birinci nesil

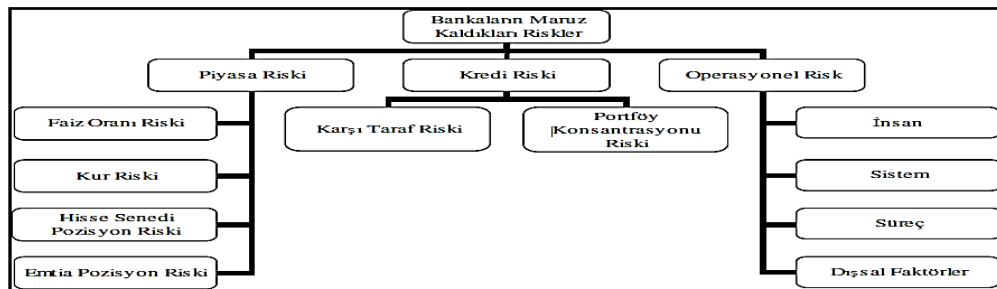
modellerdeki, aşırı genişletici makroekonomik politikalar yerine kronik kapitalizmi koyar ve aktif fiyatları ile ekonomideki ciddi daralmayı açıklamak için ikinci-nesil modelleri de göz önüne alır. Sermaye akımlarının serbest olduğu bir ekonomide hükümet, bankaların ya da şirketlerin yurtdışından aldıkları borçlara, doğrudan ya da dolaylı şekilde teminat verir. Ancak hükümetin, finansal birimleri kontrol etme yetersizliği sonucu, ciddi ahlaki risk (moral hazard) problemleri ortaya çıkar. Alınan borçların marjinal ve verimli olmayan yatırımlara yönlendirilmesi, sonuçta hükümetin teminatı altında olan sermaye kayıplarına neden olacaktır. Negatif bir dışsal şok, kayıpları daha da artıracak, ekonomide ciddi daralmaya, geri dönmeyen kredilere, banka iflasları ve sermaye kaçışına neden olacaktır. Üçüncü nesil para krizi teorileri ile birlikte, bankacılık ve para krizlerinin oluştuğu kırılgan bir finansal yapının krizlerin oluşmasındaki rolü ön plana çıkarılmaktadır (Bilgili ve Erkekoğlu, 2005: 18).

1.2. Bankacılık Sektörünün Maruz Kaldığı Riskler

Krizlerin, bankacılık sektörü üzerindeki yarattığı etkilerin açıklanmasında, genel olarak bankacılık sektörünün maruz kaldığı risklerin büyük bir önemi vardır. Bir bütünlük ilişkisi oluşturması bakımından uygun olacağı düşüncesiyle, bu bölümde, sektörün maruz kaldığı bazı temel riskler açıklanmaya çalışılacaktır.

Basel Komitesi bankaların maruz kaldıkları riskleri, piyasa riski, kredi riski ve operasyonel risk olarak belirlemiştir. Elbette her bir risk grubunun kendi içerisinde alt bileşenleri mevcuttur. Bu bileşenlerin, kendi aralarındaki yakın ilişkiler nedeniyle, çeşitli kaynaklarda farklı risk türleri farklı risk başlıkları altında incelenebilir. Bu çalışmada bankaların maruz kaldıkları riskler aşağıdaki şekilde gösterildiği gibi bir gruplandırma yapılarak anlatılmıştır.

Şekil 3. Bankaların Maruz Kaldığı Riskler

Kaynak: (Crouhy ve Diğerleri, 2009: 39).

A. Piyasa Riski

Faiz oranları, döviz kurları veya hisse senetlerinin fiyatlarındaki değişikliklerin bankanın satılabilir varlıklarının değerini düşürmesiyle karşılaşılabilecek zarar tehlikesidir. Bir başka deyişle piyasa riski, finansal varlık ve yükümlülüklerin fiyatlarında meydana gelen değişimlerden kaynaklanan risk türüdür. Piyasadaki dalgalanmalar doğrudan bankaların varlık ve yükümlülükleri üzerinde etki yaratarak bilanço yapısının değişmesine yol açabilir. Faiz ve döviz kuru riskleri piyasa riskiyle doğrudan ilişkili risklerdir. Bu bağlamda söz konusu risklere kısaca değinilecektir.

i. Faiz Riski

Faiz oranı riski, en genel olarak, faiz oranlarındaki değişim nedeniyle oluşabilecek zarar olasılığını ifade eder. Piyasa faiz oranlarındaki değişim, bankanın net faiz gelirlerinin değişmesine yol açarak, kar marjı üzerinde doğrudan etkili olur. Bu nedenle bankalar tarafından yakından izlenen bir risk türüdür.

Ayrıca faiz oranlarında yaşanan dalgalanmaların nedenleri olarak karşımıza; para politikası, para arzında meydana gelen değişimler, fon arz ve talebindeki değişimler, piyasa ve getiri beklentileri, güvenilirlik ve pazar likiditesi çıkmaktadır.

Yalas'a (2010) göre faiz oranı riski 5 grupta incelenmektedir:

- **Temel Risk:** Herhangi bir nedenle faizlerde meydana gelen değişikliklerin, bankaların aktif ve pasif kalemlerine aynı oranda yansımaması halinde ortaya çıkan risktir.
- **Fiyat Riski:** Bilançonun piyasa değerindeki değişiklikleri ifade eder. Faiz dengesizlikleri, faize duyarlı olan aktif ve pasiflerin getirilerini etkiler aynı zamanda faize duyarlı olmayan ve sabit getirili bilanço kalemlerinin fiyatlarında da oynamalara neden olur. Bu da bankaların net bugünkü değerlerinde ve sermaye yeterlilik oranlarında değişimleri meydana getirir. Böylece fiyat riski oluşur.
- **Gelir Riski:** Faize duyarlı bilanço kalemleri için söz konusu olan aktif ve pasifin fiyatlarında meydana gelen değişiklikler ve net kar marjındaki dalgalanmalardır.
- **Yeniden Yatırım Riski:** Bankaların aktiflerinden vadeleri boyunca elde ettikleri gelirler, farklı faiz oranlarında yeniden yatırıma dönüşebilirler. Bu da banka açısından yeniden yatırım riskini oluşturur.

- **Erken Ödenme Riski:** Bankaların aleyhinde bir durum oluşturan bu risk türünde yüksek faizle verilen kredilerin faizlerin düşmesi nedeniyle vadesinden önce ödenmesi, riski oluşturur.

Bir banka için, faiz oranı riskiyle karşı karşıya kalmak ve bu riski tümüyle ortadan kaldırmak mümkün değildir. Bu gibi durumlarda bankanın yapması gereken karında olumlu bir artış gerçekleştirmek ve bilanço kalemlerinden hangilerinin faiz oranlarındaki değişmeye daha duyarlı olduğunu tespit edip bu riski en düşük seviyelere indirmek olacaktır.

ii. Kur Riski

Döviz kuru riski özellikle 1970'li yıllardan sonra sabit kur sisteminden, dalgalı kur sistemine geçilmesiyle ön plana çıkmış, mali piyasalarda küreselleşme ve yabancı paralı işlemlerin banka bilançolarındaki göreceli payının artması kur riskinin önemini daha da arttırmıştır. Kur riski, bankaların tüm döviz yükümlülükleri ve varlıkları nedeniyle, döviz kurlarında meydana gelebilecek değişiklikler sonucu maruz kalabilecekleri zarar olasılığı olarak tanımlanır. Geçmiş dönemlerde yaşanan yüksek enflasyon ve her seferinde devalüasyonla sonuçlanmış sabit kur rejimi politikaları, ülkemizde döviz kuru temelli, birçok ekonomik kriz yaşanmasına neden olmuştur.

Özellikle 2001 Şubat'ında meydana gelen derin krizde, uygulanan sabit kur rejiminin süreceği beklentisiyle birçok banka döviz pozisyonlarını açmış, ancak siyasi otoritenin bir gecede devalüasyon yapıp, kur rejimi değişikliğine gitmesiyle birlikte büyük sıkıntı içerisine düşmüşlerdir. Bu durum risk yönetiminin önemini bir kere daha göstermiştir.

Gelişmekte olan ülkelerde aşırı sermaye akışı nedeniyle döviz kurları baskı altında kalır. Bu durum bankaların açık pozisyon taşımaları için uygun bir ortamdır. Çünkü kur baskılaması nedeniyle hiç artmayan, çok az artan hatta düşen döviz kurları ortaya çıkar. Böyle zamanlarda büyük miktarlarda açık pozisyonla çalışan bankalar kurlarda meydana gelebilecek ani ve hızlı kur artışı karşısında büyük zararlara uğrarlar. Türkiye'de yaşanan banka krizlerinde bu husus çok açık olarak görülmektedir (Babuşcu, 2005: 21).

Döviz kuru riskinden korunmak için, döviz pozisyonunun düzenli bir şekilde takip edilmesi gerekir. Kur riski iyi bir şekilde yönetilmez ise bankanın zarar etmesine ve bunun sonucu olarak ödeme gücünü yitirerek krize girmesine neden olur. Ayrıca döviz kuru

riskinden korunmak için futures, options, forward ve swap türü işlemlere başvurulmaktadır.

B. Kredi Riski

Bankaların temel faaliyeti mevduat toplayıp, kredi kullanırmak ve buradan faiz geliri elde etmektir. Verilen kredilerin geri dönmeme ihtimali en büyük risktir. Kısaca kredi riski; bankanın kendi müşterisi veya kendisiyle bir anlaşmaya taraf olanın anlaşma koşullarına göre borcunu ödeyememesidir. Özellikle belirli sektörlerde krediyi arttırmak, az sayıda müşteriye büyük krediler vermek, grup içi kredi kullanımı gibi riskler kredi riskini arttırmaktadır. Herhangi bir iflasta banka büyük zarara uğrar.

Babuşcu'ya (1997) göre; kredi riski bankaların finansal ürünleri ve bilanço dışı kalemleri için de geçerlidir. Banka kabulleri, interbank işlemleri, garantiler, taahhütler, türev ürünlerin kullanımı, yatırım ve ticaret portföyü, gecelik mevduat, kredi riskinin diğer kaynakları olarak sayılabilir.

Kredi riskinin azaltılması için Basel Komitesi tarafından bazı kriterler getirilmiştir. Risk/özsermaye oranı, belli bir şahıs veya gruba verilecek kredinin banka sermayesinin belli bir oranını geçmemesi ve risk yoğunlaşmasının azaltılması gibi kriterler, bunlardan bazılarıdır. Ayrıca verilen krediler karşılığında alınan teminatlar ve kefiller sağlam tutulursa kredi riski azaltılabilir.

C. Operasyonel Risk

Bankalar için operasyonel riskler de büyük önem taşımaktadır. Operasyonel riskler; risk kontrollerinin yetersizliği, dolandırıcılık ve şube ağını aşırı genişletme olarak ifade edilebilir. Personelin hatasından kaynaklanan sorunlu sözleşmeler, muhasebe kayıtlarında yapılan yanlışlar, dolandırıcılıkları zamanında tespit edememe bankaları büyük zararlara sokmaktadır. Ayrıca şube ağını aşırı genişletme faaliyet masraflarını gereğinden çok arttıracığından, bankalar için bir risktir.

D. Likidite Riski

Likidite, birikim sahiplerinin, bankadan ihtiyaçları doğrultusunda para çekebilmeleri için bankada bulundurulmuş nakit tutardır. Bankalar genelde kısa vadeli mevduat toplayıp uzun vadeli kredi kullanır. Vade uyumsuzluğundan doğan bu riske likidite riski denir.

Bir başka deyişle bankaların zamanı geldiğinde yükümlülüklerini yerine getirememesi riskidir. Bankalar, yasal yükümlülüklerini yerine getirmek, borçlarını zamanında ödemek ve faaliyetlerini devam ettirebilmek amacıyla zor durumda kalmamak için yeterli miktarda likiditeye sahip olmalıdırlar.

E. Yönetim Riski

Yönetim riski; üst düzey yönetici kadrosunda bulunması gereken tecrübelerin, niteliklerin ve yeterli bilgi düzeyinin olmamasından kaynaklanan, ölçülmesi zor bir risktir. Bankacılık sektöründe, kaliteli ve sürekli hizmetin verilebilmesi ve bankanın finansal yapısının çok daha fazla güçlendirilmesinde yönetimin önemi büyüktür. Yönetim kadrosunun almış olduğu kararlar, bankanın geleceği açısından önemlidir. Eğer bir bankanın yönetimi kaliteli değilse, yönetimin almış olduğu yanlış bir karar banka için değişik risklerin ortaya çıkmasına neden olur. Ayrıca bankaya yatırım yapan yatırımcılar da bu durumdan zarar görebilirler. Yönetimin almış olduğu yanlış kararlar sonucunda banka için ortaya çıkan risklerin başında, bankacılık krizleri gelirken, krizlerin nedenleri arasında da bankaların kötü yönetimi ve rasyonel bir biçimde finanse edilmemeleri gelmektedir.

F. Yasal Düzenleme Riski

Bankacılıkta, kanun ve kararnamelerde yapılan değişimlerden, yurtiçi ve yurtdışında yapılan yasal düzenlemelerden kaynaklanan riske yasal düzenleme riski denir. Bu düzenlemeler bankacılık faaliyetlerini ve bankaların karlılığını olumsuz yönde etkiler. Bankacılık sisteminde var olan yasalar, bankaların karşı karşıya kaldıkları yasal sorunların çözümünde eksik olabilirler. Bu eksiklik banka için alınacak özel bir karar da bankacılık sektörünü olumsuz etkileyebilir. Ayrıca yasal düzenlemelerin sıklıkla yapılması, sektörde belirsizlik yaratabilmektedir. Bunlarda bankacılık sektöründe yasal risklerin oluşmasına neden olmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KASIM 2000 VE ŞUBAT 2001 EKONOMİK KRİZLERİ

2.1. Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizlere Genel Bir Bakış

i. Tarihsel Süreç

Türkiye’nin 1923 yılından 1990’lı yıllara kadar yaşadığı süreç incelendiğinde, ekonomik krizlerin genelde yokluk, kıtlık veya karaborsa krizleri niteliği taşıdıkları görülmektedir. 1950’li yıllardan sonra ortaya çıkan krizler, genellikle döviz rezervlerinin erimesine bağlı olarak kendini gösteren ithalat kısıtları olarak özetlenebilir. Bu krizler sonucunda ekonomide daralmalar yaşanmıştır. Ne var ki; 1990’lara gelinceye kadar yaşanan krizler, ekonomide çok ciddi daralmalar oluşturmamıştır. 1990’lı yıllardan sonra yaşanan krizlerin ise, Türkiye ekonomisine oldukça olumsuz etkileri olmuştur (Karabulut, 2002)

Türkiye ekonomisinin 1980 öncesi yaşadığı süreç incelendiğinde, 1950 ve 1957 yılları arasında Türkiye’nin ödemeler dengesinin verdiği açıkların büyük bir artış gösterdiği gözlenmektedir. Bunun sonucunda 1958 yılında ekonomik istikrar tedbirleri yürürlüğe konmuştur. 1960 yılı sonrasında Türkiye ekonomisinde planlı dönem başlamıştır. Dış açıkları kapatmak amacı ile Türkiye’de 1970 yılında yüksek oranlı bir devalüasyon yapılmıştır. 1973 ve 1974 yıllarında, peş peşe yaşanan petrol fiyatlarındaki yükselme, özellikle Avrupa ülkelerinin ve petrol ithal eden ülkelerin ekonomilerini olumsuz yönde etkilemiş ve bu durum Türk Ekonomisine de doğrudan yansımıştır. Petrol fiyatları Ocak 1973’te varil başına 2.59 dolar iken, bu rakam Ekim 1973’te 5.11 dolara, Ocak 1974’te ise 11.65 dolara yükselmiştir.¹ Dünya ekonomilerde yaşanan bu gelişme, Türkiye’nin ihraç mallarına olan talebi azaltmış ve Türkiye’nin toplam ihracatı, ithal ettiği petrol bedelini karşılayamaz duruma gelmiştir.

Eroğlu ve Albeni’ye (2002) göre, 1977 yılına gelindiğinde, dünyadaki petrol krizinin de bir yansıması olarak Türkiye’nin makroekonomik istikrarı tamamen bozulmuştur. 1978 yılının Nisan ayında ve 1979 yılının Mart ayında iki ekonomik istikrar tedbir paketi açıklanmış ve uygulanmaya çalışılmıştır. Ancak, ülkedeki siyasi istikrarsızlık ortamı nedeniyle bu programlar, başarıya ulaşamamıştır. 24 Ocak 1980 tarihinde alınan

¹ <http://www.tuik.gov.tr> (22.03.2013)

ekonomik kararlar ile ithal ikameci politikalar bırakılarak, dışa dönük sanayileşme modeli uygulanmaya başlamıştır.

24 Ocak 1980 tarihinde açıklanan ekonomik istikrar tedbirleri, IMF'nin neoliberal içerikli istikrar politikaları ile Dünya Bankasının yapısal uyum programının ana unsurlarını içinde barındıran bir program niteliğinde oluşmuştur.

Bu programın temel amaçları; mal ve hizmet ticaretinin serbestleştirilmesi ve ulusal fiyat sisteminin dünya fiyatlarına yaklaştırılmasıdır. Bu amaca yönelik olarak sürecin ilk basamağını mal piyasalarının dışa açılması ve ithalat rejiminin serbestleştirilmesi oluşturmuştur. Programın ikinci basamağı ise finansal serbestleşmenin gerçekleştirilmesi olmuştur. Bu doğrultuda ulusal mali piyasalar serbestleştirilmiş ve dış finansal serbestlik sağlanmıştır. Örneğin, Türkiye'de 1988 yılında uluslararası sermaye hareketlerine getirilen kısıtlamalar kaldırılmıştır. Bu karar sonucunda para transferleri tamamen serbest hale gelmiş, ayrıca Türk vatandaşlarının döviz bulundurmalarına ve bankalarda döviz hesabı açmalarına izin verilmiştir. Bu tarihten sonra yönetime gelen hükümetlerin neredeyse tamamı kamusal harcamaları finanse etmek için vergileri veya uzun vadeli dış kredileri kullanmak yerine, kısa vadeli iç borçlanmayı tercih etmişlerdir. Finansal piyasaların serbestleşmesine dayanan IMF programı, yabancı sermaye akışının artacağı ve bunun da kalkınmayı hızlandıracağı beklentisi üzerine kurulmuştur. Somçağ'a (2006) göre; IMF'nin gerçek amacı, gelişmiş ülkelerde azalan kar oranları ve yaşanan durgunluklar sebebiyle yatırım alanı daralan finans sermayesine yeni karlı alanlar yaratmak olmuştur.

Yapısal krizlerden finansal krizlere uzanan yolda bir dizi finansal düzenlemeler, krizlerin yapı taşlarını oluşturmuştur. 1984 yılında döviz mevduatına getirilen yasal sınırlamalar kaldırılmıştır. 1988 yılında interbank kurulmuş, 1987'de ise açık piyasa işlemleri uygulanmaya başlamıştır. Yine aynı dönemde ticaretin serbestleşmesi doğrultusunda miktar kısıtlamaları kaldırılmış ve 1989 yılında sermaye hesapları liberalizasyonu gerçekleştirilmiştir. 1990 yılına gelindiğinde artık Türkiye ekonomisi, tamamen dışa açık bir ekonomi konumuna gelmiştir (BDDK, 2006)

Türkiye'nin ilk geniş ve derinden etkili finansal krizle karşılaşması 1994 yılında olmuştur. Tezin bu bölümünde Türkiye'de yaşanan Şubat 2001 krizi üzerinde durulacaktır. Fakat Şubattaki krizin temellerini anlamak için Türkiye'nin 1994 yılındaki krizden sonra uyguladığı istikrar programının yapısal sorunları çözmede yetersiz kaldığını bilmek yararlı

olacaktır.

Uygur'a (2001) göre, 1994 Krizi sonrasında uygulanmaya konan programda, bütçe açıklarının kapatılması hedeflenmekteydi. İstikrar programı uygulanmaya başladıktan kısa süre sonra IMF'le Stand-by anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma çerçevesinde 14 aylık bir süre için 800 milyon dolarlık finansal yardım alınması karara bağlanmıştır. Program ilk üç aylık hedeflerini yakalamış fakat altı aylık ve dokuz aylık hedeflerini gerçekleştirmekte başarısız olmuştur. IMF'in taahhüt ettiği finansal yardımın bir kısmı alınamamıştır. 1994 yılındaki program başarısız olmuş ve 1998 yılında Türkiye ile IMF arasında yakından izleme anlaşması yapılmıştır. Bu yakından izleme anlaşması kapsamlı bir istikrar programı değildir. Ancak, bu anlaşma IMF ile 1999 yılında imzalanan Stand-by anlaşmasına ön hazırlık görevi görmüştür. 1999 yılında IMF ile imzalanan Stand-by anlaşmasının temel amacı enflasyonu düşürerek ekonomik istikrarı sağlamaktır. Bu programın temel özelliklerinden birisi, para tabanındaki değişimleri Merkez Bankası'nın net dış varlıklarındaki değişmeye bağlamasıydı. Ayrıca, kira artışları sınırlandırılmış ve kamu kesimi çalışanlarının ücretlerindeki artış baskı altına alınmaya çalışılmıştır. IMF bu programa büyük destek vermiş fakat program istenilen başarıyı sağlayamamıştır.

ii. Türkiye'de Yaşanan Ekonomik Krizlerin Anatomisi

Türkiye'de yaşanan krizleri daha iyi anlayabilmek için ilk olarak krizi oluşturan nedenleri ve Türkiye ekonomisinin yaşadığı dönüşümü incelemek gerekmektedir. Türkiye Ekonomisi, 2000'li yılların sonlarına kadar kronik enflasyon sorunu yaşamıştır. Ancak 2000 ve 2001 krizlerine kadar ekonomide yaşanan durgunluklar uzun süreli ve ciddi derinlikte olmamıştır. Türkiye ekonomisinde yaşanan krizler, özellikleri açısından; 1980 öncesi krizler ve 1980 sonrası krizler olarak sınıflandırılarak incelenebilir. Çünkü bu iki dönem birbirinden tamamen farklı mali, iktisadi ve yapısal özellikler taşımaktadır.

Tablo 3. Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizlerin Anatomisi

	1980 Öncesi	1980 Sonrası
Krizlerin Nedeni ve Niteliği	Yapısal Sorunlardan kaynaklanan daha çok ödemeler dengesi krizleri niteliğinde	Dışsal etkilerden kaynaklanan finansal içerikli para krizleri (Döviz krizi, Likidite krizi)
Krizlerin Reel Ekonomiye Yansımaları	Sınırlı	Geniş ölçekli ve yaygın
Krizler Karşısında Alınan İstikrar Tedbirleri	Daraltıcı bütçe ve maliye politikaları uygulamaları	İhracata dayalı sanayileşme
Sermaye Akımları	Kısıtlamalara tabi ve krizlerin oluşumunda belirleyici rolü bulunmamakta	Daraltıcı para politikası
Bankacılık Sektörü	Devlet kontrolünde ve kriz yaratıcı etkisi bulunmamakta	Tamamen serbest ve krizleri oluşturan temel etkenlerden biri konumunda
Kamu Kesimi Borçlanma Gereksinimi (KKBG)	Kalkınma planları çerçevesinde ve sürdürülebilir seviyede	Sürdürülemez boyutlarda
Dış Ticaret Açığı	Yapısal nedenler sebebiyle oluşmakta	Dışsal etkiler nedeniyle oluşmakta
Devlet Bütçesi Finansmanı	Vergiler ve uzun vadeli dış krediler	Kısa vadeli dış krediler ve yoğun iç borçlanma

Kaynak: (Somçağ, 2006).

1980 öncesi dönemde Türkiye’de ortaya çıkan krizler daha çok ülkenin kendi içsel dinamiklerinden kaynaklanmakta ve yapısal özellikler taşımaktadır. Oysa 1980 sonrasında küreselleşmeye uyum sağlama çabaları sonucunda finansal piyasalar serbestleştiği gibi, krizler de artık daha farklı bir yapıya bürünmüşlerdir. 1980 öncesinde ödemeler dengesi krizleri veya yokluk, kıtlık, karaborsa krizleri şeklinde meydana gelen ekonomik bunalımlar, 1980 sonrasında dışsal aktörlerinden kaynaklanan finansal krizler şekline dönüşmüş ve daha çok likidite veya döviz krizi şeklinde ortaya çıkmıştır.

Ayrıca 1980 sonrası krizleri 1980 öncesi ile karşılaştırıldığında etki alanlarının daha geniş olduğu ve ekonomiyi derinden etkiledikleri görülmektedir. Krizleri oluşturan nedenler açısından incelendiğinde ise 1980 öncesindeki krizlerin oluşumunda bankacılık sektörünün ya da sermaye akımlarının katkısı yok denecek kadar azdır. Fakat 1980 sonrasında bu durum tam tersine dönmüştür. Artık krizleri oluşturan temel nedenlerden biri sermaye akımları ve bankacılık sektörü sorunlarıdır ve bu süreç daha çok dışsal aktörlerin kontrolünde gelişmektedir. Kamu Kesimi Borçlanma Gereksinimi (KKBG) ise önceki dönemde sürdürülebilir seviye ve kalkınma planları çerçevesinde yürütülürken, sonraki dönemde kontrolsüz bir biçimde artmış ve sürdürülemez boyutlara ulaşmıştır (Uygur, 2001).

Türkiye'nin dış ticaret açığı problemi her iki dönemde de vardır. Ancak 1980 öncesinde bu açık, yapısal nedenlerden, diğer dönemde ise dışsal etkiler nedeniyle oluştuğu görülmektedir. Hem ithalat hem de ihracat çok ciddi boyutlarda artış göstermiştir. Kriz sonrasında uygulanan politikalar da farklılaşmıştır. 1980 öncesi dönemde kriz sonrasında daraltıcı maliye ve bütçe politikaları ile krizler aşmaya çalışılmıştır. 1980 sonrası dönemde ise krizleri aşmak için daraltıcı para politikası uygulaması tercih edilmeye başlanmıştır. Önemli farklılıklardan birisi de krizi oluşturan yapısal nedenlerden devlet borçlarının finansman şeklidir. 1980 öncesinde devlet bütçesi finansmanı için daha çok vergiler ve uzun dönemli dış krediler kullanılırken, bir sonraki dönemde kısa vadeli dış krediler ve yoğun bir şekilde iç borçlanma tercih edilmiştir.

2.2.Kriz Öncesi Dönem

Türkiye'nin içinde bulunduğu kriz ortamı, finansal serbestleşme sürecini yaşamış ülkelerin hemen hepsinde yaşanmıştır. Ekonomik yapıdan kaynaklanan kısıtlar Türkiye ekonomisinin çoğu zaman en önemli sorunu olmuştur. Türkiye'de finansal serbestleşmenin tarihi, 1990 yılında TL'nin konvertibil para olarak ilan edilmesi ve sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasına dayanmaktadır. Ancak 1984 yılında getirilen döviz tevdiat hesabı açma izni ve daha önce serbest bırakılan faiz oranları da bu alanda önemli bir altyapı oluşturmuştur. Finansal serbestleşme ile birlikte, ekonominin reel ve finansal kesimleri arasındaki ilişkilerin yönünde ve boyutunda da önemli değişiklikler meydana gelmiştir (Çelebi, 2001).

Türkiye, IMF'den birçok kez borç alarak çeşitli istikrar programları uygulamıştır. (BDDK, 2003). Aralık 1999'da imzaladığı anlaşmaya kadar bir düzineden fazla istikrar programı yürütmüş, ancak enflasyonu düşürme, ödemeler bilançosunu düzeltme gibi hedeflerini kalıcı olarak sağlayamamış ve IMF programlarının bir kısmını da tam olarak uygulayamamıştır.

Bütçe açıkları, siyasi istikrarsızlık ve popülizm, bunları önleyecek yapısal reformların gerçekleştirilememesi, mevcut kanunlardaki denetim mekanizmalarının uygulanmaması enflasyonun giderek yükselmesine, döviz ve faiz makasının açılmasına, dış açığın büyümesine, iç ve dış faiz ile dış borç ve taksit ödemeleri yükünün giderek artmasına yol açmıştır (Hiç, 2001).

1990-1999 yılları arasında yaklaşık 10 yıllık dönemde, özellikle faiz ödemeleri ve sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan transferlerdeki yükselme nedeniyle önemli ölçüde artan kamu açıkları, yaşanan kronik yüksek enflasyonun da temel belirleyicisi olmuştur. Bu süreçte ortaya çıkan yüksek reel faizler kamu kesiminin borçlanma ihtiyacını daha da artırmış ve borç - faiz kısır döngüsünü ortaya çıkarmıştır.

Ayrıca, kamu bankalarının görev zararları nedeniyle bozulan mali yapıları ve artan finansman ihtiyaçları, faiz oranlarını daha çok artırmış ve sistem üzerinde tezin birinci bölümünde anlatılan faiz ve kur riski oluşturarak bankacılık sektörü üzerinde baskı oluşturmuştur. Bankacılık sistemi reel ekonomiyi fonlayıcı niteliğinden uzaklaşarak kamu açıklarını finanse eden bir yapıya dönüşmüş, kısa vadeli araçların sistem içindeki payı artmış ve bankalar bilançolarında önemli miktarda kur ve vade riski taşır hale gelmiştir. Sistemdeki sorunların köklü olması da çözüm yönünde adımlar atılmasını zorlaştırmıştır.

2.2.1. 9 Aralık 1999 İstikrar Programı

Türkiye'nin ekonomik tarihine bakıldığında istikrar programlarının genelde kriz sonrasında uygulamaya konulduğu gözlenir. Örneğin, 1999 istikrar programına tarihsel olarak en yakın olan 5 Nisan istikrar kararları 1994 yılında yaşanan finansal kriz, 1980 istikrar programı da yine bir ödemeler dengesi krizi sonrasında uygulanmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde 1999 istikrar programı diğerlerinden farklılık arz etmektedir (Akhan, 2000). Bir kriz ortamı söz konusu değilken uygulamaya konulan 1999 istikrar programının gündeme geliş nedenleri şöyle ifade edilebilir:

Ardıç'a (2004) göre; böyle bir programın uygulanması ihtiyacı, reel faizlerin çok fazla yükselmesi, reel faizlerin, özellikle kamu dengesi üzerinde çok ciddi baskılar yaratması ve bunun ekonominin büyüme performansını bir ölçüde yavaşlatmasından doğmuştur. Bir diğer sorun da Türkiye ekonomisinde, 1994 yılından beri özellikle kamu sektörünün net dış borç ödeyicisi durumunda olmasıdır. Bunun anlamı, kamu sektörünün mevcut açığını iç piyasalardan finanse etmek zorunda olması ve net dış borç ödemek için de ilave iç borç bulmak zorunda kalmasıdır. Bu borç seviyesinin yüksekliği reel faizlerin aşağı çekilmesini, dolayısıyla enflasyonun aşağı çekilmesini mümkün kılmamaktadır

Böyle bir ekonomik ortamda, yüksek enflasyon oranının düşürülmesi ve ekonominin istikrara kavuşturulması amacıyla 2000 yılı enflasyonu düşürme programı uygulanmaya başlamıştır. İstikrar Programı, üç yıllık bir zaman dilimini kapsamaktadır.

Programın temel amaçları aşağıda sıralandığı gibidir:

- Enflasyonla mücadelede ciddi önlemlerin alınması, bu çerçevede tüketici enflasyonunu; yapısal reformlarla desteklenen, birbiriyle tutarlı, güçlü, itibarlı ve süreklilik arz eden maliye, gelir, para ve kur politikalarının eş güdümlü uygulanması ile 2000 yılı sonunda % 25, 2001 yılı sonunda % 12 ve 2002 yılında % 7'ye indirmek,
- Ekonominin büyüme potansiyelini artırmak,
- Reel faiz oranlarını makul düzeylere düşürmek,
- Ekonomideki kaynakların daha etkin ve adil dağılımını sağlamak,
- Kamu açıklarını azaltmak,
- Özelleştirmeye hız vermek,
- Sosyal güvenlik reformunu gerçekleştirmek,
- Mali yönetimde şeffaflığı sağlamak,
- Vergi politikası ve idaresinde reform,
- Bankacılık sistemini güçlendirmek ve düzenlemek,

Tablo 4. Temel Makro Ekonomik Hedefler (2000-2002)(*)

	2000	20001	20002
GSMH Büyüme Hızı (%)	5,6	5,2	5,8
TÜFE Artış Hızı-Yıl Sonu (%)	25,0	12,0	7,0
TEFE Artış Hızı-Yıl Sonu (%)	20,0	10,0	5,0
Dış Ticaret Açığı/GSMH (%)	-7,1	-7,2	-7,0
Cari İşlemler/GSMH (%)	-1,8	-1,6	-1,5
Konsolide Bütçe Açığı/GSMG (%)*	-12	-6,0	-2,2
Faiz Dışı Bütçe Dengesi/GSMH (%)*	3,9	5,3	5,6
Toplam Kamu Faiz Dışı Den./GSMH (%)	2,2	3,7	3,7
Kamu Borç Stoğu(Net)/GSMH (%)*	57,9	56,6	54,6

Kaynak: ² 9 Aralık 1999 IMF'ye sunulan niyet mektubu çerçevesinde belirlenen tahmin ve hedefler. * Uluslararası Para Fonu tanımına göre

Enflasyonu Düşürme Programı üç temel unsur üzerine kurulmuştur:

- Sıkı bir maliye politikası uygulayarak faiz dışı fazlanın artırılması, yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve özelleştirmenin hızlandırılması,
- Enflasyon hedefi ile uyumlu gelirler politikası,
- Enflasyonun düşürülmesine odaklanmış kur ve para politikasıdır.

² <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/paraprog2/baskanmat5y.html> (25.03.2013)

Bu istikrar programının önceki dönemlerde hazırlanmış olan istikrar programlarından en önemli farkı, süreli bir istikrar programı olması ve enflasyonla mücadele hedefleri ve stratejilerinin bulunmasıdır. Uzun dönemden bu yana Türkiye’de yaşanan yüksek enflasyon göz önünde bulundurularak, enflasyonun bir anda tek haneli oranlara indirilmesi yerine üç yıllık bir program ile tek haneye indirilmesinin daha gerçekçi olacağı kabul edilmiş ve bu üç yıl için aylık olarak enflasyon oranlarının ne olacağı belirlenmiştir. Daha önce yapılmış olan programlarda enflasyonun ne düzeye hedeflenmiş olmasına rağmen, bu düşüşün hangi zaman diliminde ve ne kadar olacağı tespit edilmemiştir.

Bu program çerçevesinde uygulanacak olan döviz kuru, para, maliye, gelirler politikaları ve yapısal reformlar, aşağıda yer alan şekilde özetlenebilir.

i. Döviz Kuru Politikası

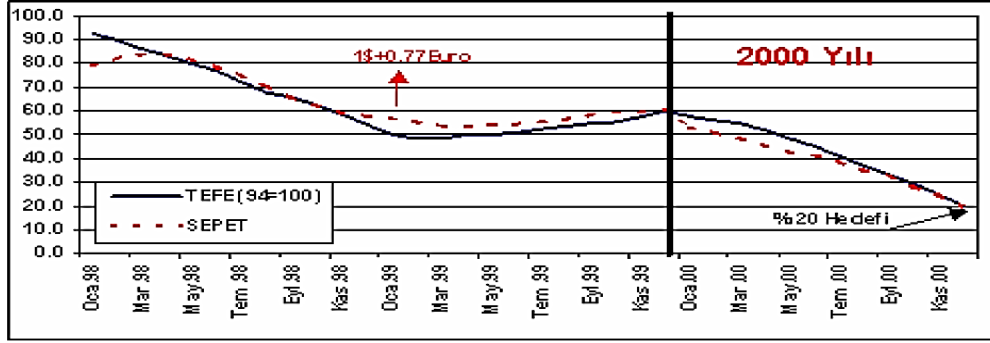
2000 yılı enflasyonu düşürme programıyla, uygulamaya konulan döviz kuru çapası yardımıyla ekonomideki gelişmelerin öngörülebilirliğinin sağlanarak yatırımcılar için finansal yatırımların getirisi üzerindeki belirsizliğin minimuma indirilmesi amaçlanmaktadır.

Merkez Bankası döviz kurlarını önceden açıklayarak;

- Enflasyonist beklentilerin azaltılmasını,
- Programa olan güvenin yüksekliği, sürekliliği ve benimsenmesi ile doğru orantılı olarak geçmiş enflasyonun gelecekteki enflasyonu belirlemesinin önüne geçilmesini,
- Risk priminin döviz kurunun belirsizliğinden kaynaklanan bölümünün kalkması ve sermaye girişlerinin artmasını amaçlamıştır.

Programın uygulanması 18’er aylık iki ana döneme ayrılmıştır. Birinci 18 aylık dönem 1.1.2000 - 31.6.2001 tarihlerini, ikinci 18 aylık dönem ise 1.7.2001 - 31.12.2002 tarihlerini kapsamaktadır. Merkez Bankası 1 ABD Doları + 0.77 EURO’dan oluşan bir kur sepeti açıklamış ve 2000 yılı sonu itibari ile % 20 oranına kadar artacak olan günlük kur oranını ilan etmiştir. İkinci 18 aylık dönemde ise günlük kur oranını ilan etmek yerine, daha esnek bir pariteye geçmek üzere, altışar aylık dönemler itibariyle kur bandı tespit etmiştir.

Şekil 4. Toptan Eşya Fiyatları ve Kur Sepeti (Yıllık % Değişim)

Kaynak:(BDDK, 2001)

Birinci dönemde döviz kuru için bir bant uygulaması düşünülmemiştir. Önceden ilan edilen sepete göre devalüasyon oranları 2000 yılı birinci çeyreği için % 2.1, ikinci çeyreği için % 1.7, üçüncü çeyreği için % 1.3 ve son çeyreği için de % 1.0 olarak belirlenmiştir. 2000 yılı için istikrar programının koyduğu döviz kuru sepeti hedefleri Tablo 5’de özetlenmiştir.

Tablo 5. 1 ABD Doları + 0.77 Euro’dan Oluşan Döviz Kuru Sepeti Hedefleri

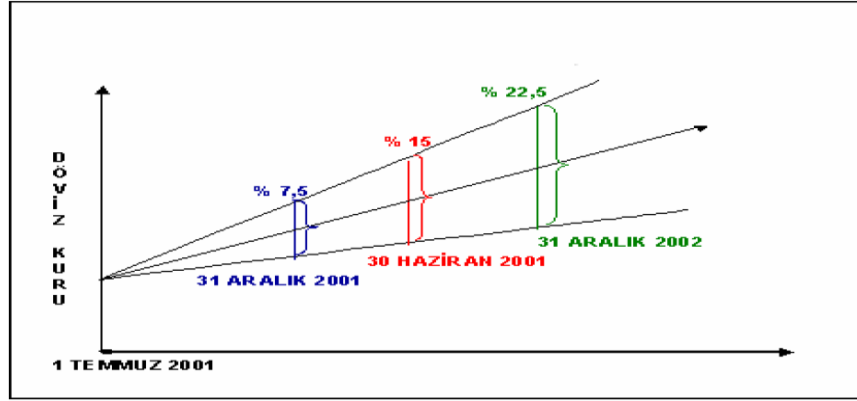
	Ay Sonu Sepet Değeri (1 USD + 0,77 EUR)	Aylık Artış Oranı (%)	Kümülatif Artış Oranı (%)	Günlük Artış Oranı (%)
Aralık 1999	959,020.46			
Ocak 2000	979,159.89	2.1	2.100	0.067
Şubat	999,722.25	2.1	4.244	0.072
Mart	1,020,176.42	2.1	6.433	0.067
Nisan	1,038,068.59	1.7	8.243	0.056
Mayıs	1,055,715.76	1.7	10.083	0.054
Haziran	1,073,622.93	1.7	11.954	0.056
Temmuz	1,087,620.55	1.3	13.410	0.042
Ağustos	1,101,759.61	1.3	14.884	0.042
Eylül	1,116,082.49	1.3	16.377	0.043
Ekim	1,127,243.31	1.0	17.541	0.032
Kasım	1,138,515.75	1.0	18.717	0.033
Aralık 2000	1,149,900.90	1.0	19.904	0.032

Kaynak:(TCMB 2001)

İkinci 18 aylık dönemde ise günlük kur belirlemek yerine, daha esnek bir pariteye geçmek üzere, altışar aylık dönemler itibariyle kur bandı tespit edilmiştir. Söz konusu aralığın toplam genişliğinin aşamalı olarak artması planlanmıştır. Buna göre, 1 Temmuz 2001’den 31 Aralık 2001’e kadar kademeli olarak % 7,5’e, 30 Haziran 2002’ye kadar % 15’e ve 31 Aralık 2002’ye kadar % 22,5’e yükselmesi hedeflenmiştir. Bant uygulamasında, kurun bandın içindeki hareketlerine Merkez Bankası’nın müdahalesinin olmayacağı

kararlaştırılmıştır (Erçel, 1999: 14). Döviz kuru sepetinin uygulanacağı kur bandı Şekil 5’de verilmektedir.

Şekil 5. Temmuz 2001 - Aralık 2002 Yılları Arasında Uygulanacak Olan Kur Bandı

Kaynak:(BDDK, 2001)

ii. Para Politikası

Açıklanan kur politikasını desteklemek amacıyla, Merkez Bankası bilançosunda yer alan parasal tabandaki değişme sadece net dış varlıklar kalemindeki değişme ile sınırlandırılmıştır. Bu doğrultuda MB’nin net iç varlıkları için belirli tavanlar konulmuştur.

Ayrıca, bankacılık sisteminin likidite ihtiyacının karşılanabilmesi için, zorunlu karşılık oranları düşürölmüştür. Buna göre net iç varlıkların, toplam para tabanının +/- % 5’ine eşdeğer bir bant içinde seyretmesine izin verilmiştir.

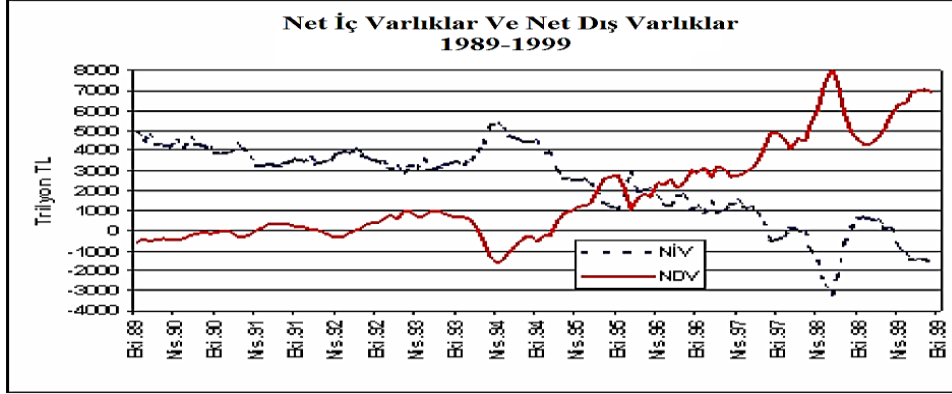
MB’nın para politikasına müdahalesi net iç varlıklarla sınırlı hale getirilmiştir. MB net iç varlıkları da her çeyreğin sonunda, 1999 Aralık ayı düzeyini aşamayacaktır. Böylece net iç varlıklar sabit hale getirilmiştir. Bu durumda para tabanı, ödemeler dengesi yolu ile yaratılacak ve para politikası likidite genişlemesini yabancı kaynak girişine bağlayan bir çerçeveye oturtulmuştur.

Tablo 6. Net İç Varlıklar (Trilyon TL)

30 Eylül 1999 (Gerçekleşme)	-1,400.5
31 Aralık 1999	-1,200.0
31 Mart 2000	-1,200.0
30 Haziran 2000	-1,200.0
30 Eylül 2000	-1,200.0
31 Aralık 2000	-1,200.0

Kaynak:(TCMB, 2001)

Şekil 6. Net İç Varlıklar Ve Net Dış Varlıklar

Kaynak: (BDDK,2001)

Bu anlamda sadece ihracat sonucu elde edilecek döviz gelirlerinin doğrudan doğruya parasal tabanın genişlemesine yol açacağı düşünülmüştür. İhracat malları üretimi için ekonomide reel sektör tarafından para talebi yaratıldığı sürece, söz konusu parasal genişlemenin enflasyonist etkilerinin olmayacağı hesap edilmiştir. Dolayısıyla, para arzının genişlemesi, sadece yurtdışından döviz girdisine bağlanmış ve bunun enflasyonist eğilimlerin de önüne geçilmiş geçeceği kurgulanmıştır. Böylece, MB'nın para arzını artırması veya azaltması ülkeye döviz girişine ve çıkışına bağlanmıştır. Diğer bir ifade ile, para kurulu uygulaması benzeri, bir para politikası izlenmeye başlanmıştır. Bu para kurulunun dünyadaki diğer uygulamalarından tek farkı, her gün sabit bir kurdan işlem yapmak yerine, her gün değişen fakat önceden bilinen kurdan bu işlemlerin yapılmasıydı (Erçel, 2000).

2000 yılı boyunca net uluslararası rezervlerin üzerinde tutulması planlanan taban değerleri Tablo 7'de verilmiştir. Net uluslararası rezervlerin, saptanan bu taban değerlerin altına düşme eğilimi göstermesi durumunda Merkez Bankası gerekli önlemler ile bu eğilimleri kırma yoluna gidilecektir.

Tablo 7. Net Uluslararası Rezerv Taban Değerleri (Milyon ABD Doları)

30 Eylül 1999 (Gerçekleşme)	17,923
31 Aralık 1999	12,000
31 Mart 2000	12,000
30 Haziran 2000	12,750
30 Eylül 2000	12,750
31 Aralık 2000	13,500

Kaynak: (TCMB, 2001)

iii. Maliye Politikası

Maliye Politikası'nın temel hedefi faiz dışı fazlayı artırmak suretiyle kamu borç stokunun GSMH'ye oranını 2000 yılında % 58'e indirmek ve izleyen yıllarda bu oranı daha da aşağıya çekerek kamu kesimi mali dengesinde kalıcı bir iyileşme sağlamak olmuştur. Bu hedefe ulaşmak için gelir artırıcı ve harcama kısıcıcı bir dizi tedbirin yanı sıra özelleştirmenin hızlandırılmasına çaba sarf edilmesi, iç borçlanmada da uzun vadeli ve değişken faizli tahvil ihracına ağırlık verilmesi planlanmıştır.

iv. Gelirler Politikası

Reel sektöre, hedeflenen enflasyon doğrultusunda ücret ayarlamaları ve fiyat artışları konusunda yol göstermek maksadıyla gelirler politikası çerçevesinde memur maaşlarının hedeflenen TÜFE oranında artması hedeflenmiştir. 2000 - 2002 yılları arasında 18 milyar dolar özelleştirme geliri elde edilmesi, Petrol Ofis, Tüpraş, GSM lisansı, Türk Telekom, Vakıfbank, Çaykur, MKEK, Eti Holdingin bazı fabrikalarının ve TEKEL'in bazı bölümlerinin özelleştirilmesi öngörülmüştür.

v. Yapısal Reformlar

Yapısal reformlar alanında, tarımsal desteklemede doğrudan gelir desteği sistemine geçilmesi, 2000 yılı için destekleme alım fiyatlarının dünya fiyatları ve hedeflenen enflasyona göre belirlenmesi, girdi ve kredi desteklerinin azaltılması hedeflenmiştir. Sosyal güvenlik reformunun yapılması, fonların kaldırılması, kamunun mali yönetiminde şeffaflık, vergi reformu, özelleştirme, kamu bankalarının yeniden yapılandırılması gibi yapısal reformların yapılacağı belirtilmiştir.

Sonuç olarak bu program da öncekiler gibi başarıya ulaşamamış, 2001 Krizinin çıkmasına engel olamamıştır.

2.2.2. Türkiye'yi 2000 - 2001 Krizlerine Sürükleyen Nedenler

Türkiye ekonomisinin 2000 Kasım ve 2001 Şubat aylarında yaşadığı şiddetli finansal krize yol açan nedenlerin başında özetle aşağıdaki etkilerin yer aldığı söylenebilir:

- Düzgün bir denetime sahip olmayan bankaların ekonomiyi baz almayan davranışları,

- 2000 yılında uygulanmaya başlayan enflasyonu düşürme programının sağlam bir yapıya oturtulamaması,
- Cari işlemler açığında oluşan yüksek oranlı artışlar,
- TL'nin aşırı değerli hale gelmesi, mali sektörün sermaye yapısının güçsüz olması ve kar, faiz risklerindeki artışlar, kamu bankalarının görev zararları,
- 1990'lı yıllarda oluşan siyasi istikrarsızlıklar, kısa vadeli sermaye girişlerinin ortaya çıkması ve reel ekonominin rekabet edemeyecek bir yapıda olması,
- Kriz öncesi uygulanan döviz kuru politikasının inandırıcı bir durumda olmaması,
- Kasım krizi öncesinde bankaların likidite sıkıntısına düşmeleri ve ihtiyaçları olan likiditeyi sağlayamamaları,
- Likidite sıkışıklığı sonucu döviz talebindeki hızlı artışlar, uluslararası piyasalardaki dengesizlikler ve olumsuz etkiler,
- Bankacılıktaki geçmişten gelen birikmiş sorunlar, enflasyonu düşürme programında ortaya çıkan bir takım sorunlar ve bankalar üzerinde yarattığı olumsuz etkiler, özelleştirme hedeflerindeki dengesizlikler, likidite yönetiminde Merkez Bankası'nın rolünün sınırlandırılması,

Sayılan tüm bu finansal krize yol açan nedenlerin başında şu dört etki olabilir:

Bunların ilki, izlenen döviz kuru politikasının inandırıcı bir ortamda uygulamaya konulamamasıdır. Ülengin'e (1999) göre; yapılan bütün ekonometrik çalışmalarda döviz kuru ile enflasyon arasında paralel bir ilişki olduğu görülmüştür. Bu anlamda devalüasyon fiyat istikrarı için büyük bir risk haline gelmektedir.

Ulusal paranın yerleşikler tarafından kabul görmemesi, bankaları veya bireysel yatırımcıyı yabancı para ile borçlanma zorunda bırakmıştır. Özellikle Türkiye'de uzun vadeli yatırımları, kısa vadeli borçlanma ile finanse etme çabaları, döviz kurunun enflasyon üzerindeki riskini daha da arttırmıştır. 2000 yılında uygulamaya konulan istikrar programından önce "gözetimli dalgalanma" adı verilen döviz kuru politikası uygulanmaktaydı (TCMB, 2001: 60).

Bu döviz kuru politikası, finansal krizleri sindirme yeteneğine sahip olmasına karşın, ülke içerisinde istikrarı sağlamada yetersiz kalmaktaydı. 2000 yılı istikrar programı ile beraber sabit (önceden belirlenen) döviz kuru politikası uygulanmaya başlanmıştır. Döviz kuru, programın çapası olmuştur. Kur çapası ile, beraber hedeflenen faizler

üzerindeki döviz kuru riskinin ortadan kaldırıp, faiz oranlarında, kamu açıklarında ve enflasyonda önemli gerilemeler yaşanması hedeflemiştir. Sabit döviz kurunun bu avantajına rağmen en önemli dezavantajı, ulusal paranın aşırı değerlenmesi durumunda ithalatın ucuzlayıp ihracatın pahalılaşmasına ve cari açığın büyümesine neden olmasıydı. Diğer bir dezavantajı da Merkez Bankası'nın son borç para verme görevini yerine getirme şansını ortadan kaldırmasıydı. Bu ulusal ekonominin spekülatif döviz giriş-çıkışı karşısında hiçbir denetleme ve yönlendirme olanağı olmaması anlamına geliyordu. Çünkü TCMB, uyguladığı sabit döviz kuru nedeniyle ancak dış varlık karşılığında piyasaya para sürebildiği için, para arzı silahı elinden alınmış oluyordu. Bir başka ifadeyle, Merkez Bankası'nın aktif bir para politikası uygulama şansı kalmıyordu. Döviz kurunun sabitlenmesi, yatırımcıların yatırımlarını TL olarak değerlendirmesini kazançlı duruma getirdiği için, Döviz Tevdiat Hesabı (DTH)'nda bir azalma olması beklentisi içerisinde girilmesine neden olmuştu.

Ancak, tablo 8'in ilk sütunundaki değerlerden de anlaşılacağı gibi, 2000 yılı boyunca DTH azalmamış, tersine düzenli bir artış göstermiştir. Bu, döviz kuru çapasının beklentileri kıramadığının açık bir göstergesidir. Aynı şekilde TCMB döviz rezervleri de beklenildiği ölçüde artmamış; 2000 yılına girerken 5,9 milyar Dolar olan net döviz pozisyonu, 17 Kasım'da (kriz öncesinde) ancak 8,7 milyar Dolar düzeyine çıkabilmiştir. Sabit kur politikası süresince Merkez Bankası'nın döviz rezervlerini yeterli ölçüde arttıramaması ve DTH artış nedeniyle, döviz kuru çapasının kamuoyunda yeterince inandırıcı algılanmadığını göstermektedir.³

---

³www.tcmb.gov.tr 02.04.2013

Tablo 8. Türkiye’de Kriz Döneminde Döviz Tevdiat Hesabında, Reel Döviz Kuru İndeksinde (R.D.K.İ) ve Ticari Bankaların Sendikasyon Kredileri (S.K) Hacmindeki Gelişmeler

Yıllar	Aylar	D.T.H Stoku (Milyon)	R.D.K.İ* (%)	S.K Hacmi (Milyon)
1999	Kasım	17,410.7	126.37	9.609
	Aralık	18,420.6	127.29	9.861
2000	Ocak	19,342.8	128.50	12.609
	Şubat	20,440.7	131.59	12.909
	Mart	21,381.9	132.59	13.333
	Nisan	22,202.8	132.93	13.521
	Mayıs	23,523.2	135.67	13.412
	Haziran	23,733.0	132.29	14.432
	Temmuz	24,453.0	133.49	15.240
	Ağustos	25,367.5	135.92	16.564
	Eylül	26,345.3	139.02	16.245
	Ekim	26,759.7	142.45	16.702
	Kasım	26,703.3	146.50	16.900
2001	Aralık	25,341.7	147.59	17.671
	Ocak	25,685.7	148.08	17.945
2001	Şubat	30,341.3	138.40	19.245
	Aralık	32,296.4	110.51	16.114

Kaynak: (Uygur, 2001: 11)*1999 yılı baz alınarak 19 ülkenin parası ve TÜFE değerleri göz önüne alınarak hesaplanmıştır.

Program uygulamasına aşırı değerlendirilen reel kur ile girilmiş ve yıl boyunca TL’nin aşırı değerlendirilmesi devam etmiştir. Tablo 8’in ikinci sütununda 19 ülke parasına ve TÜFE değerlerine göre hesaplanan reel kur indeks değerleri verilmiştir. TCMB (2002) verilerine göre, Ocak 1999’da 100 olan indeks değeri 2000 yılı başında 128,5’a ulaşmıştır. Yani 1999 yılı boyunca reel kur % 28,5 oranında aşırı değerlendirilmiştir. Üstelik TL’nin 2000 yılı boyunca aşırı değerlendirilmeye devam ettiği görülmektedir. Bu gelişme doğal olarak kamuoyunda her an için programdan vazgeçilerek devalüasyona gidileceği beklentisini pekiştirmiştir.

Tablo 9. Türkiye’nin Dış Ticaret Değerleri ve Değişim Oranları (*)

Yıllar	İthalat		İhracat		Dış Ticaret Açığı	
	Milyon \$	Değişim %	Milyon \$	Değişim %	Milyon \$	Değişim %
1999 Ocak	40.667	-11.4	26.567	-1.4	14.100	-1.4
2000 Ocak	54.902	35.7	27.774	2.8	27.142	92.4
2000 Aralık*	39.506	-28.5	23.331	-1.5	16.175	-10.95
2001 Aralık*	29.808	24.5	25.758	9.5	4.050	-75.0

Kaynak: (Eren, 2001) * Dokuz aylık veriye göre Yüzdeler değeri bir önceki yıla göre hesaplanmıştır.

Reel kurun aşırı değerlenmesinin en olumsuz etkisi dış ticaret değerleri üzerinde olmuştur. Bu bağlamda, 2000 yılı içinde ithalat, büyük bir artış göstermiştir. Tablo 9'a göre, 1999 yılında % 11 oranında azalan ithalatın, 2000 yılında % 35,7'lik artış göstererek, 54 milyar doların üzerine çıktığı görülmektedir. Buna karşılık ihracat ancak % 2,8 oranında arttığından, dış ticaret açığı çok büyük oranda (% 92,4) bir artış göstermiştir. İthalatın 2000 yılında önemli ölçüde artmasında, faizlerin gerilemesinin de büyük etkisi olmuştur (TCMB, 2002).

Dış ticaret açığının GSMH'ya oranı, 1999 yılı sonunda % 6,9 iken, 2000 yılı sonunda % 12,6'ya çıkmış ve kritik gösterge durumuna gelmiştir. Üstelik 2000 yılında cari işlemler ve ödemeler dengesi açıkları da rekor düzeye ulaşmıştır. İhracat değeri kadar dış ticaret açığı verilen, cari işlemler açığının GSMH'ya oranının % 4,9'a ulaştığı bu dönemde, ulusal paranın aşırı değer kazanması kuramsal açıdan bir çelişkinin de göstergesi olarak değerlendirilebilir. Sucu'ya (2002) göre; sadece bu gelişme bile reel sektörün finans sektörüyle bağımlı koparmaya yeterli olmuştur.

Kriz nedenlerinden ikincisi, etkin denetimi yapılmayan bankacılık kesiminin ekonomik olmayan davranışlar olarak gösterilmektedir. Kasım ve Şubat krizlerinin aslında genel anlamda, zayıf bankacılık sisteminden ve sıcak paraya aşırı güvenden kaynaklandığı düşünülmektedir⁴

Bankacılık kesiminin kriz öncesi dönemde artan temel zayıflıkları şöyle sıralanabilir:

- Bankaların yapısal problemleri giderek artmış, etkin denetimden uzak ve bankacılık prensipleriyle bağdaşmayan yönetimler yaygınlaşmıştır.
- Borç temininde vadelerin kısılması, döviz borçlarının artmasına ve aktif-pasif kalemlerin vade uyumsuzluklarına neden olmuştur.
- Artan Konsolide Bütçe Açıkları bankaların özel sektöre değil, kamu kesimine kredi veren kurumlar haline gelmesine yol açmıştır. Bilançoların aktifinde yer alan Devlet İç Borçlanma Senet stokları artmıştır.
- Kredi vermede güvenilirlik ve geri dönebilirlik kriterlerinden uzaklaşıldığı için, bankaların geri dönmeyen kredileri artmıştır.

⁴ <http://ekonomiturk.blogspot.com/2008/09/inan-dogan-kriz-yorumlari.html> (02.04.2013)

Bankacılık kesimi etkin olarak denetlenmediği ve borçlanmada belirli sınırlamalara tabi olmadığı için, birçok banka, özellikle 1994 yılı sonrası kısa vadeli borçlanma politikası izlemeyi tercih etmiştir.

Tablo 10'da görüldüğü gibi, 1999 yılında 10 milyar doları aşan bankaların net açık pozisyonları tutarı, 2000 yılının dokuz ayı sonunda 20 milyar dolara ulaşmıştır. Bu gelişme, Türk bankacılık sisteminin kriz öncesi dönemde ne kadar kırılgan ve hassas bir yapıya büründüğünü göstermektedir.⁵

Tablo 10. Türkiye’de Bankaların Açık Pozisyonları (Milyar \$)

Yıllar	Oran
1998	-8.4
1999	-13.3
2000-I	-15.78
2000-II	-18.18
2000-III	-20.00
2000-IV	-15.9
2001	-12.16

Kaynak: (Eren, 2001: 11)

1990-2000 yılları arasında faiz ve kur dalgalanmalarını azaltan, kurdaki artışı enflasyon oranı kadar tutan, aynı zamanda piyasaları gecelik fonlayan ve Hazine'nin rahat borçlanmasını sağlayan bir politika izlenmiştir. Ancak bu politika bankaları faiz ve kur riski karşısında gerekli tedbirleri almaktan uzaklaştırmıştır (Binay ve Kunder, 1998: 45). Hazine'nin iç borçlanmaya gitme zorunluluğu arttıkça, bankalar, kısa vadeli dış krediyi daha yüksek faizlerle almaya ve bunu risk primi ile beraber Hazine'ye aktarmaya devam etmişlerdir. Aynı zamanda bu mekanizma bankaların, tasarruf-yatırım eşitliğini sağlama amacı yerine, devlete borç verme amacına yönelik çalışmasına neden olmuştur. Bu mekanizmanın yarattığı avantaj nedeniyle, özel sermayeli ticari banka sayısı 1991 yılında 26 iken, 1999 yılında 35'e çıkmıştır.⁶

Tablo 11'de görüldüğü gibi gecelik faiz oranları 2000 Nisan ayında % 36 iken, 2000 Kasım ayından itibaren yükselerek % 79'a ulaşmış ve daha sonraki ayda % 200'e kadar çıkmıştır. Faizlerdeki en hızlı değişim 2000 yılı Kasım ayı sonlarında yaşanmıştır. Bu ayın ilk yarısında O/N faiz oranları % 30 – 50 bandında iken, ayın 15'inde % 80, ayın

⁵www.tbb.org.tr, 03.04.2013

⁶www.tbb.org.tr 03.04.2013

22'sinde % 110 olmuştur. Aynı ayın 28'inde % 184 olan bu oran, 30 Kasım'da % 316'ya yükselmiştir.⁷

Tablo 11. Türkiye'de Kriz Öncesi ve Sonrası, Gecelik İşlemlere Uygulanan Basit Faiz Oranları (Ağırlıklı Ort.)

Aylar	O/N Faiz Oranları %
2000 Nisan	31.16
Mayıs	41.28
Haziran	42.00
Ağustos	37.57
Eylül	46.20
Ekim	31.41
Kasım	79.45
Aralık	198.95
2001 Ocak	42.16
Şubat	434.99
Mart	81.88
Aralık	80.64

Kaynak: (Eren, 2001: 13)

Tablo 8'in ilk ve son sütunlarında kriz öncesi ve krizin yoğun olarak yaşandığı aylarda bankaların temin ettikleri döviz tevdiat hesaplarıyla sendikasyon kredilerinin gelişimi verilmiştir. Dövizle bağlı her iki kaynağın da, özellikle 2000 yılı boyunca sürekli artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu artış hem likidite açısından bankaları zorlamış hem de vadeleri kısaltarak ikinci bir riske sokmuştur. Bu risk sonuçta krizde bir etken haline gelmiştir. Üstelik artan bu kredilerin büyük çoğunluğu, kısa vadeli nitelikte olmuştur. Sendikasyon kredilerinin daha çok kısa vadeli olarak temin edildiği Tablo 12'den anlaşılmaktadır.

Tablo 12. Ticari Bankalarının Kısa Vadeli Borç Stoku (Milyon \$)

Yıllar	Miktar
1998	11.150
1999	13.172
2000	16.900
2001-Ocak	19.279
2001-Aralık	10.076

Kaynak: (Eren, 2001:13)

⁷www.tcmb.gov.tr 03.04.2013

Türk bankacılık sektörünün kırılğan yapısı krizlere hassas bir yapı ortaya çıkarmıştır. Bu kırılğan yapı yatırımcılarda güvenin kaybolmasına neden olmuştur. Bunlara artan rekabet ve kötü yönetim koşulları eklenince, küçük bankalar faizlere karşı çok hassas duruma gelmiştir. Tüketici kredilerinde risk ihmal edilmiş, bankaların vade dengesizlikleri artmıştır.

Bütün bu olumsuzluklara ek olarak holding bankacılığı da sistemin önemli sorunlarından biridir. Holding bankacılığı sanayi, ticaret ve finans sermayesinin 1970'lerdeki birikim düzeyi temelinde gelmiş ve 1990'larda sektöre hakim olmuştur. Her bankanın bir holdinge ait olmasının nedeni, tasarruflara yüksek faiz vermek değil, bizzat banka kaynaklarıyla gruba ucuz ve istenilen miktarda kaynak sağlamak olmuştur.

Bir banka kuran ya da alan kişi, bu bankanın Türkiye ekonomisinde hangi işlemi, diğer bankalara göre daha verimli olarak yapabileceğini düşünmemiş, sahip olduğu bankanın sağlıklı yaşaması için gerekli olan dünya ve Türkiye ekonomisine uyumunu ikinci hatta üçüncü derecede bir konu olarak görmüştür. Bunun yerine, bankanın kendi holdingine sağlayacağı yarar düşünülerek fizibilite hesapları yapılmıştır. Bu bankacılık yaklaşımının, ekonomiye maliyeti yüksek olmuştur.⁸

Ayrıca, bu anlatılanların yanında, finansal liberalizasyonun ardından bankacılık sektörünün ve özel sektörün karlılıklarında keskin düşüşler gözlenmiştir. Bankalar ve kredi sağladıkları şirketler arasındaki finansal ilişkiler, ahlaki tehlike sorununun giderek arttığını göstermektedir. 1981'de ticari bankaların kendi fon maliyetlerine göre kredi fiyatını belirlemelerine izin verilmiş ve holdingler kendi grup bankalarını kurmaya başlamışlardır.

Sucu'ya (2002) göre; kredi müşterisi sanayicilerin, aynı zamanda mevduat toplayan bankalara sahip olması, patronlarda "ahlaki tehlike" (moral hazard) yaratmıştır. Şirket sahipleri, projelerini hayata geçirmek veya kaynak sorunlarına çözüm bulabilmek için, yönetimine hakim oldukları bankaların kaynaklarını şirketlerine aktarmakta sakınca görmemişlerdir. Bu durum, bankaların batmasında önemli bir yere sahiptir. Batan holding bankalarının Türk ekonomisine verdiği zararın çeşitli şekillerde yapılan hesaplamaların gösterdiğinden çok daha büyük olduğu düşünülmektedir. Toplam zarar, Hazine'nin "iflassız tasfiye"ye imkan sağlamak için bu bankalara aktardığı para ve onun bugüne kadar işleyen faizlerinden ibaret değildir. Holding bankacılığı, Türk ekonomisinde sürekli

---

⁸ www.eso-es.net, 04.04.2013

“haksız rekabet ortamı” yarattığı için, çok büyük kaynak tahsisi çarpıklıklarına sebep olmuştur. Yapılmaması gereken yatırımlar, bu kaynakları rasyonel olarak kullanma bilgi ve becerisine sahip olmayan kimseler tarafından, yanlış alanlarda yapılmışlardır. Bu yüzden, önce karlı olmayan bu verimsiz şirketler, sonra onların holding bankaları batmış, faizler yükselmiş, gelir dağılımı bozulmuş, devletin dış borçları artmış ve ekonomi topyekün bir kriz ortamına girmiştir.

Krize neden olan diğer bir neden ise, 2000 yılında uygulamaya konulan istikrar programının sağlam bir zemine oturmamış olmasıdır. Türkiye'nin IMF ile anlaşarak, 2000-2002 yılları için uygulamaya koyduğu dezenflasyon programının da bazı aksaklıklar içermesinin, Kasım ve Şubat krizlerine katkıda bulunduğu düşünülmektedir.

Krize yol açan bir diğer bir neden ise, sıcak para olarak da nitelendirilen kısa vadeli sermaye hareketleridir. Bu hareketler üzerinde etkili olan üç önemli olgu şudur: Faiz oranı, enflasyon oranı ve döviz kuru artış oranıdır. Döviz kurundaki artış oranının enflasyon oranının altında tutulduğu dönemlerde, TL (reel kur) aşırı değerlenmektedir. Döviz kurundaki artışlar, genelde enflasyon oranı düzeyinde veya onun altında kaldığı halde, DİBS faiz oranları 1994 yılı Ocak ayından sonra hep üç rakamlı olmuştur. Üstelik 1996 yılı Ocak ayında DİBS faiz oranı % 200'ü aşmıştır.⁹

Eren'e (2001) göre, DİBS faiz oranlarının 1992 ve 1993 yıllarında düşürülme çabalarının başarısız kalması, 1994 yılından sonra ise hep yüksek oranda seyretmesi, kamu kesimi borçlanma gereği (KKBG)'nin finansmanında iç borçlanma yönteminin zorunlu olarak ön plana çıkmasının bir sonucu olduğu söylenebilir. 1990 yılı ve öncesinde borçlanmada en fazla başvurulan yöntem, konsolide borçlar diye adlandırılan ve sosyal güvenlik kurumlarının biriken fonlarından temin edilen kaynaklar olmuştur. Bu kaynağın faiz yükü fazla olmadığı için, konsolide bütçe içinde borç faiz ödemelerinin payı oldukça düşük seyretmiştir. 1991 yılı ve sonrasında IMF'nin desteğini çekmesi ve dış borç elde etmenin zorlaşması nedeniyle Hazine, faiz yükü fazla olan Devlet İç Borçlanma Senetleri aracılığıyla kaynak sağlama yoluna gitmiştir. Buna bağlı olarak borç faiz ödemelerinin artması sonucu, DİBS' e duyulan bağımlılık giderek artmıştır. Çoğu zaman uzun vadeli borçlanmayı sağlayan devlet tahvili ihracı yerine, kısa vadeli hazine bonusu ile

---

⁹www.tcmb.gov.tr , 05.04.2013

borçlanılmak zorunda kalınmıştır. Bu nedenle DİBS ortalama bileşik faizi, 1996 - 2000 yılları arasında sürekli olarak % 100'ün üzerinde seyretmiştir.

Tablo 13. Türkiye'de Doların DİBS Faizine Göre Reel Getirisindeki Gelişmeler(Yıllık Artış Oranı %)

	DİBS Ort. Bil. Faiz	Ort. Yıl. TEFE	Dolar Değer Artış Oranı	DİBS Reel Getirisi*
1990	52.9	58.4	23.0	24.3
1991	79.0	52.5	58.9	13.5
1992	85.5	60.6	65.8	12.5
1993	87.6	58.4	59.5	17.8
1994	161.3	86.8	168.4	-1.8
1995	124.5	115.9	63.5	42.8
1996	134.6	73.1	76.5	34.7
1997	127.8	79.2	86.2	22.4
1998	122.3	81.6	74.1	28.9
1999	110.1	56.9	59.8	26.4
2000	37.9	57.0	51.1	-10.8

Kaynak: (Eren, 2001: 16) *Dolar kurunun yıllık artış oranına göre hesaplanmıştır

Tablo 13'e dikkat edilirse, 1994 yılından sonra, 2000 yılına kadar DİBS faiz oranlarının dolar kurundaki artış oranından (ortalama olarak) daha büyük olduğu; bu nedenle bu dönemde TL'ye dönüşüp DİBS'e yatırılan doların yıllık reel getirisinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

Ancak bu durum 2000 yılında tersine dönmüştür. 2000 yılına girerken doların yılsonuna kadar %25 değer kazanması öngörüldüğü ve yılsonunda bu hedefe ulaşıldığı halde, ilk aylarda doların yıllık değer artışı %60'ların üzerinde kalmıştır. Üstelik 2000 yılında doların uluslararası platformda başta Alman Markı ve Japon yeni olmak üzere bütün yabancı paralara karşı değeri artmıştır (DPT, 2001: 78). Buna karşılık 1999 yılının son aylarında çıkarılan DİBS'lerin ortalama bileşik faizi % 40'ın altına inmiştir. Böylece DİBS reel getirisi, Tablo 13 'de görüldüğü gibi, 2000 yılı boyunca sürekli negatif olmuştur.

Sonuç olarak, Türkiye ekonomisi 1990'lı yıllarda sermaye hareketlerine bağımlı bir ülke haline gelmiştir. Gerekli makroekonomik koşulları sağlamadan uluslararası finansal sermayeye açılmak, ülke ekonomisini dış şoklara karşı savunmasız hale getirmiştir. TL'nin önemli ölçüde değer kaybedeceği beklentisinin yaygınlaştığı dönemlerde, sermaye çıkışları keskin artışlar göstermiş, bu da ödemeler dengesini doğrudan etkilemiştir. Ayrıca döviz kurlarında yaşanan bu düzensiz dalgalanmalar, döviz cinsinden açık pozisyonu olan

finansal kurumlar ve kuruluşlar içinde büyük bir riski beraberinde getirmiştir. Bütün bunlar, kriz için uygun bir ortam hazırlamıştır (Eren, 2001).

A. Cari İşlemler Dengesindeki Bozulma

Celasun'a (2002) göre, 2000 yılında cari işlemler açığının beklenmedik ölçülerde büyümesi, Kasım 2000 krizi ile birlikte IMF programının güvenilirliğini büyük ölçüde sarsmıştır. Uzun dönem denge analizlerine göre, cari açık/milli gelir oranının yüzde 4 dolaylarına ulaşması kur riskini önemli ölçüde arttırmaktadır.

Cari açığın büyümesinin geleneksel bir açıklaması, döviz kuruna dayalı programın uygulamasında nominal kur değişiminin enflasyonun altında kalması, diğer bir deyişle reel kurun değerlenmesi sonucunda dış ticarete konu malların görece fiyatının düşmesi ve dış ticaret açığının büyümesidir. Ayrıca, ithalatın yerli ürünlere göre ucuzlaması, iç talebin karşılanmasında ithalatın payını (ters ikame ile) daha da arttırmaktadır. 2000 yılında reel kurda değerlenme ile eşzamanlı bir biçimde TEFE enflasyonunun (% 33), dış ticarete konu olmayan malları da kapsayan TÜFE enflasyonunun (% 39) altında olması, bu anlatılanlara destek verir niteliktedir. 2000 yılında petrol ithal fiyatlarında artış ve doların euro karşısında değer kazanması da dış ticaret dengesini olumsuz etkilemiştir. Ancak, reel kurda gözlenen değerlenme ve dış ticaret hadlerindeki kısmi bozulma ile cari açığın bu ölçülerde büyümesinin açıklanması yeterli olmayabilir. Diğer taraftan, cari açık toplam yatırımlar ile iç tasarruflar veya toplam yurtiçi harcamalar ile milli gelir (GSMH) arasındaki farka eşit olduğundan, bu açıdan da bir değerlendirme yapılabilir. Türkiye bağlamında yapılmış bir araştırmada, ülke genelinde yatırım-tasarruf farkı ile reel faiz oranı, enflasyon oranı ve işlevsel gelir dağılımı arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Kasım 2000 öncesinde faizlerin ve enflasyonun (beklenen ve beklenmeyen kısımlarıyla) düşme eğilimine girmesi ile cari açığı büyüme örtüşmektedir. Ayrıca, 2000 yılında yurtiçi kredi hacminin yüzde 17 oranında reel büyümesi ve toplam krediler içinde tüketici kredilerinin payının yükselmesi, toplam harcamaların gelirden daha hızlı büyümesine neden olan bir ek faktör olarak değerlendirilebilir. Dış finansman olanaklarının artması ve reel kurda değerlenme ile ithal yatırım mallarının ucuzlaması, şirket sektörünün sabit sermaye yatırımlarını da özendirir faktörlerdir. Özel sektör makine - teçhizat yatırım harcamaları 2000 yılında sabit fiyatlarla yüzde 37,2 oranında artmıştır (TCMB, 2002b: 51). Sonuç olarak, 1999'da ekonominin daralmasıyla ertelenen yurtiçi harcamalarının 2000 yılında reel artış hızı (% 9,8), finansal değişkenlerin iç talebi canlandırıcı etkileri altında

GSYİH'nın büyüme hızından (% 7,4) daha yüksek olmuş ve cari açık genişlemiştir (Celasun, 2002).

B. IMF Tarafından Desteklenen İstikrar Programının Yarattığı Kırılganlık

9 Aralık 1999 Enflasyonu Düşürme Programının Zayıf Yönleri

1999 yılında uygulamaya konulan programın başarısız olmuş olmasının, 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan krizlerin ortaya çıkmasında önemli etkilerinin olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle bu programın zayıf yönlerinin kısaca başlıklar altında incelenmesi, konu bütünlüğünün sağlanması açısından önem arz etmektedir. Bunlar şu şekildedir:

1.Türkiye'nin geçmişte uyguladığı 16 istikrar programının çoğunun başarısızlıkla sonuçlanması veya bunların yarıda kesmesini, uygulamaya konan bu yeni programın başarısı hakkında şüpheler uyandırmıştır.

2.Döviz çıpa yapan benzer istikrar programları 1990'larda birçok ülkede başarısız olmuştur. Brezilya, Meksika, Rusya ve Tayland'da döviz kurunu çıpa yapan istikrar programları finansal krizlerle sona ermiştir. IMF ve Dünya Bankası'nın desteği sayesinde programın en önemli ayağını oluşturan döviz kuru çizelgesinin güvenilirliği Kasım ayına kadar yüksek görünmüştür. Ancak enflasyonun tahmin edilenden çok yavaş düşmesi ve programın giderek döviz kuru çıpasına daha çok dayanması, programın başarısı konusundaki şüpheleri artırmıştır. Uygur'a (2001) göre, Kasım ayında yaşanan finansal krizle birlikte, kur çizelgesi büyük güven kaybına uğramıştır. Kasım'dan itibaren özellikle yabancı yatırımcılar programın sürdürülemeyeceğini düşünmeye başlamışlardır.

3.Para Kurulu benzeri bir yaklaşımla, Merkez Bankasının net iç varlıklarına limit konulmuş ve faizlerin belirlenmesi piyasalara bırakılmıştır. Buna göre Merkez Bankası yalnızca döviz girişleri karşılığında yaratacağı Türk Lirasını piyasaya verecek ve ek likiditeyi sağlayacaktır.

4.Program enflasyonu düşürmek isterken büyümenin de yükseleceğini öngörmüş, enflasyon düşerken büyümenin gerçekleşmesinin tüketim harcamalarındaki artışla mümkün olabileceği düşünülmektedir. Bunun için, iç talebin makul miktarlarda artması gerekmektedir.

5.İç talepteki genişleme ve ithalattaki artış programda tahmin edilenin çok üzerine çıkmıştır. Talepteki hızlı genişlemenin en önemli nedenlerinden biri faiz oranlarının hızla düşmesidir (Uygur, 2001: 10). Faizlerdeki düşüşün en önemli nedeni ise döviz kurunun çıpaya bağlanması nedeniyle düşük faizle yapılan dış borçlanmaların artmasıdır. Faiz oranlarının bu kadar hızlı gerilemesi enflasyonla mücadele politikası açısından tehlikeli bir gelişime işaret ediyordu.

Tablo 14’de DİBS (Devlet İç Borçlanma Senetleri) bileşik faizi, gerçekleşen enflasyon ve beklenen TEFE enflasyonu yer almaktadır. DİBS bileşik faizi 2000 yılının başından itibaren çok hızlı gerilemiştir. % 106’lık bir ortalamadan % 36,4’lük bir ortalamaya, ilk aydan itibaren geçilmiş olması, enflasyonla mücadelede önemli sorunlar yaratmıştır. Talepteki canlılık enflasyonun beklenen hızda düşmesine engel olmuştur.

Tablo 14. Ortalama Bileşik Hazine Faizi, 12 Aylık Tüfe ve Tefe Enflasyonu ve Beklenen Tefe Enflasyonu

Yıllar	Aylar	Hazine Bileşik	TÜFE	TEFE	Beklenen	
		Faizi	Enflasyonu	Enflasyonu	TEFE Enflasyonu	
		Ortalama	12 Aylık	12 Aylık	12 Ay Sonra	Yıl Sonu
1999	7	101,4	65,5	52,4	58,3	59,8
	8	116,5	65,4	53,7	60,2	61,3
	9	113,2	65,3	54,4	60,5	62,1
	10	109,3	64,7	55,2	57,1	61,3
	11	96,4	64,6	56,3	53,4	60,5
	12	(*)	68,8	62,9	44,1	56,8
2000	1	38,3	68,9	66,4	37,5	38,9
	2	42,1	69,7	67,5	38,6	39,9
	3	39,9	67,9	66,1	38,0	40,7
	4	34,5	63,8	61,5	36,3	39,4
	5	39,4	62,7	59,2	35,3	38,9
	6	41,9	58,6	56,8	34,9	39,1
	7	34,5	56,2	52,3	33,0	37,8
	8	33,2	53,2	48,9	34,0	38,7
	9	33,6	49,0	43,9	32,2	37,9
	10	38,0	44,4	41,4	30,5	37,2
	11	41,0	43,8	39,1	29,9	37,8
	12	-	39,0	62,7	29,9	37,0
2001	1	65	35,9	28,3	27,1	28,2

Kaynak: (TCMB, 2002)(*) 1999 Aralık ayında ihale yapılmamıştır

6.2000 yılının başında, TEFE enflasyon beklentisi, % 20 hedefine göre çok yüksekti. Programın ilan edilmesiyle 2000 sonu için beklenen ortalama TEFE enflasyonu, %

50'lerden %40'ların altına çekilmiş ancak, sonraki aylarda düşmemiş ve % 37'nin altına inmemiştir.

7.Kamu fiyatları çıpasının varlığına rağmen enerji fiyatlarında gerçekleşecek fiyat artışlarının, enflasyon hedefinin üzerinde olacağına açıklanması, programın başarısına olan güveni zedelemiştir. Bu faktörlerin etkisiyle enflasyon yüksek çıkmış ve istikrar programının sürdürülebilirliği tartışılmaya başlanmıştır.

8.Şubat ayında portföy yatırımı amacıyla, özellikle hisse senedine yönelik olarak Türkiye'ye gelen yabancı fonların bir bölümünün Türkiye'den ayrıldığı anlaşılmıştır. 18 Ocak'ta 18,548 olan borsa endeksi, % 21,6 azalışla 18 Şubat'ta 14,539'a inmiştir.

9.Program, enflasyon hedefiyle uyumlu bir gelirler politikası da öngörmüştür. Ücret ve fiyat belirlemelerinde ileriye yönelik endekslemeye geçiş planlanmıştır. Buna ilişkin bir düzenleme yapılmış olmasına rağmen, kira sözleşmeleri yasal sınırların üzerinde gerçekleşmiştir. Ücret artışlarının da beklenen enflasyon hedefiyle uyumlu olması gerekirken, artışlar geçmiş enflasyon oranları dikkate alınarak yapılmıştır.

10. Kamu bankalarının görev zararları ve KİT sistemi açıkları (KİT fiyatları çıpa olarak kullanıldığından) giderek büyümüştür. Bu durum dikkate alındığında enflasyonun 1999'da % 60'lardan 2000'de % 20'lere inmesi zor görünüyordu.

11.IMF programının finansmanında anahtar bir rol de özelleştirme gelinine verilmiştir. 2000 yılında özelleştirme geliri için Türkiye koşullarında gerçekleşmesi mümkün olmayan bir düzeyin (7,6 milyar dolar) öngörülmesi ve programın uygulanmasının üzerinden 6 ay geçmişken bu hedefe ulaşılamayacağına anlaşılmaması, programın güvenilirliğinde bir risk unsuru olarak algılanmıştır.

12. Kamu bankalarının kısa vadeli finansman ihtiyaçlarını, derinliği fazla olmayan piyasalardan sağlamaya çalışması, zamanla sorun olmaya başlamıştır. Kamu bankalarının mali yapıları daha önce güçlendirilseydi programın başlangıcında daha elverişli bir ortam yaratılmış olurdu.

13. Bankalar dışarıdan borçlanmış, TCMB'nin Net İç Varlıkları sabit tutulmuş, ama sterilizasyon da yapılmamış ve parasal taban TCMB'nin Net Dış Varlıklarına göre belirlenmiştir. Bankaların yurt dışı piyasalardan borçlanması, şu gelişmeleri beraberinde getirmiştir (Uygur, 2001: 13):

- i. İç borçlanma faizlerinde hızlı bir düşüş sağlanmış, bu durum ekonomi yönetiminin övünç kaynağı olmuştur. Faizlerin hızlı düşüşü 1999 depremiyle ertelenmiş iç talebin ithalat ağırlıklı olarak çok hızlı artmasında etken olmuştur.
- ii. Enflasyonun kur artışına göre yüksek olması (TL'nin reel değerlenmesi) hem fiyat (ikame) etkisi hem de gelir etkisini ortaya çıkarıyordu. Bu etkiler sonucu ithalat talebi hızla yükseliyordu. Bu tür talep artışı ile ithalata dayalı bir büyüme ortaya çıkmıştı.
- iii. İç talep ve ithalat artışları konusunda otomotiv sektörü önemli bir örnek oluşturmaktadır. Aşağıda tablo 15'de yurtiçinde üretilmiş ve ithal edilmiş otomobillerin 1998-2000 yıllarındaki satışları yer almaktadır. 2000 yılında yurtiçinde üretilen otomobil satışı % 33,2 artarken, ithal edilen otomobil satışı % 97,4 artmıştır. Otomobil ithalatındaki aşırı yükselme cari açık konusunda erken uyarılar yapmıştır. Bu uyarıları dikkate alanlar kaygılanmış ve talebin daraltılması gerektiğini söylemiştir.
- iv. İç talebin artması ve TL'nin reel değerlenmesi ihracatın duraklamasına neden olmuştur. Euro/dolar paritesindeki düşme, bir yandan ihracatın bu bölgeye arzını olumsuz etkilemiş, diğer yandan da ihracatın dolar değerini düşürmüş, döviz girdisini azaltmıştır.

Tablo 15. Yerli Ve İthal Otomobil Satışı (1998 - 2000, 1000 Adet)

Otomobil Satışı	1998		1999		2000	
	Adet	Pay (%)	Adet	Pay (%)	Adet	Pay (%)
Yerli	204,1	64,7	157,5	54,6	209,7	44,9
İthal	111,5	35,3	131,2	45,4	259,0	55,1
Toplam	315,6	100,0	289,7	100,0	468,7	100,0

Kaynak: (DİE, 2001)

14.Cari açığındaki artış eğilimi devam etmiştir. Program cari açığı GSMH'nın % 1,5 - 2'si dolayında, 3 - 4 milyar dolar arasında öngörmüştür. Gerçekleşme 9,8 milyar dolar olmuştur. Cari açığın bu kadar yüksek çıkmasında petrol ve tüketim malların fiyatlarındaki artışın büyük etkisi olmuştur. Yabancı yatırımcılar ciddi anlamda tedirgin olmaya başlamışlardır. Çünkü ithalattaki artışın, döviz kurunun çok yükselebileceği beklentisi

oluşmuştur. Bunun sonucunda, TL cinsinden elde tutulan menkul varlıklar satılmış ve portföy yatırımcıları piyasadan dolar alarak çıkmışlardır.

15. Cari açığın sürdürülebilmesi için dış kaynak girişi gerekmiştir. Dış kaynak girişi doğrudan yabancı yatırım şeklinde gerçekleşmemiştir. Ancak Türkiye'ye 2000 yılı içinde gelen yabancı doğrudan yatırım çok düşmüştür. 2000 yılında, net doğrudan yabancı yatırım 112 milyon dolar seviyesinde kalmıştır. Dış kaynak girişi dış borçlanma yoluyla gerçekleşmiştir. Bu nedenle, borç verenlerin ülke ekonomisi ile ilgili beklentileri, çok önemli olmuştur.

16. Celasun'a (2002) göre; programda öngörülen ve takvime bağlanan yapısal düzenlemelerin çokluğu ve önceliklerinin iyi belirlenmemesi de sorun kaynağı olmuştur. Yatırımcılar tarafından önemsenen çok sayıda yapısal düzenlemenin hayata geçirilememesi programın güvenilirliğini olumsuz yönde etkilemiştir.

17.19 Şubat gerginliğinin Başbakan tarafından kamuoyuna “kriz var” açıklamalarıyla duyurulması, finansal paniği tetikleyen bir gelişme olmuştur.

2.3.Kriz Dönemi

2.3.1.Kasım 2000 Krizi

Türkiye'de Güneydoğu Asya Ülkelerinin kriz öncesi durumuna benzer bir durum bankacılık sektöründe yaşanmıştır. Holdingler, kurdukları bankalara mevduat olarak yatırılan paraları, usulsüz yollarla kendi şirketlerine aktarmışlardır. TMSF tarafından mevduat sahiplerine sağlanan teminat ise, bu uygulamalara zemin oluşturmuştur.

Döviz kurunun çapaya bağlanması ve uluslararası faiz oranlarındaki farklılıklar nedeniyle Türk bankaları da döviz kurunda oluşabilecek değişiklikleri bir risk primi olarak yeterince hesaba katmaksızın, uluslararası piyasalardan ucuza aldıkları ödünçleri Türkiye'de TL olarak yüksek faiz oranlarından kredi olarak kullandırmışlardır.

2000 yılının sonunda TEFE % 27 düzeyinde gerçekleşmiş, cari işlemler açığı GSMH'nin % 4'ünü geçmemiştir. İhracat gelirleri azalmış, alınan dış borçlar yükselmiştir. Sonuç olarak; yabancı yatırımcılar paralarını çekmeye başlamış ve yeni kredileri kesmişlerdir. Yaklaşık 4 milyar 800 milyon dolar ülkeden dışarı çıkmış, devalüasyon beklentisi içinde olan bankalar açık pozisyonlarını kapatma telaşıyla dövize hücum

etmişler ve piyasada likidite sıkıntısı başlamıştı. Merkez bankası artan likitide ihtiyacına karşılık IMF programına uymak için piyasaya likidite vermemiştir. Döviz talebindeki artış faiz oranlarını yükselterek giderilmeye çalışılmış, fakat faizlerin aşırı yükselmesi sonucunda bünyesinde çok fazla devlet iç borçlanma senedi bulunduran Demirbank'a el konularak TMSF'ye devredilmiştir. Diğer bankalara da el konulacağı korkusu paniğe yol açmış, TC Merkez Bankası verilerine göre piyasalarda gecelik faiz % 210'a kadar çıkmıştır (TCMB, 2002).

22 Kasım krizi finansal sistem kaynaklı bir kriz olarak ortaya çıkmış ve tetikleyen de bankacılık sektörü olmuştur. Bu tarihte bankalararası piyasada gecelik borçlanma basit faizi yaklaşık üç kat artarak ortalama % 110.8'e, çıkmıştır. Bankalararası piyasada ortalama faiz, 13 Kasımdan itibaren önceki aylara göre yükselmiştir. 15 Kasım tarihinde ortalama gecelik faiz % 81.45 olmuştur (TCMB, 2002). 2000 yılının başından itibaren, uygulanan programla ile birlikte gecelik faizde gözlemlenen dalgalanma, Tablo 16'daki standart sapma sütununda görüldüğü gibi, Ağustos ve Eylül'de önemli ölçüde artmıştır.

Tablo 16. İnterbank Gecelik Faiz Oranları: En Yüksek, En Düşük, Ortalama ve Standart Sapma (TCMB)

	En Düşük	En Yüksek	Ortalama	St. Sapma
1999 Eylül	57.51	70.98	67.21	4.61
Ekim	65.51	69.95	69.47	1.08
Kasım	68.72	69.99	69.78	0.30
Aralık	69.86	70.00	67.97	0.04
2000 Ocak	18.90	64.56	35.90	10.28
Şubat	26.28	83.19	49.23	14.12
Mart	26.38	68.07	93.08	8.95
Nisan	18.90	45.87	36.16	6.62
Mayıs	32.08	56.34	41.29	6.55
Haziran	26.35	75.75	42.00	11.67
Temmuz	13.60	38.83	25.97	5.08
Ağustos	22.14	92.57	35.57	16.90
Eylül	23.71	79.65	46.50	14.05
Ekim	25.82	71.22	38.41	9.72
Kasım	27.94	315.92	79.46	67.61
Aralık	61.75	873.13	198.95	238.917
2001 Ocak	31.12	76.84	42.16	12.47
Şubat	36.55	4018.57	436.00	938.80
Mart	80.00	96.55	81.89	4.05

Kaynak: (TCMB, 2002)

22 Kasım'da ve onu izleyen günlerde TCMB'nin döviz rezervinde de önemli bir azalma gözlenmiştir. Tablo 17'den görüldüğü gibi, TCMB, 17–24 Kasım haftasında yaklaşık 3 milyar dolar, 24 Kasım - 1 Aralık haftasında da 2,5 milyar dolar olmak üzere 5,5 milyar dolar tutarında bir rezerv kaybı yaşanmıştır. İki haftada brüt 24,4 milyar dolardan 18,9 milyar dolara inmiştir. Böylece enflasyonu düşürme programının net döviz rezervi üzerine koyduğu alt sınıra inilmiştir. Döviz rezervindeki hızlı erime de finansal piyasalardaki baskının ve gerginliğin şiddetini göstermektedir. Finansal piyasalarda yaşanan bu gelişmeler, Ekim ayında başlamıştır. Tablo 17'de görüldüğü gibi, döviz rezervi 13 – 27 Ekim tarihleri arasında 1,8 milyar dolar düşmüştür. Gecelik TL faizindeki ve döviz rezervindeki dalgalanmalarla birlikte, euro piyasalarında da Türkiye tahvillerinin faizleri artmıştır. Bu gelişmeler, bir kriz ortamına gidildiğinin bazı önemli göstergeleri olarak yorumlanabilir.

Tablo 17. TCMB'nin Haftalık Döviz Rezervi (Milyon Dolar)

Tarih Kasım Krizi	Brüt Döviz Rezervi	Tarih Şubat Krizi	Brüt Döviz Rezervi
06.10.2000	24,530	05.01.2001	25,097
13.10.2000	24,839	12.01.2001	26,593
20.10.2000	24,239	19.01.2001	26,143
27.10.2000	23,249	26.01.2001	25,691
03.11.2000	24,256	02.02.2001	25,928
10.11.2000	23,583	09.02.2001	26,565
17.11.2000	24,433	16.02.2001	27,943
24.11.2000	21,583	23.02.2001	22,581
01.12.2000	18,942	02.02.2001	21,521
08.12.2000	19,624	09.03.2001	21,529
15.12.2000	19,823	16.03.2001	20,060
22.12.2000	19,934	23.03.2001	19,170
29.12.2000	19,635	30.03.2001	18,445

Kaynak: (TCMB, 2002)

TCMB, 2000 yılının Kasım ayında, döviz rezervleri de hedef alan bu yoğun spekülasyon saldırısı;

- Faiz oranlarını oldukça çok yükselterek,
- Rezervlerini kaybederek ve belki daha önemlisi 7,5 milyar dolar büyüklüğünde ek IMF kredisi olarak durdurabilmiştir. IMF kredisi, ek rezerv olanağı biçiminde verilmiştir ve vadesi oldukça kısa, maliyeti de yüksektir. TCMB, ilan edilen döviz

kuru çizelgesini çok yüksek bir maliyetle savunabilmiştir. Ancak şunu da vurgulamak gerekir ki, daha sonra olabilecek benzer bir saldırıya karşı savunma gücü büyük ölçüde azalmıştır.

Kısmen aşırı değerli TL, kısmen de 2000 yılında % 7 gibi yüksek düzeyde büyüme nedeniyle, ithalat % 23 artarken, ihracat artışı sadece % 2,2 olarak gerçekleşmiştir. Bu gelişmeler sonucunda, aşırı yükselen faiz oranları, vade uyumsuzluğu olan bankaların fonlama zararlarını artırırken, portföylerinde bulundurdukları menkul kıymetlerin de değer yitirmesine yol açmıştır. 2001 yılı Şubat ayında dalgalı kur sistemine geçilmesinin ardından TL'nin yabancı paralar karşısında hızla değer kaybetmesine bağlı olarak, yüksek açık pozisyonla çalışan bankalar, önemli boyutta kambiyo zararı ile karşı karşıya kalmıştır. Diğer yandan faiz oranlarının aşırı artışı ve finansal sektörün yapısındaki bozulma kredi geri dönüşlerini azaltmış ve kredi plasmanını engellemiştir. Ekonomide yaşanan kredi genişlemesine paralel olarak geri dönmeyen kredilerin oranı artmıştır. Bunun sonucu olarak bankacılık sektörünün mali yapısı çok ciddi bir risk altına girmiştir. Takipteki alacaklar toplamı 2000 sonunda 4 katrilyondan Ağustos 2001'de 8,5 katrilyona yükselmiştir (TBB, 2003).

1998'de özelleştirilmiş olan Etibank, batma durumuna geldiğinden 2000 Ekim ayı sonunda TMSF bünyesine alınmıştır. Etibank'ın batma noktasına gelmiş olduğunun öğrenilmesi bir başka bankanın, Demirbank'ın zor durumdaki bankalar listesine girmesine neden olmuştur, Kasım 2000'de ekonomik kriz ortaya çıkmıştır. Demirbank konusunda yaşananlar bir mihenk taşı olmuştur. 2000 yılında yapılan DİBS ihraçlarının yaklaşık % 15'ini Demirbank almış ve toplam DİBS stokunun yaklaşık % 10'unu taşımaya başlamıştır. Bu büyük DİBS stokunu taşımak için ise kısa vadeli dış ve iç borçlanma yapmıştır. Örneğin, pasif toplamı içinde vadeli mevduatın oranı ancak % 1 dolayında gerçekleşmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasıyla Demirbank için öncelikle dış borçlanma kanalları tıkanmıştır. Ardından iç borçlanma kanalları da tıkanmıştır ve taşıdığı DİBS stokuna rağmen Demirbank diğer yerli bankalardan borç alamamıştır.

Ancak bankacılık sektöründe yaşanan sarsıntının ardından, bankaların açık pozisyonlarının sistemi ne kadar kırılğan bir hale getirdiği ortaya çıkmıştır.

Ergenç'e (2009) göre; Türk mali sisteminin bankacılıkla ilgili bölümündeki sorunların ciddiyetini IMF, tam olarak anlayamamıştır. Bunu, üzerinden "kolaylıkla"

gelinebilecek bir "ders kitabı" konusu olarak görmüşler ve bankacılık reformu ile ilgili önlemlerin yavaş ve "yumuşak geçişi" gerektiren bir süreç içinde olması gerektiğini hesaba katmamışlardır. Aksine, radikal önlemler alınmıştır. Gerek kamu bankalarının içinde bulunduğu durum, gerekse özel bankaların durumu, bankacılık sistemin işleyiş ve yönetim ilkelerinin çok dışına çıkmıştır. Buna karşılık radikal önlemler, bu sistemde çöküntü ve paniği hızlandırmıştır. Gerek Kasım'daki, gerekse Şubat'taki krizlerde, MB'nin etkinliği, programa bağlı kalmak endişesiyle azalmıştır.

Bankaların açık pozisyonlarını kapatmaya çalışmaları, kamu ve özel bankaların borçlanma telaşına girmelerine neden olmuştur. Türkiye'nin dış (euro) piyasalarda borçlanma faizi üzerindeki risk primlerinin yükselmeye başlaması, bankaların dış borçlanmasının zora girmesine neden olmuştur.

Bankaların hızla yükselen likitide ihtiyaçları ve bunun için yüksek faizle likitide arayış içerisine girmeleri sonucu döviz talepleri artarken, yabancı bankalar da hazine kağıtların hızla satarak Türkiye'den çıkmaya başlamışlardır. Bu ortam içerisinde Merkez Bankası'nın en önemli hatasının, bu gelişmeler karşısında piyasanın duyduğu likitide ihtiyacını zamanında karşılayamamış olması olduğu düşünülmektedir. Bu durum 9 Aralık 1999 tarihli ekonomik programa olan güveni sarsmış, bunalım piyasalara yansımış, reel kesimde büyük bir talep daralması yaşanmış, dövize yönelik spekülasyon akımı oluşmuştur. Yükselen faizler, 7,5 milyar dolarlık IMF kredisi ve likitide ihtiyacı oldukça yüksek olan bankaların, Tasarruf Mevduat Sigorta Fonuna devredilmesi, piyasaları bir ölçüde rahatlatmıştır. Ne var ki, yaşanan krizden üç ay sonra Başbakan ile Cumhurbaşkanı arasındaki bir tartışmanın piyasalar üzerindeki spekülasyon faaliyetleri tetiklemesi bu kez döviz krizini başlatmıştır.

22 Kasım 2000 tarihinde bankacılık sektöründe başlayan kriz, 19 Şubat 2001 tarihinde döviz krizine dönüşerek ikiz kriz karakterine bürünmüştür.

2.3.2. Türkiye Şubat 2001 Krizi

Kasım 2000'de yaşanan kriz, iktisadi parametreleri yoğun olarak etkilemiş ve ekonominin kırılganlığını arttırmıştır. 2001 yılı Şubat ayının ikinci yarısında yaşanan bir siyasal kriz, ekonomik krize yol açmıştır. Mali kesimde yaşanan güvensizlik ortamı sürdüğü için likidite krizi sonuçta bir döviz krizine dönüşmüştür.

Türkiye, bu krizden döviz kurlarını çapa olarak kullanmaktan vazgeçerek çıkmayı denemiştir. Ne var ki bu seferde döviz kurlarının, müdahalesiz esnek kur uygulamasından kaynaklanan aşırı dalgalanmaya açık hale gelmiş olması, ortaya belirsizlikler çıkarmıştır.

Mishkin'e (1998) göre, dışa açık bir ekonomide faiz, döviz kuru ve sermaye hareketleri ilişkisi önemlidir. Eğer sermaye hareketleri serbestse faiz ya da döviz kurundan ancak birisinin denetimi mümkündür. Bir başka deyişle, faizler denetim altındayken sabit döviz kuru uygulanıyorsa sermaye dışarı çıkma eğilimi gösterir. Şubat krizine kadar Türkiye, sermaye hareketlerinin serbest olduğu bir ortamda faizleri de serbest bırakarak döviz kurunu bir ölçüde denetim altına almaya çalışmıştır (sürüklenen çapa uygulaması). Şubat krizinden sonra döviz kurlarını dalgalanmaya bırakarak müdahalesiz esnek döviz kuru sistemine geçen Türkiye, faizleri denetim altına almak istemiştir. Merkez Bankası, gecelik borçlanma faizlerini % 80 düzeyinde tutmaya başlamıştır. Bu denetim, faizlerin yukarı doğru hareketlenerek dövize talebini düşürmesine engel olmuştur. Bu nedenle döviz kurları yükselmiştir. Buna karşılık Türkiye, Şubat krizinden sonra sermaye hareketlerinde fiilen kısıtlama uygulamaya başlamıştır. Sermaye hareketlerinin serbest olması Türk Lirasını getiren herkese Merkez Bankasının istediği miktarda döviz arz etmesi anlamına gelmektedir. Ne var ki Merkez Bankası, Şubat krizinden sonra bunu yapmamıştır. Merkez Bankasının günlük ihalelerle döviz satması bu yaklaşımın bir sonucudur.

Sonuç olarak, 19 Şubat 2001'de Başbakan ile Cumhurbaşkanı arasında ki bir tartışma ikinci bir spekülasyon saldırısını başlatmış ve bu kez döviz krizi başlamıştır. 21 Şubat'ta bankalararası para piyasasında gecelik faiz % 6200'e kadar çıkmış ve ortalama % 4018.6 olmuştur. 16 Şubatta 27,94 milyar dolar olan Merkez Bankası döviz rezervi, 22.58 milyar dolara inmiş ve rezerv kaybı 5,36 milyar dolar olmuştur. Kasım krizinde döviz talebi yabancılarla sınırlı kalmıştır. Şubat krizinde yerlilerin de, özellikle bankaların da yoğun olarak döviz talep ettiği görülmüştür. TCMB, kuru savunma gücünü kaybetmiş ve 21 Şubat gecesi kuru dalgalanmaya bıraktığını açıklamıştır. 19 Şubat'ta 1 doların piyasa satış kuru 686.500 TL iken, 23 Şubat'ta 920.000, 28 Şubat'ta 960.000TL olmuştur. TL on gün içinde, % 40 değer kaybetmiştir. Kasım krizinde çok yükselmiş olan Finansal Baskı Endeksi, daha da büyük bir sıçrama yapmıştır. Kasım ayında güvenilirliğini yitiren enflasyonu düşürme programının da sonu gelmiştir. Şubat ayında başlayan bu döviz krizi, faiz oranlarının yükselmesi de engelleyememiştir (Uygur, 2001). Tablo 18'de 1999 ile 2001 yılları arasında Türkiye'de uygulanan faiz oranları görülmektedir.

Tablo 18. 1999-2001 Yılları Arasında Faiz Oranları (TCMB)

Yıllar	Aylar	İnterbank Gecelik Faiz Oranları	Hazine Bileşik Faizi (%)
1999	Temmuz	70,47	101,40
	Ağustos	70,57	116,50
	Eylül	67,21	113,20
	Ekim	69,47	109,30
	Kasım	69,78	96,40
	Aralık	69,97	-
2000	Ocak	35,90	38,30
	Şubat	49,23	42,10
	Mart	39,08	39,90
	Nisan	35,16	34,50
	Mayıs	41,29	39,40
	Haziran	42,00	51,90
	Temmuz	25,97	34,50
	Ağustos	35,57	33,20
	Eylül	46,20	33,60
	Ekim	38,41	38,00
	Kasım	79,46	41,00
	Aralık	98,95	-
2001	Ocak	42,16	65,0
	Şubat	439,00	110,3
	Mart	81,88	-

Kaynak: (TCMB, 2002)

Gelişmekte olan ülkelerin hızlı borçlanması genellikle finansal serbestleşme programı sonrasında veya nominal döviz kurunun belli bir kurala, bir çizelgeye göre belirlenmesi sonrasında olmaktadır. Yabancı para girişi, Türkiye’de olduğu gibi sterilize edilmişse, talep artışına, ulusal paranın reel olarak değer kazanmasına ve ithalat talebinde artışa neden olmaktadır. Yabancı kaynak girişi dış borçlanmanın sürdürülebilirliğine bağlıdır. Ancak bu konuda şüpheler ortaya çıktığında, artık kriz ortamına girilmiş demektir. Bu ortamda herhangi bir kıvılcım krizi başlatabilir. Nitekim Türkiye’de de yaşanan siyasal bir gerginlik Şubat 2001 tarihinde döviz krizine neden olmuştur.

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri ekonomi üzerinde çok önemli yıkımlara neden olmuştur. Kasım 2000 ve Şubat 2001 ayları arasında döviz kurlarının % 30 oranında arttırılmasının, kur çıpası ve para kurulu benzeri düzenlemeye dayanan programın uygulamasında ısrarcı olunmamasının, Şubat 2001’de yaşanan krizi engelleyebileceğini savunanlar da olmuştur.

Önder’e (2001) göre; bazı finans kuruluşları ve üst düzey bürokratların 21 Şubat öncesinde yüklü miktarda dolar satın almış olması da çelişkili, bazı durumları beraberinde

getirmiştir. IMF, Türkiye'nin bu yeni krizi atlattığı için de yardımını sürdürmüştür. Önceki IMF reçetesinin uygulanmasına rağmen ortaya çıkan yeni kriz veya krizler, döviz fiyatının dalgalanmaya bırakılması ve kısa sürede iki misline yükselmesi, IMF'nin ayrıca köklü yapısal reformları şart koşması birçok uzmanın IMF'yi eleştirmesine yol açmıştır. Hiç'e göre (2001), ikinci krize yine IMF'nin ilk önerdiği döviz kuru çıpası yol açmıştır.

Önceki bölümlerde değinildiği gibi, Türkiye 2000 yılı başında kronikleşmiş olan enflasyonu düşürmek amacıyla, IMF ile bir istikrar programına başlamış ve aşırı değerlenmiş bir kur yaratan döviz kuru çıpası uygulamıştır. Uygulanan istikrar programındaki yapısal reform eksiklikleri, döviz kur politikasının olumsuz tarafları ve otorite sahibi olan hükümetin ve bürokrasinin yanlış kararları Türkiye'de üç ay arayla iki krizin yaşanmasına neden olmuştur. Bu krizler, finansal ve toplumsal sistem ile birlikte, bankacılık sektörünü de derinden etkilemiştir. Tablo 19'dan da görüleceği gibi 27 Ekim 2010 – 30 Kasım 2001 tarihleri arasında toplamda 11 banka fona devrolmuştur.

Tablo 19. Fona Devredilen Bankalar (TMSF)

Fona Devir Tarihi	Bankalar	Çözümleme Yöntemi	Çözümleme Süreci (Ay)	Yıllık Ortalama Çözümleme Süreci (Ay)
06.Kas.97	T. Ticaret Bankası	Tasfiye Sürecinde/Hukuki Süreç/Danıştay	57	57
12.Ara.98	Bank Ekspres	Satış	30	30
07.Oca.99	İnterbank	Etibank ile Birleşme	19	18
21.Ara.99	Egebank	Sümerbank ile Birleşme/Satış	13	-
21.Ara.99	Yutbank	Sümerbank ile Birleşme/Satış	13	-
21.Ara.99	Yaşarbank	Sümerbank ile Birleşme/Satış	13	-
21.Ara.99	Esbank	Etibank ile Birleşme	18	-
21.Ara.99	Sümerbank	Satış	20	-
31 Ağustos Tarihinde BDDK Faaliyete Başlamıştır				
27.Eki.00	Bank Kapital	Sümerbank ile Birleşme/Satış	3	9
27.Eki.00	Etibank	Bayındırbank ile Birleşme	14	8
06.Ara.00	Demirbank	Satış	10	-
28.Şub.01	Ulusal Bank	Sümerbank ile Birleşme/Satış	2	-
15.Mar.01	İktisat Bankası	Bayındırbank ile Birleşme	9	-
09.Tem:01	Kentbank	Bayındırbank ile Birleşme	6	-
09.Tem:01	EGS Bank	Bayındırbank ile Birleşme	6	-
09.Tem:01	Sitebank	Satış	6	-
09.Tem:01	Tarişbank	Satış	16	-
09.Tem:01	Bayındırbank	Geçiş Bankası	-	-
30.Kas.01	Toprakbank	Bayındırbank ile Birleşme	10	-
19.Haz.02	Pamukbank	Satış Sürecinde	-	-

Kaynak: (TMSF, 2002)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.2001 KRİZİNİN BANKACILIK SEKTÖRÜNE ETKİLERİ

3.1.Kriz Döneminde Türk Bankacılık Sistemine Genel Bir Bakış

Türkiye’de “24 Ocak 1980 kararları” sonrası artan piyasalaşma süreciyle birlikte fiyatlar genel düzeyi ve döviz kurları hızlı bir artış eğilimine girmiş, faiz oranları yüksek düzeyde seyretmiştir. Özellikle 1990’lı yıllarda yüksek boyutlara varan kamu açıklarının borçlanmayla finansmanı faiz oranlarını artırmış, artan faiz oranları kamunun faiz ödemelerini, faiz ödemeleri de kamu açıklarını tekrar artırmıştır. Kriz öncesi yıllarda konsolide bütçe gelirlerinin yarısından fazlası faiz ödemesine gitmiş, devlet yatırım yapamaz hale gelmiş, spekülative eğilimler artmış, reel ekonomi bundan olumsuz etkilenmiştir. Eğilmez’e (2003) göre, önemli gelişmelerin yaşandığı finansal kesimde bazen yüksek karlar elde edilmiş, bazen iflaslar ve krizler olmuştur. Bir yandan bu olumsuz tabloyu daha fazla sürdürmenin yüksek maliyetleri, diğer yandan Avrupa Birliği (AB)’nin ekonomik kriterlerine uyma ve gelişmiş ülke ekonomileriyle uyumlaşma çabaları sonucu ,“enflasyonu düşürme programı, 2000 - 2002” adı altında bir istikrar programı uygulamaya konmuştur.

Ancak, bu program daha birinci yılını doldurmadan Kasım 2000’de güvenilirliğini yitirmiş, Şubat 2001’de de tamamen çökmüştür. Bu gelişmede sepet kurun (1\$+0.77EURO) hedeflenen TEFE oranında artmasını öngören kur çıpası ve bankacılık sektörünün içine düştüğü sorunlarda kilit rol oynamıştır. (TBB, 2003)

Türk bankacılık sektörü finansal aktiflerin %75’ine sahiptir ve banka dışı finansal kuruluşlarda da önemli iştirakleri vardır. Haziran 2000’de 81 olan banka sayısı Aralık 2000’de 79’a, Haziran 2001’de 74’e düşmüştür. Aynı tarihlerde, KKTC ve yurtdışındakiler dahil, şube sayıları sırasıyla; 7687, 7838 ve 7542 olmuştur. Haziran 2000’deki 74 bankanın 56’sı ticari, 18’i kalkınma ve yatırım bankasıdır. 56 adet ticari bankanın 27’si özel, 17’si yabancı, 4’ü kamu sermayeli, 8’i Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) kapsamındaki bankadır. Bu azalışa paralel bir azalış da personel sayısında yaşanmıştır. Aralık 1999’da 173988 kişi olan sektörün toplam çalışan sayısı Aralık 2000’de 170401’e, Haziran 2001’de de 154651’e düşmüştür. Bunun 149169 kişisi ticari, 5482 kişisi kalkınma ve yatırım bankalarında çalışmaktadır. Ticari bankalarda çalışanların 60341’i kamu, 68485’i özel, 3388’i yabancı sermayeli, 16955’i TMSF bankalarında çalışmaktadır (TBB, 2001: 7).

Görüldüğü gibi, kamu bankası başına personel sayısı, özel ve yabancı banka sayısı başına personel sayısından çok fazladır. Bu durum bir yandan kamu bankalarındaki aşırı istihdamın, diğer yandan özel bankalardaki küçük ölçeğin bir göstergesi olmalıdır. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK) tarafından el konulan ve birleştirilen bankalar nedeniyle TMSF bankalarının sayısı sürekli değişmiştir. 1990’larda banka kurmanın önemli ölçüde kolaylaştırılması sonucu bankalar hızla çoğalmış, sayıları 80’leri bulmuş (bkz. Tablo 20) ve aktif büyüklükleri de yükselmiştir (BDDK, 2002: 1). Ayrıca istihdam, hizmet çeşitliliği ve teknolojik altyapı konularında hızlı bir gelişme süreci yaşanmıştır.

Tablo 20. 1980 - 2002 Banka Sayısı

	1980	1990	1994	1999	2002*
Ticari Bankalar	31	54	55	62	41
Kamu	8	7	6	4	3
Özel	19	25	29	31	21
Yabancı	4	22	20	19	15
TMSF	-	-	-	8	2
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	6	10	12	19	14
Kamu	4	3	3	3	3
Özel	2	4	6	13	8
Yabancı	-	3	3	3	3
Toplam	37	64	67	81	55

Kaynak: (TCMB, 2005) (*)11 Kasım 2002 İtibariyle

Tezin bu bölümünde bankacılık sektörünün içine düştüğü sorunlar ve sektörün yaşanmakta olan krizdeki rolü ile onları aşmaya yönelik düzenlemeler üzerinde durulacaktır. Bu amaçla önce, yukarıda kısaca özetlenen Türk bankacılık sektörünün genel özellikleri, aşağıda belli başlıklar altında özetlenecek, daha sonra sektörün sorunları olarak; özkaynak yetersizliği, mevduat ve kredilerin yetersizliği, az sayıda büyük-çok sayıda küçük bankanın varlığı, kamu bankalarının hakimiyeti ve yüksek görev zararları, para ikamesi ve açık pozisyon artışı, denetim eksikliği ve devlet kaynaklı sorunlar üzerinde durulacaktır. Sonra, sektörün yaşanan krizdeki rolü araştırılacak ve sektörü yeniden yapılandırmaya yönelik önlemler anlatılacaktır.

3.1.1.Sektör Büyüklüğü

Türk bankacılık sektörü finans sektörü içinde en büyük paya sahiptir. Toplam aktiflerin gayri safi yurtiçi hasılaya (GSYİH) oranı sektörün büyüklüğü hakkında bize gerekli bilgiyi sunmaktadır. Aşağıda verilen Tablo 21’de görüldüğü gibi bu oran, 1990 yılında yüzde 43 seviyesinden 2000 yılı sonunda yüzde 84’e yükselmiştir. 2000 yılından

sonra, kriz ve mevduatın kamu kağıtlarına yönelmesinin de etkisiyle toplam aktiflerin GSYİH'ya oranı azalmış ve 2002 yılında yüzde 77,1'e gerilemiştir (BDDK, 2004: 15 ve TBB, Bankalarımız 2005).

Tablo 21. 1990-2002 Finansal Aracılık Göstergeleri

	1990	1995	2000	2002
T. Aktifler	43,4	82,8	83,5	77,1
T. Krediler	20,4	22,5	24,5	19,1
T. Mevduat	24,3	34,3	54,9	51,6

Kaynak: (BDDK, 2005)

Kredi stokunun GSYİH'ya oranı dikkate alındığında bu oran 1990 yılında yüzde 20 düzeyinden 2000 yılında yüzde 28'e yükselmiştir, benzer bir gelişmeyle toplam mevduat stokunun GSYİH'ya oranı 1990-2000 döneminde yüzde 24'den yüzde 55'e yükselmiştir.

Türkiye'de bankacılık sektörü finans piyasası içinde en büyük paya sahip olmakla birlikte genel olarak AB ülkeleriyle kıyaslandığında görece olarak küçüktür. AB ülkelerinde tablo 22'de de görüldüğü gibi Türk bankacılığının aktif, kredi ve mevduatlarının GSYİH'ya oranı AB' ülkelerinin oldukça gerisinde iken, özkaynaklarının GSYİH'ya oranı ise AB ülkeleri ortalamasına kısmen daha yakındır (TBB, Türk Bankacılık Sektörü Raporu, 2004: 21).

Tablo 22. Seçilmiş AB Ülkelerinde* Bankacılık Sistemine İlişkin Temel Göstergeler (%), 2001

	T.Katifler/ GMSH	Krediler/ GMSH	Men. Değ/ GMSH	Özkaynaklar/ GSMH	Mevduat/ GSMH
Almanya	288	137	69	12	124
Avusturya	294	142	49	14	110
Fransa	157	99	55	13	80
İspanya	216	116	45	19	123
İtalya	188	89	15	13	52
Hollanda	479	281	111	18	222
Belçika	360	124	114	13	147
Finlandiya	128	70	23	5	68
Türkiye	67	18	29	10	44

Kaynak: (BDDK, 2005)

Türk bankacılık sektörü ticari bankaların ağırlıkta olduğu bir yapıya sahiptir. Bu bankaların toplam fonlarının yaklaşık yüzde 70'i de mevduatlardan oluşmaktadır (Çolak ve Yiğidim 2001: 12). Türk bankacılığı az sayıda bankanın fakat çok sayıda şubelerinin olduğu bir özellik gösterir. Gelişmiş AB ülkelerinde ise banka sayıları tablo 23'de

görüldüğü gibi oldukça fazladır. Sektörde çalışan sayıları karşılaştırıldığında Türk bankacılık sektörü istihdamının AB'ye göre çok zayıf olmadığı da dikkat çekmektedir (TBB, Türk Bankacılık Sektörü Raporu, 2004: 23).

Tablo 23. Banka, Şube ve Personel Sayısı AB-Türkiye karşılaştırması (2001)

	Banka Sayısı	Şube Sayısı	Personel
Almanya	2.370	37.259	717.000
Avusturya	907	4.546	70.000
Fransa	1.067	25.874	411.500
İspanya	281	38.676	246.000
İtalya	821	29.259	344.000
Hollanda	84	5.968	154.000
Belçika	112	12.173	76.000
Finlandiya	342	1.282	24.700
Yunanistan	20	2.766	52.000
Türkiye	51	5.908	122.964

Kaynak: (BDDK, 2005)

Görüldüğü gibi Türk bankacılık sektörü finans sektörünün en büyük paya sahip üyesi iken, AB ile kıyaslandığında ölçek ve hacim olarak birliğin gerisindedir.

3.1.2.Mevduat, .Piyasa, Sermaye Yapısı

i. Mevduat Yapısı

1980 öncesi dönemde, Türk mali sisteminin temel özellikleri; mevduat-kredi faiz oranlarının merkezi otorite kararlarıyla belirlenmesi, negatif faiz uygulaması, sermaye piyasasının gelişmemişliğine bağlı olarak yetersiz kredi hacmi, merkezi otorite tarafından belirlenen döviz kuru çerçevesinde gerçekleşen döviz işlemleri ve uluslararası mali piyasalardan büyük ölçüde kopuk içe dönük bir mali sistem olarak özetlenebilir.

Eroğlu'na (2008) göre, bu yapı içinde bankalar, para ve sermaye piyasalarının gelişmemişliğine bağlı olarak bu piyasalardan yeterince yararlanabilme ve kaynak sağlayabilme olanağına sahip olamamışlar, sermaye kaynağı ise bankalar için sadece marjinal bir kaynak olarak görülmüştür. Dolayısıyla, mevduat bu dönemlerde Türk bankalarının ana kaynağını oluşturmuş ve bankalar faaliyetlerini bu kaynaktan daha fazla pay almak üzerinde yoğunlaştırarak mevduat bankacılığı yapmışlardır. Türk bankacılığı temelde mevduat bankacılığı ağırlıklı bir yapıda gelişme göstermiştir.

Bankacılık sektörünün sahip olduğu mevduat yapısı kısa vadeli. Sektörün toplam pasif yapısı içindeki mevduat kaleminin % 90'ından fazlası 90 günden daha kısa vadeli

mevduattan oluşmaktadır. Ülkemizin içinde bulunduğu ekonomik koşulların da etkisiyle oluşan para ikamesi bankaların pasifini etkilemiş, döviz tevdiat hesaplarının toplam pasif içindeki ağırlığı artmıştır. Toplam mevduatın % 50'sinden fazlası döviz tevdiat hesaplarından oluşmaktadır. Kısa vadeli mevduat yapısına ek olarak, mevduatların krediye dönüşüm oranı da % 30 - 35 gibi düşük seviyelerde gerçekleşmektedir.¹⁰

Çolak ve Yiğidim'e (2001) göre, Türk bankacılık sektörünün toplam mevduatının TL-YP (yabancı para) dağılımına bakıldığında kriz dönemlerinde YP lehine dönen oransal fazlalığın, son iki yılda TL'ye döndüğü görülmekle birlikte, TL'nin aşırı değerli olması bir miktar yanılsamaya da neden olmaktadır. Aslında TL-YP değişimi rakamlarda görüldüğünden daha düşük seviyededir.

Aşağıda verilen tablo 23'de görüldüğü gibi 1990-2000 yılları arasında TL mevduata baktığımızda vadesiz TL mevduatta azalma, vadeli TL mevduat oranında ise bir artış görüyoruz. Özellikle 1990-2000 döneminde kısa vadeli (1 ve 3 ay) mevduat artarken uzun vadeli (6 ve 12 ay) mevduatta düşüş olmuştur (TBB, Bankalarımız 1996 - 2005).

Tablo 24. Mevduatın Vade Yapısı (%)

	TL Mevduat			Yabancı Mevduat		
	1990	1995	2000	1990	1995	2000
Vadeli	61	77	79	75	73	84
Vadesiz	39	23	21	25	27	16
1 Ay	8	21	28	17	14	31
3 Ay	21	30	41	18	33	35
6 Ay	15	21	9	11	9	8
12 Ay	18	5	2	29	17	11

Kaynak: (BDDK, 2002)

Yabancı para (YP) mevduatta da hemen hemen aynı durum söz konusudur. YP toplam mevduat içinde vadesiz payı 1990-2000 döneminde azalırken vadeli de artış olmuştur. Vadeli YP mevduat içinde en büyük pay 3 ay, daha sonra da 1 ay vadeli mevduatlarıdır. Genel olarak baktığımızda gerek TL, gerekse YP mevduatları özellikle kısa vadeli olarak sektörde yer almaktadır.

Altay'a (2004) göre, 2000 yılı başlarından itibaren enflasyonla mücadele politikalarında elde edilen nispi başarılar, faiz oranlarında hızlı düşüşe neden olmuş,

¹⁰http://www.alomaliye.com/tolga_oktay_bankacilik.htm 14.04.2013

tüketimdeki artış ve repo talebi nedeniyle TL mevduatına olan talep azalmıştır. Yabancı para mevduatının ise, TL'nin yabancı paralar karşısındaki değerinde görülen değişmelere bağlı olarak dalgalandığı görülmektedir. Buna neden olarak da uzun yıllar yüksek düzeyde kalan enflasyon nedeniyle TL'ye olan güvensizliklerin devam etmesi, TL faiz oranlarının 2000 yılından sonra hızlı düşmesi, döviz mevduatına yüksek faiz uygulamasının sürmesi, repo tercihindeki artışın TL mevduat hacmindeki büyümeyi sınırlandırması gibi nedenler gösterilebilir. Tasarruf mevduatı ülkemizde en çok tercih edilen tasarruf araçlarından biri olmasına rağmen, toplam mevduatın GSYİH'ya oranı AB ortalamasının oldukça gerisindedir (TBB, 2006: 3).

ii. Piyasa Yapısı

Türk bankacılık sektörü oligopolistik yapıya sahiptir. Sektörün piyasa yapısı, banka sayısının çok; fakat bunlardan bir kaçının piyasayı etkileyebilecek büyüklükte olduğu, piyasaya giriş ve çıkışların büyük ölçüde kısıtlandığı ve fiyat dışı rekabetin var olduğu bir yapı göstermektedir. Sektörde çok sayıda banka olmasına rağmen, bankaların sisteme giriş ve çıkışlarıyla ilgili pek çok kısıtlamalar bulunmaktadır ve bu kısıtlamaların önemli bir bölümü yasal nitelik taşımaktadır.

Bankaların kendi aralarında yatay rekabet eksikliği olmasına rağmen son yıllarda bankaların diğer mali kurumlarla olan dikey rekabeti artmaktadır. Bu çerçevede ticaret bankalarıyla, kalkınma ve yatırım bankaları, özel finans kurumları ve aracı kurumlar gibi diğer mali kurumların finansal piyasalardaki payı ve etkisi artmaya başlamıştır. Ancak, bankaların diğer mali kurumlarla rekabeti, yani genel anlamda rekabet yeterli olmamakla birlikte, son yıllarda kısmen hızlanmıştır denilebilir.

Tablo 25. Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma (%)

	1990	1995	2000
İlk Beş Banka T. Aktif	54	48	48
T. Mevduat	59	53	51
T. Krediler	57	50	42
İlk On Banka T. Aktif	75	71	59
T. Mevduat	85	73	72
T. Krediler	78	75	71

Kaynak: (BDDK, 2005)

İlk beş bankanın toplam aktifleri 1990 yılında yüzde 54 iken bu oranın 1995 ve 2000 yıllarında 6 puan düşerek yüzde 48'e gerilediğini, görüyoruz. Aynı durum mevduatlar için de geçerlidir. İlk beş bankanın toplam kredilere göre yoğunlaşma oranlarında da mevcut eğilim söz konusudur.

iii. Sermaye Yapısı

Türk bankacılığı kamu, özel ve yabancı sermaye sahipliğine bağlı kuruluşlardan meydana gelmektedir. Bu yapının içinde özel amaçlı kurulmuş mevduat kabul etmeyen yerli ve yabancı sermaye ile kurulmuş kalkınma ve yatırım bankaları da bulunmaktadır. Son yıllarda yapılan özelleştirmelerle kamu bankalarının sektör içindeki sayısı azalmıştır. Sektördeki özel sektör bankalarının ise birçoğu, büyük holdinglere bağlı kuruluşlardır. Türkiye'de holding bankacılığının zararları, 2001 yılı krizinin ardından daha iyi anlaşılmiş fakat henüz holding bankacılığının da önüne geçilememiştir.

Ülkemizde son yıllarda gerçekleştirilen özelleştirmelere rağmen kamu bankalarının sektördeki ağırlıkları devam etmektedir. Kamu mevduat bankalarının bankacılık sektörü bilanço büyüklüğü içinde önemli bir paya sahip olmaları ve mevcut yapıları ile sektörde faaliyet göstermeleri, bankacılık sektöründe kaynak maliyetlerini ve rekabet şartlarını olumsuz etkilemektedir.

Tablo 26. Türk Bankacılık Sektöründe Banka Sayılarındaki Gelişmeler (1990-2005)

	1990	1995	2000	2005
Banka Sayısı	66	68	79	47
Mevduat Bankaları	56	55	61	34
Kamu	8	5	4	3
Özel	25	32	28	177
Fon	-	-	11	1
Yabancı	23	18	18	13
Mevduat Kabul Etmeyen Bank.	10	13	18	13

Kaynak: (BDDK, 2005)

1990 yılında 66 olan banka sayısı 2001 krizinin ardından, 2005'te 47'ye düşmüştür. Türk bankacılık sektöründe yıllar itibariyle gerek kamu, gerek özel gerekse yabancı bankaların sayılarında azalma olmuştur. Fon'a devredilen banka sayısı 2000 yılında 11'dir.

Aynı şekilde mevduat ve mevduat kabul etmeyen banka sayılarında da dönem boyunca azalma söz konusu olmuştur.

3.1.3. Aktif Pasif, Kredi, Karlılık Yapısı

i. Aktif Pasif Yapısı

Aktif pasif yönetimi, bankanın hem aktif kalemlerinin hem de pasif kalemlerinin, likidite, karlılık ve güvenilirlik konuları göz önüne alınıp çift taraflı yönetilmesi tekniğidir. Banka yönetiminde getiriye maksimuma çıkarıp, riskleri minimuma indirmek gerçek bir aktif pasif yönetim tekniği uygulamaktan geçer. Bankanın birincil geliri çeşitli aktif kalemlerinde kazandığı faiz geliridir. Bu faiz gelirini menkul kıymet gelirleri ve bankacılık hizmetleri gelirleri tamamlar. Bankanın birincil mali getirisi mevduatlara ve fonlara ödediği faiz giderlerini oluşturur. Bankaların kazançları, aktifindeki varlıkların yarattığı faiz gelirleri ile pasifinde bulunan fonlara ödediği faiz gideri arasındaki marjdan oluşmaktadır (TBB, 2011: 9). Sektörün aktif yapısı karşılanabilecek muhtemel riskler açısından önem arz etmektedir. Aktiflerinde yüksek menkul değer bulunduran bankaların faiz riskleri artarken, yüksek oranda kredi bulunduranların da kredi alanının güvenilirliğine bağlı olarak kredi riski ile karşı karşıya kalabilmeleri muhtemeldir. Bu nedenle bankaların plasman yapılarını doğabilecek risklere karşı şekillendirmeleri gerekmektedir. Aşağıdaki tabloda Türk bankacılık sektörünün 1990 - 2003 dönemi aktif dağılımı gösterilmiştir (TBB, Bankalarımız 1997 - 2005).

Tablo 27. Türk Bankacılığında Aktiflerin Dağılımı (%)

	1990	1995	2000	2002	2003
Likit Aktifler	22	26	21	16	45
Menkul Değerler Cüzdanı	10	11	12	40	43
Krediler	48	43	34	27	27
-TGA (Brüt)	2	1	4	5	4
-Karşılıklar	1	1	2	3	3
Duran Aktifler	7	7	13	9	8
Diğer Aktifler	12	13	20	8	7
Toplam	100	100	100	100	100
TL Aktifler	77	57	65	54	61
YP Aktifler	23	43	35	46	39

Kaynak: (BDDK, 2005)

1990-2003 döneminde toplam aktiflerin dağılımında en önemli gelişme; tamamına yakınının kamu kağıtlarından oluşan menkul değerler cüzdanının toplam aktifler içindeki

payının yüzde 10'dan yüzde 43'e yükselmiş olmasıdır. Bu oran ilerleyen yıllarda özellikle Devlet İç Borçlanma Senetlerinin (DİBS) gerileyen reel faize bağlı olarak azalmıştır. 1990 yılında toplam aktifler içindeki payı yüzde 22 olan likit aktifler, 2003'de yüzde 15'e gerilemiştir. Kredilerin toplam aktifler içindeki payı ise 1990'da yüzde 48 düzeyinden, 2003'de yüzde 27'ye gerilemiştir.

Bu gelişmelere bağlı olarak özellikle 2003'lere kadar Türk bankacılık sektörünün reel sektörü fonlama işlevi zayıflamış görünmektedir. Bununla birlikte bu durum, özellikle 1990'lardan sonra kamunun bütçe açıklarını iç borçla finanse etmesi nedeniyle bankaların, reel sektörü fonlamaktan çok devlet iç borçlarını finanse ettikleri anlamına gelmektedir (Çolak ve Yiğidim, 2001: 61). Toplam pasiflerin dağılımında ise tablo 28'de de görüldüğü gibi, en büyük kalem olan mevduatın payı 1990 yılından 2002 yılına kadar artış göstermiş, 2003 yılında gerilemeye başlamıştır. 1990-2002 döneminde toplam mevduattaki artış özellikle yabancı para mevduattaki artıştan kaynaklanmıştır. Yabancı para mevduatının toplam pasifler içindeki payı 2002 yılına kadar düzenli bir artış göstermiş, 2002 yılı sonunda yüzde 39'a yükselmiştir.

Türk Lirasının (TL) bu dönemde değerlenmesine bağlı olarak yabancı para mevduatın toplam pasifler içindeki payı bir miktar gerileyerek, 2003'de TL mevduatın payı ile dengeye gelmiştir. 2000 yılına kadar gerileyen özkaynakların toplam pasifler içindeki oranı, krizden sonra uygulanan banka sermayelerinin güçlendirilmesi programının etkisiyle yükselerek, 2003'de yüzde 14 olmuştur. 2001 krizinde özkaynak yetersizliği, bazı bankaları zor durumda bırakmıştır.

Tablo 28. Türk Bankacılığında Pasiflerin Dağılımı (%)

	1990	1995	2000	2002	2003
Mevduat	56	65	66	67	65
-TL Mevduat	41	29	35	28	33
-YP Mevduat	15	36	30	39	32
Mevduat Dışı Kaynaklar	19	14	19	15	12
Diğer Pasifler	15	12	8	6	8
Özkaynaklar	10	9	7	12	14
Toplam	100	100	100	100	100
TL Pasifler	74	52	54	50	57
YP Pasifler	26	48	46	50	43

Kaynak: (BDDK, 2005)

Toplam aktiflerin banka gruplarına göre dağılımına bakıldığında, Türk bankacılık sektöründe mevduat bankalarının ağırlıklı olduğu ortaya çıkmaktadır. Aşağıda verilen tablo 29’da Türk bankacılık sektörü aktiflerinin dağılımı gösterilmiştir (TBB, Bankalarımız 1997-2005).

Tablo 29. Aktiflerin Banka Gruplarına Göre Dağılımı (%)

	1990	1995	2000	2002	2003
Tüm Bankalar	100	100	100	100	100
Mevduat Bankaları	91	93	96	96	96
Kamu Bankaları	45	38	34	32	34
Özel Bankalar	43	52	47	56	56
Fondaki Bankalar	-	-	8	4	3
Yabancı Sermayeli Bankalar	3	3	5	3	3
Mevduat Kabul Etmeyen B.	9	7	4	4	4

Kaynak: (TCMB, 2005)

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi 1990-2003 yılları arasında özelleştirme çalışmalarına bağlı olarak kamu bankalarının sayısı ve toplam aktifler içindeki payları azalmıştır. Buna rağmen kamu bankalarının toplam aktifler içindeki payları hala azımsanmayacak düzeydedir. Özel sermayeli bankalar yaklaşık toplam aktiflerin yarısına sahipken, yabancı bankalar ve mevduat kabul etmeyen (kalkınma bankaları gibi) bankaların payları ise oldukça azdır.

ii. Kredi Yapısı

Bankacılık sektörünün geleneksel işlevi, reel sektörün yatırımları için ihtiyaç duyduğu kredi imkanlarını mevduat toplayarak yaratmak ve bu kredileri reel sektörün kullanımına sunmaktır. Bu açıdan bakıldığında bir ekonomide bankacılık sektörünün reel sektöre kullandığı kredilerin artması demek, aslında o ekonomide yatırımların artması, buna bağlı olarak da istihdam ve üretimin de artması demektir. Türk bankacılık sektörünün kullandığı kredilerin toplam aktifleri içindeki payı aşağıda sunulan tablo 30 incelendiğinde, 1990 - 2000 döneminde belirgin bir azalma görülmekte, 2001 yılı krizinin ardından ise yavaş da olsa bir artış görülmektedir (TBB, Bankalarımız 1997 - 2005).

Tablo 30. Bankacılık Sektörü Kredileri Bilgileri

	1990	1994	1995	2000	2005
Krediler (Milyar \$)	26.5	20.3	28.8	41.6	48.3
Aktif Payı (%)	47.2	37.4	40.8	31.2	37.8
Takipteki Kredi/Top. Kredi (%)	3.8	3.4	2.3	12.5	0.5
Takipteki Alacak Kar./Top. Kredi	1.8	1.6	0.8	4.7	1.3

Kaynak: (TCMB, 2005)

Bankacılık sektörü kredilere toplam aktiflerinden en büyük payı 1990 yılında vermiştir. 26,5 milyar dolar kredi verilen bu dönemde kredilerin aktif payı yüzde 47,2 seviyesinde gerçekleşmiştir. İzleyen yıllarda kredi hacmi, genişleme eğilimi göstermiştir. 1994 yılında birçok şirketin batması ile takipteki kredilerde de artış yaşanmıştır. 2000 yılında yaşanan ekonomik büyümeye rağmen kredi hacmindeki artışla birlikte takipteki krediler de artmıştır. 2005 yılında kredi kullandırmada gelişme yaşanmış, kullanılan kredilerin aktifler içindeki payı 2000'e göre artarken, takipteki krediler ve bu krediler için ayrılan paylar azalmıştır.

2001 krizi sonrası dönemde, 2002 yılından itibaren; büyümede kaydedilen gelişmelere, gerileyen enflasyon ve faizlere, IMF stand-by anlaşmaları ve AB müzakereleri ile desteklenen olumlu beklentilere bağlı olarak kredi hacminde hızlı bir büyüme kaydedilmiştir. 2002 - 2005 döneminde, bankacılık sektörü aktifleri içinde kredilerin payı da hızlı bir artış göstermiştir. Bu gelişmede bireysel krediler önemli rol oynamıştır. Bankaların bireysel kredi portföyünün hızla büyümesinde, gerileyen nominal ve reel faizlerin kredi talebini teşvik etmesi de etkili olmuştur.

Tablo 31. Kredilerin Banka Gruplarına Göre Dağılımı (%)

	1990	1995	2000	2005
Ticari Bankalar	88	89	91	94
Kamu Bankaları	45	39	27	21
Özel Bankalar	40	48	54	68
Fondaki Bankalar	0	0	7	0
Yabancı Ser. Bankalar	4	2	3	5
Mevduat Kabul Etmeyen Bank.	12	11	9	6

Kaynak: (BDDK, 2008)

Toplam kredilerin banka gruplarına göre dağılımı incelendiğinde, yukarıda verilen tablo 31'de de görüldüğü gibi 1990 - 2005 döneminde ticaret bankaları ile mevduat kabul

etmeyen bankaların görelî paylarında önemli bir değişiklik olmamış, ticaret bankalarının payı yaklaşık olarak yüzde 90, mevduat kabul etmeyen bankaların payı ise yüzde 10 düzeyinde seyretmiştir. Diğer yandan kamu sermayeli bankaların toplam kredilerdeki payı yüzde 45'ten yüzde 21'e gerilerken, özel sermayeli bankaların payı yüzde 40'tan yüzde 68'e yükselmiştir. Mevduat kabul etmeyen bankalarda ise bu oran yıllar itibariyle azalış göstererek yüzde 6'ya gerilemiştir. Bu gelişmelere bağlı olarak kamu bankalarının kredi kullandırmaları yavaş da olsa azalarak bu konuda özel sektör bankalarının ağırlığı artmıştır

iii. Karlılık Yapısı

Türk bankacılık sektörü ekonomik krizlerin yaşandığı yılların dışında yüksek özkaynak verimliliği ve karlılık oranlarına sahiptir. Özkaynakların toplam aktiflere oranı 1990 ve 2000 yıllarında yüzde 10 ve yüzde 7 iken, aynı oran AB üyesi Almanya'da aynı yıllarda sırasıyla yüzde 3,1 ve yüzde 4, İtalya'da yüzde 4,1 ve yüzde 7, Hollanda'da yüzde 1.2 ve yüzde 4, İspanya'da yüzde 5.1 ve yüzde 9'dur.

Karlılık göstergeleri incelendiğinde ise net karın toplam aktiflere oranı 1990 ve 2000 yıllarında Türk bankacılığında sırasıyla yüzde 2,3 ve yüzde 3 iken, bu oranlar aynı yıllarda Almanya'da yüzde 0,9 ve yüzde 1,3, İtalya'da yüzde 0,8 ve yüzde 1,1, Hollanda'da yüzde 0,8 ve yüzde 1,1, İspanya'da da yüzde 1,8 ve yüzde 2,3'dür (Çelik, 2004: 97). Bu açıdan bakıldığında Türk bankacılık sektörü özkaynak verimliliği ve karlılık oranlarının AB ortalamasının üstünde görünmektedir (TBB, Bankalarımız 1997-2005).

Tablo 32. Türk Bankacılığında Özkaynak Verimliliği ve Karlılık (%)

	1990	1995	2000	2002	2003	2005
Özkaynaklar/T. Aktifler	10	9	12	12	14	12,4
Özkaynaklar/ Risk Ağırlıklı Varlıklar	-	-	24,2	24,2	30,4	21,6
Dönem Net Karı/ T. Aktifler	2,3	2,6	1,1	1,1	2,0	1,3
Dönem Net Karı/ T. Özkaynaklar	29,3	41,7	9,12	9,2	13,6	10,6

Kaynak: (BDDK, 2008)

Tablo 32 incelendiğinde 1990 - 1995 döneminde, dönem karının toplam aktiflere ve toplam özkaynaklara oranı artmış fakat 2000 yılı karlılık rakamlarına Kasım 2000 krizinin etkileri yansımış ve sektörde özkaynakların yüzde 60'ı düzeyinde bir dönem zararı oluşmuştur. 2002 yılından itibaren sektör yeniden kar elde etmeye başlamış ve 2002 yılı sonunda sektörün aktif karlılığı yüzde 1,1 özkaynak karlılığı ise yüzde 9,2 oranında gerçekleşmiştir. 2003 yılında ise bu oranlar sırasıyla yüzde 2 ve yüzde 13,6'ya yükselmiştir. 2005 yılında ekonomik iyileşmeye rağmen tabloda yer alan tüm kalemlerde 2003 yılına göre gerileme yaşanmıştır.

Sonuç olarak, Türk bankacılık sektörü az sayıda firma fakat çok sayıda şubenin bulunduğu, sermayesi kamu ve özel sektöre ait bankaların yüksek karlarla çalıştığı, az sayıda bankanın piyasaya hakim olduğu, ölçek ve hacim olarak AB bankacılığında zayıf, özel bankalara holdinglerin sahip olduğu, özkaynaklarının güçsüz olduğu, belli bir dönem kredi yaratmaktan çok devlet iç borçlarını finanse eden bir yapı sergilemektedir.

3.2. 2001 Krizi Öncesinde Türk Bankacılık Sisteminin Temel Sorunları

3.2.1.Özkaynak, Mevduat ve Kredilerin Yetersizliği

i. Özkaynak Yetersizliği

Bir bilançonun aktif toplamından yükümlülükler düşüldükten sonraki kısmı özkaynağı verir. Özkaynak; ödenmiş sermaye, yedek akçe, dağıtılmayan kar ve varlıkların (menkul, gayrimenkul) değer artışından oluşur. Özkaynak yapısı güçlü olan bankaların, piyasa risklerine karşı dirençlerinin de yüksek oldukları bilinmektedir. 1986 - 2000 döneminde sektörün Toplam Özkaynak/Toplam Aktif oranının en yüksek değeri % 9,3 ile 1993'de, en düşük değeri ise % 5,2 ile 1999'da gerçekleşmiştir. Ödenmiş Sermaye/Toplam Aktif oranı 1997'ye kadar % 4'ün altında kalmış, bundan sonra % 4-5 aralığında seyretmiştir. 1997'den sonra Ödenmiş Sermaye/Toplam Aktif oranı artarken, Toplam Özkaynak/Toplam Aktif oranı belirgin bir şekilde azalmıştır. Bu yönüyle Türk bankacılık sektörünün özkaynak yapısının oldukça zayıf olduğu söylenebilir. Toplam Özkaynak/Toplam Aktif oranının düşük gerçekleştiği son iki yılı sektör, zararlar kapatmıştır (Tablo 33). Aralık 1999 itibariyle 4,2 katrilyon TL olan bankacılık sektörünün özkaynakları, 2000 yılının ilk 11 ayında reel olarak % 3 azalmasına ve Kasım 2000 krizi sonrası daha çok azalacağını beklenmesine karşın, 2000 yılı sonunda 7,6 katrilyon TL'ye yükselmiştir. Özkaynaklar reel olarak yaklaşık % 36, dolar bazında da yaklaşık % 45

oranında artmıştır. Bu artış, Aralık 2000'de TMSF bankalarına zararlarını karşılamak amacıyla verilen Devlet İç Borç Senetlerinin (DİBS) yedek akçeler hesabında izlenmesinden kaynaklanmıştır. Ayrıca bu artışta Aralık 1999 - 2000 döneminde ödenmiş sermayenin reel olarak % 32 oranında artması da etkili olmuştur (BDDK, 2001).

Tablo 33. Bazı Göstergelerin Toplam Aktiflere Oranları (%) (TCMB Eylül 2001)

Yıllar	Özkaynak	Ödenmiş Sermaye	Mevduat	Kredi	Menkul Değ. Cüzdanı	Kar/Zarar
1986	5.6	2.2	66.0	43.3	9.6	1.7
1987	6.2	2.5	60.8	41.8	10.6	1.6
1988	7.9	2.9	58.9	37.0	10.7	2.3
1989	8.4	3.5	63.1	40.3	12.6	1.7
1990	9.1	3.6	61.0	45.0	11.0	2.2
1991	8.9	4.0	62.5	40.5	12.9	2.0
1992	9.0	3.7	59.5	39.2	11.8	2.4
1993	9.3	3.7	54.7	38.0	11.3	2.7
1994	8.9	3.6	67.8	35.6	11.7	1.9
1995	9.2	3.3	69.2	39.0	10.9	2.7
1996	8.9	3.2	72.5	40.3	16.4	2.8
1997	9.1	4.3	68.5	43.2	14.2	2.5
1998	8.7	4.3	68.5	35.0	15.5	1.9
1999	5.2	4.3	69.9	26.2	17.7	-1.0
2000	6.4	5.0	67.6	28.5	11.9	-3.3

Kaynak: (TCMB, 2001)

2000 yılında özkaynakların en önemli kalemi olan ödenmiş sermayenin banka grupları arasındaki dağılımı, özel bankalar %54,1; kamu bankaları %12,5; TMSF bankaları %12,3 şeklinde olmuştur. Buna göre, kamu ve TMSF bankalarının ödenmiş sermaye toplamları, toplam ödenmiş sermayenin %24,8'i kadardır. TMSF bankalarının verdikleri kredilerin geri dönmeme riski yüksek olduğundan toplam yedek akçelerin %73,7'si bu bankalara aittir (Tablo 34).

Tablo 34. Özkaynakların Bankalar Arası Dağılımı, (% , Aralık 2000)(BDDK, 2001)

	Ödenmiş Sermaye	Yedek Akçe	SKYDF + MDDAF*	Birikmiş Kar/Zarar
Kamu	12,5	4,6	11,8	-177
Özel	54,1	17,5	17,0	463
TMSF	12,3	73,7	5,4	-6315
Yabancı	7,9	2,0	2,1	110
Kal. Ve Yatırım	13,2	2,1	2,7	212
Toplam	100,0	100,0	100,0	-5707

Kaynak: (BDDK, 2001) (*)SKYDF: Sabit Kıymet Yeniden Değerleme Fonu MDDAF: Menkul Değerler Değer Artış Fonu.

ii. Mevduat ve Kredilerin Yetersizliği

Mevduatlar, bankaların yükümlülüğüdür. Türkiye’de mevduatların önemli bir kısmının kamu kağıtlarına (tahvil, bono) dönüşmesi, yüksek enflasyon ve yüksek kur beklentisi, KKBG’ne bağlı olarak faiz oranlarının yüksek düzeyde seyretmesi, disonibilite, munzam karşılık ve TMSF kesintileri yüzünden Toplam Kredi/Toplam Aktif oranı, Toplam Mevduat/Toplam Aktif oranının oldukça altında kalmıştır. Örneğin 1986-1993 döneminde Sektörün Toplam Mevduat/Toplam Aktif oranı %60, sonraki yıllarda %70 civarında seyretmiştir. Toplam Kredi/Toplam Aktif oranı ise dönem boyunca oldukça düşük ve dalgalı bir seyir izlemiştir. 1990’da %45 olan bu oran 1999’da %26,2’ye düşmüştür (Tablo 33).

2000 yılında sektörün kredi hacmi, özellikle tüketici kredilerindeki artışla birlikte, bir önceki yıla göre reel olarak %21 oranında artmıştır. TL kredilerindeki reel artış %38, yabancı para kredilerindeki reel artış %1,6 olmuştur. 1999’da %28 olan toplam nakdi kredilerin toplam aktiflere oranı 2000’de %31’e çıkmıştır. 1998’de %21 olan orta ve uzun vadeli kredilerin toplam krediler içindeki payı 1999’da %26’ya, 2000’de %32’ye çıkmıştır. Özel bankaların kredi verme eğilimi daha yüksek, yabancı bankalarınki daha düşük olmuştur (BDDK, 2001a: 31-2).

Son yıllarda devletin piyasaya bol miktarda yüksek getirili DİBS sürmesi bankaları geleneksel bankacılık faaliyetlerinden uzaklaştırarak devleti fonlar haline getirmiştir. Özel girişime açılan özellikle orta ve uzun vadeli krediler azalmış, kredilerin geri ödeme şartlarıyla yatırımların geri dönme süresi arasındaki uyum bozulmuştur. Ayrıca, TCMB, 1989 yılı sonunda orta vadeli reeskont kolaylığını kaldırdığı halde, bu ihtiyacı giderecek yeni bir çözüm bulunamamıştır.

Toprak ve Demir’e (2002) göre, 1978-1995 döneminde Türkiye’nin yıllık ortalama Gayri Safi Milli Tasarruf/GSYİH oranlarının tıpkı OECD ve Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde olduğu gibi yaklaşık %20 civarında seyrettiği dikkate alınırsa, Türkiye’deki mevduat yetersizliğinin ortalama tasarruf eğiliminin düşük olmasından değil, milli gelir düzeyinin düşük olmasından kaynaklandığı anlaşılır. Gerçekten, 2.500 dolar kişi başına gelirin %20’si 500 dolar yaparken, 30.000 dolar kişi başına gelirin %20’si 6.000 dolar yapmaktadır. Buna göre, Türkiye’de mevduatları ve kredileri artırmak için tasarrufları, tasarrufları artırmak için de milli geliri artırmak gerekmektedir.

3.2.2. Az Sayıda Büyük Çok Sayıda Küçük Bankanın Varlığı

Banka sayıları ve bu bankaların sahip oldukları aktif, kredi, mevduat ve özkaynakların dağılımları dikkate alındığında, sektörde etkin rekabetin doğmasını önleyen ikili bir yapının (az sayıda büyük-çok sayıda küçük bankanın) olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin Aralık 2000’de toplam 79 adet banka olmasına karşın 4 adet kamu bankası (Ziraat, Halk, Vakıflar, Emlak) ve özel ilk beş büyük banka (İş, Akbank, Garanti, Yapı Kredi, Pamukbank) toplam aktiflerin %66,7’sine, özkaynakların %94,6’sına, mevduatın %70,6’sına ve kredilerin %69’una sahip olmuşlardır. Bu değerlerin geri kalan kısımları (aktiflerde %33,3; özkaynaklarda %5,4; mevduatlarda %29,4 ve kredilerde %31) diğer 70 adet küçük banka arasında paylaşılmıştır (TBB, 2001: 7).

Tablo 35. Varlıkların Bankalar Arası Dağılımı (% , Aralık 2000)

	Aktif	Özkaynak	Mevduat	Kredi
Kamu Bank.	34,2	14,4	39,9	27,5
Özel Bank	46,2	88,3	44,2	55,9
-İlk Beş Bank	32,5	80,2	30,7	41,5
-Diğer Bank.	13,7	8,1	13,5	14,4
Yabancı Bank.	6,6	9,3	2,5	3,5
TMSF Bank.	8,5	-26,9	13,4	6,7
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: (BDDK, 2001)

Sektördeki piyasa yapıcılığının bu şekilde kamu bankaları ve özel ilk beş büyük bankanın elinde olması, kamu bankalarının hükümetlerin müdahalelerine açık olması ve küçük bankaların taşıdıkları dezavantajlar sektörde etkin bir rekabetin doğmasını engellemiştir. Bunun yerine, eğer özel büyük banka sayısı 5 adet değil de 15 adet olsaydı, belki daha etkin bir rekabet ortamı doğabilir ve bankacılık sektörü o gün olduğundan daha güçlü ve daha etkin olabilirdi.

Parasız’a (2001) göre, orta ve küçük ölçekli bankalarda pay senetleri bir ya da birkaç ailenin elinde toplandığından kararlar genellikle onların arzularını yansıtır. Bu bankaların özkaynakları yetersiz, mali güçleri zayıftır. Uygun yönetimi gerçekleştirecek kadro çeşitliliğine sahip olma şansları azdır. Teknik donanımları zayıf, kapasite kullanımları eksiktir. Yeterli Ar-Ge faaliyetlerini yapamazlar, gerekli bilgileri toplayamazlar ve işleyemezler. İşbölümü ve uzmanlaşmaları eksiktir. Yönetim ve kontrol işlevleri genellikle aynı personelde toplanmıştır. Şube sayıları sınırlı, müşteri ve hizmet

çeşitliliği az, risk dağıtımları zayıftır. Dalgalanmalara karşı yeterince direnç gösteremezler. Büyük bankaların belirlediği piyasa koşullarını kabul etmek zorundadırlar. Teçhizat satın alımlarında düzenlilik, fiyat indirimi ve fiyat istikrarı gibi koşullardan yeterince yararlanamazlar. İstihdam güvencesi sağlama, etkin reklam yapma ve risk üstlenme yetenekleri zayıf olduğundan bazı yüksek kazançlı işlere girişemezler. Devletin sektöre yönelik politikalarını şekillendirme ve onlara karşı direnme güçleri azdır.

Ayrıca, 1980 sonrası faiz oranları hızla artmaya başlayınca holdingler bağlı şirketlerine uygun faizle fon bulabilmek için kendi bankalarını kurma yoluna gitmişlerdir. Ancak, TMSF tarafından el konulan bankaların ve iflas eden İhlas Finans'ın durumu, bu tür yapılanmanın fon kullanımı ve geri ödemelerde istismara yol açarak sistem açısından önemli bir risk olabileceğini göstermiştir.

3.2.3.Kamu Bankalarının Hakimiyeti ve Yüksek Görev Zararları

1980 ve 1990'da yaklaşık %45 olan bankacılık sektörünün toplam aktifleri içindeki kamu bankalarının payı Aralık 2000'de %34,2'ye gerilemesine karşın, TMSF bankalarının %8,5'lik payı da ilave edilince bu oran %42,7 olmaktadır. Kamu bankaları Aralık 2000'de toplam mevduatın %39,9'unu toplamış, toplam kredilerin %25,7'sini gerçekleştirmişlerdir. Toplam aktifler içinde özel bankaların payı %46,2, yabancı bankaların payı %6,6, kalkınma ve yatırım bankalarının payı ise %4,4 olmuştur (Tablo 32). Bu durum, aktif büyüklüğü bakımından bankacılık sektöründe kamu bankaları lehine önemli bir yoğunlaşma olduğunu göstermektedir.

TMSF bankaları katılınca kamu bankalarının toplam mevduatlardaki payı %53,3'e; toplam kredilerdeki payı %34,2'ye çıkmaktadır. Kamu bankalarının özkaynaklardaki payı oldukça düşük (%14,4), TMSF bankalarınınki ise negatiftir (%-26,9). Tasarruf mevduatının devlet güvencesinde olması sonucu, bankaların iflasına izin verilmeyip TMSF kapsamına alındıkça, devletçe yüklenilen maliyetler artmıştır (Tablo 35).

Özel bankaların temel amacı kar maksimizasyonu olmasına karşın, kamu bankalarının birbiriyle çelişebilen, karlılık, sektörün gelişmesi, para arzının denetimi, stratejik sektörlerde ucuz kredi temini gibi başka amaçları da vardır. Dolayısıyla bu bankalar, çoğu zaman ticari amaç dışında kamu hizmet yükümlülüklerini yerine getirmekte, özel bankaların taşımadıkları ekstra maliyetleri yüklenmekte ve kar amaçlı bir banka açısından rasyonel olmayan işleri yapmaktadırlar.

Toprak ve Demir'e (2002) göre, kamu kesiminde çalışanların, özel sektörde çalışanlara oranla, verimli çalışma, yenilik yapma ve maliyet düşürmeye yönelik teşvikleri daha zayıftır. Bunun sebepleri; memuriyet kuralları, ek ödemelere yönelik yasal sınırlamalar ve hükümetin amaçlarının karmaşıklığı gibi faktörlerdir. Kamu bankalarının yöneticileri genellikle bankaları kar edince kardan pay almazlar, zarar edince de maaşlarında bir azalma olmaz; kamu bankaları iflas etmez, mal varlıkları haczedilmez ve kamu olanakları ile desteklenirler; çalışanlara iş güvencesi sağlanır; yöneticilerin terfi işlemleri politikacılar tarafından yapılır veya yasayla düzenlenir; yöneticiler karar verirken politikacıların eğilimlerini dikkate alırlar. Politikacıyla olan bağ, bir yandan kamu bankalarındaki yöneticilerin hareket esnekliğini azaltır, diğer yandan sorumluluktan kaçmayı sağlayan uygun bir alan oluşturur.

3.2.4.Açık Pozisyonlar ve Denetim Eksikliği

i. Para İkamesi ve Açık Pozisyon Artışı

Yabancı para (YP) cinsinden pasif kıymetlerin aktif kıymetlerden büyük olması açık pozisyon olarak tanımlanır. Bankalara 1984'de döviz üzerine hesap açma izni verilmesi ve 1989'da çıkarılan 32 sayılı kararla uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, Türkiye'deki para ikamesi sürecini hızlandırmış ve Döviz Tevdiat Hesapları (DTH) artmıştır. Örneğin 1986'da % 73,9 olan TL Mevduatı/Toplam Mevduat oranı gittikçe azalarak 1995'de % 43,9'a düşmüş, bundan sonra yaklaşık % 47 civarında seyretmiştir. Bunun gibi, 1986'da % 46 olan Vadeli TL Mevduatı/Toplam Mevduat oranı dalgalı bir azalışla 1993'de % 30,5'e kadar düşmüş, bundan sonra % 30'larda seyretmiştir. Buna karşın, 1986'da % 14,6 olan Yurtiçinde Yerleşiklerin YP Mevduatı/Toplam Mevduat oranı 1994'de % 46,7'ye kadar çıkmış, sonraki yıllarda %40 civarında seyretmiştir. 1986'da % 4,5 olan Yurtiçinde Yerleşiklerin YP Mevduatı/GSMH oranı 1999'da % 22,6'ya kadar çıkmıştır. 1986 - 2000 döneminin sonuna doğru Toplam Mevduat/GSMH oranı önemli ölçüde artarken, mevduatların önemli bir kısmı kamu kağıtlarına (tahvil, bono) dönüştüğü için Toplam Kredi/GSMH oranı küçük kalmış ve daha yavaş artmıştır (Tablo 36).

Tablo 36. Mevduatlara İlişkin Oranlar (%) (TCMB, Eylül 2001)

	Toplam Mevduat Oranları			GSMH'ye Oranları		
	Yerleşiklerin YP Mevduatı	Toplam TL Mevduat	Vadeli TL Mevduat	Toplam Mevduat	Toplam Kredi	Yerleşiklerin YP Mevduatı
1986	14.6	73.9	46.0	30.5	20.0	4.5
1987	21.9	68.8	39.1	31.9	21.9	7.0
1988	23.6	67.2	42.8	29.4	18.5	7.0
1989	21.8	71.3	46.8	26.8	17.1	5.8
1990	22.4	70.1	44.5	23.7	17.4	5.3
1991	30.3	64.5	44.1	26.0	16.8	7.9
1992	34.2	58.2	39.0	26.8	17.7	9.2
1993	35.7	48.1	30.5	26.2	18.2	9.4
1994	46.7	46.8	34.1	30.9	16.2	14.5
1995	45.0	43.9	34.6	32.4	18.2	14.6
1996	41.0	47.7	34.8	39.2	21.8	16.1
1997	40.9	45.2	34.6	40.7	25.7	16.1
1998	37.7	47.6	39.3	42.8	21.9	16.1
1999	39.1	47.9	39.6	57.9	21.7	22.6
2000	37.9	47.2	37.5	51.6	21.7	19.6

Kaynak: (TCMB, 2001)

Bankalar, 1990'lı yıllarda uygulanan (1994 krizi hariç) düşük kur-yüksek faiz politikasının bir sonucu olarak, YP cinsinden kaynaklarının bir kısmını (Örneğin 1993'de %15,4'ü) TL cinsinden krediye dönüştürerek önemli karlar elde etmişlerdir. 1994 krizi öncesi açık pozisyonlarını kapatamayan bankalar, krizde döviz kurları hızla artınca büyük zarar görmüşlerdir. Aynı durum Şubat 2001 krizinde de yaşanmıştır.

Sektörün toplam pasiflerinin TL-YP kompozisyonu incelendiğinde TL'nin ağırlığı 1998 ve 1999'da % 52 iken, izlenen döviz kuru politikasının etkisiyle Kasım 2000'de % 49'a gerilemiştir. Kasım krizinin etkisi ve bankaların açık pozisyonlarını kapatma çabaları sonucu TL'nin payı tekrar artmaya başlamış ve 2000 yılı sonunda % 53'e çıkmıştır. 2000 yılı sonunda kamu bankalarının pasiflerinin %80'i TL olmasına karşın, YP/Toplam Pasif oranları özel bankalarda % 60'ı, yabancı bankalarda % 68'i, kalkınma ve yatırım bankalarında % 51'i ve TMSF bankalarında %64'ü YP olmuştur (BDDK, 2001: 33). 2000 yılı sonunda sektörün toplam aktiflerinde TL'nin ağırlığı % 64,7 olmuştur. Bu oran kamu bankalarında % 81, TMSF bankalarında % 66, özel bankalarda %55,2, yabancı bankalarda % 51,9, kalkınma ve yatırım bankalarında % 50,9'dur. Kamu ve TMSF bankalarında TL'nin ağırlıklı olması, kamu bankalarının yoğun olarak ihtisas kredileri kullandırması, Hazine'den görev zararı alacaklarının ve TMSF bankalarının takibe alınan döviz

kredilerinin TL cinsinden zarar yazılmasından kaynaklanmıştır. Buna rağmen 2000 yılında TMSF bankalarının aktifinde TL'nin ağırlığı bir önceki yıla göre azalmıştır. Bunun sebebi, bu bankalara 3,1 milyar doları döviz cinsinden, 3,0 milyar doları da TL cinsinden olmak üzere toplam 6,1 milyar dolar tutarında özel tertip devlet tahvili verilmiş olmasıdır (BDDK, 2001: 29).

“Enflasyonla mücadele programı, 2000-2002” çerçevesinde uygulanan kur çıpası dövizle borçlanmayı cazip hale getirmiş ve bankaların yurtdışından aldıkları sendikasyon kredileri artmıştır. Kur çıpası politikasına güvenerek YP cinsinden elde ettikleri kaynakları TL cinsinden krediye dönüştüren ve DİBS satın alan bankaların açık pozisyonları ve kur riskleri artmıştır. Açık pozisyonu olan birçok banka, tezin birinci bölümünde anlatılan riskleri üstlenerek, Kasım 2000 krizinde yüksek faizle borçlanmak (faiz riski), Şubat 2001 krizinde de dalgalı kura geçildiği için yüksek kurdan döviz satın almak (döviz riski) zorunda kalmışlar ve her iki durumda da yüksek maliyetler yüklenmişlerdir. Eylül 2000’de 18,2 milyar dolar olan sektörün vadeli işlemler hariç döviz açık pozisyonu Mart 2001’de 12,2 milyar dolara gerilemiştir. Aynı dönemde vadeli işlemler dahil edildiğinde ve TMSF bankaları hariç tutulduğunda açık pozisyon 874 milyon dolardan 479 milyon dolara inmiştir. Bankacılık sistemindeki döviz açık pozisyonun önemli bir kısmı TMSF bankalarından kaynaklanmıştır. Kamu bankalarının açık pozisyonu daha az olmuştur. Mart 2001’de özel bankaların döviz açık pozisyonları vadeli işlemler hariç tutulduğunda 6,2 milyar dolar olmuş, dahil edildiğinde ise 429 milyon dolara inmiştir (Tablo 37).

Tablo 37. Bankaların YP Net Genel Pozisyonları, (Milyon Dolar) (BDDK, 2001)

	1/2000		9/2000		3/2001	
	(a)	(b)	(a)	(b)	(a)	(b)
Kamu	-177	-191	-1	19	-66	-25
Özel	-6061	-773	-9637	-847	-6185	-429
TMSF	-5345	-2684	-6271	1362	-4552	-4670
Yabancı	-1201	-60	-2142	-78	-1131	4
Kalkınma ve Yatırım	-2	91	-168	200	-226	-49
Toplam (TMSF Dahil)	-12786	-3617	-18189	-5783	-1216	-5149
Toplam (TMSF Hariç)	-7441	-933	-11918	-874	-7608	-479

Kaynak: (BDDK, 2001) a) Vadeli işlemler hariç (b) Vadeli işlemler dahil (Yasal Sınırlamaya Esas Olan).

Net genel pozisyon standart rasyosunun hesaplanmasında dikkate alınan bilanço içi döviz varlıkları Aralık 2000 itibariyle 63,1 milyar dolar, bilanço içi döviz yükümlükleri ise 81,1 milyar dolardır. Bilanço içi pozisyon açığı TMSF pozisyon açığına 3,4 milyar dolar

tutarındaki dövize endeksli pozisyon fazlası ilave edildiğinde, sektörün pozisyon açığı 14,5 milyar dolara gerilemektedir. Bu dönemde, vadeli döviz alım taahhütleri 38,0 milyar dolar, vadeli döviz satım taahhütleri 28,9 milyar dolar ve YP net vadeli işlem pozisyon fazlası 9,1 milyar dolardır. Aralık 2000’de sektörün net genel pozisyon açığı 5,4 milyar dolar olmuştur. % 48 olarak gerçekleşen YP Net Genel Pozisyonu/Sermaye Tabanı oranı yasal % 20 limitini aşmıştır. TMSF bankaları hariç olduğunda, net genel pozisyon açığı 14,1 milyar dolara, pozisyon açığının sermaye tabanına oranı ise % 12’ye gerilemiştir (BDDK, 2001: 42).

Tablo 38. Bilanço İçi YP Pozisyonu (Milyon Dolar) (BDDK: 2001)

	1/2000	11/2000	12/2000	Ocak-Aralık % Değişim
YP Aktifler	54.115	59.484	63.122	16.6
YP Pasifler	68.482	31.019	891.111	18.5
Net YP Pozisyonu (TMSF Dahil)	-14.367	-21.535	-17.989	25.2
Net YP Pozisyonu (TMSF Hariç)	-8.553	-15.780	-15.780	60.0

Kaynak: (BDDK, 2001)

ii. Denetim Eksikliği

Denetim, bir işin olması gerektiği gibi yapılıp yapılmadığının kontrolüdür. Denetim, iş bitimindeki gözden geçirme gibi statik bir yapı olmayıp, iş yapılırken her bir aşamada hataları ortaya çıkaran ve onların giderilmesini sağlayan geri beslemeli (feed-back) dinamik bir süreçtir. Bu şekilde denetlenmeyen ya da eksik denetlenen sistemler zamanla etkinliklerini kaybederler. Örneğin, hatalı üretim yapan bir firmada denetim olmazsa hatanın hangi aşamada yapıldığı anlaşılamaz. Hatanın üretim gerçekleşikten sonra anlaşılması da fazla bir anlam taşımaz. Bu sebeple, bankacılık faaliyetlerinin her bir aşamasında doğabilecek hatalı davranışlara etkin bir denetimle fırsat vermemek gerekir. Eğer bu başarılırsa, bankaların risk yüzdesi, yolsuzluklar ve krizler önemli ölçüde azalır, uzun vadeli ekonomik istikrar ve etkinlik artar (Yıldırıtan, 2007).

Kamu bankalarının yüksek görev zararları ve BDDK’nın bazı özel bankalara el koymak zorunda kalması, bu sektörde ciddi bir denetim eksikliği sorunu olduğunu göstermektedir. Genel kabul görmüş muhasebe prensiplerinin uygulanmaması ve mali tabloların bağımsız dış denetim firmalarınca denetlenmemesi sektörde yayınlanan mali tabloların şeffaflığını kuşku kılmaktadır. Dolayısıyla, bazen bankalarca yayınlanan ile dış denetim sonucu elde edilen mali tablolar arasında önemli farklar olmaktadır.

3.2.5.Devlet Kaynaklı Sorunlar

Devlet kaynaklı sorunların belli başlıları:

1.Girişimciliği zayıflatan siyasal istikrarsızlıklar ve zayıf koalisyon hükümetleri.

2.Yasal ve kurumsal düzenleme hataları.

3.Tasarruf mevduatına devlet güvencesinin uzun süre devam etmesi.

4.İç borçlanmanın ağırlıklı olarak bankalardan yapılması.

5.Hatalı kur çıpası politikası ve

6.Hükümetlerin kamu bankalarını popülist politikaların finansman aracı haline getirme eğilimleridir.

Parasız'a (2001) göre, hızlı teknolojik gelişme ve dünya finans piyasaları ile entegrasyon sürecinde Türk bankacılık sektörü gelişmiş ülkelerde yaygın bir şekilde kullanılan leasing, factoring, forfaiting gibi mali hizmetler; swap, forward, future, option gibi risk yönetim ürünleri ve internet bankacılığı hizmetlerini sunma aşamasına gelmesine karşın, mevzuata ilişkin altyapının zayıflığı ve ekonomik istikrarsızlıklar bu teknik ve ürünlerden yararlanmayı zorlaştırmıştır. Örneğin, uluslararası sermaye hareketlerini serbestleştiren 32 sayılı karar 1989'da yürürlüğe girdiği halde, 4389 sayılı Bankalar Kanunu ancak 18 Haziran 1999'da yürürlüğe girebilmiş; BDDK, 31 Ağustos 2000'de fiilen göreve başlayabilmiştir.

Uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesine karşın, yabancı yatırımcıların önündeki bürokratik engeller yüzünden doğrudan yatırıma yönelik yabancı sermaye girişi çok düşük kalmış, ülkeye gelen sınırlı miktardaki sermaye de genellikle kısa vadeli portföy yatırımlarına yönelmiştir. Örneğin 1992-2000 döneminde yükselen ekonomilere yönelik sermaye girişinin %48'i net doğrudan yatırım, %27'si net portföy yatırımı olmuşken, Türkiye'ye giren doğrudan yatırımlar %10'un altında kalmış, hatta son yıllarda yurtdışına ulusal sermaye çıkışları artmıştır (Güven, 2003). Bu gerçekten hareketle 57. hükümetin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını teşvik etmeye yönelik bürokratik engelleri azaltma çabaları yerinde olmuştur.

3.3.Krizlerin Bankacılık Sistemine Etkileri

3.3.1.Krizlerin Bankacılık Sistemini Etkileme Mekanizması

Bankacılık sektörü krizden iki şekilde etkilenmektedir. İlk olarak bir bankada ortaya çıkan sorun sistemin bütününe içine alarak yayılabilir, ikinci olarak ise, sistemin faiz, enflasyon, ödemeler dengesi gibi yapısal değişkenlerindeki sorunlar, bankacılık sistemini etkileyerek diğer banka iktisadi sorunlara neden olabilir.

Karabıyık'a (2004) göre, krizlerin bankacılık üzerine etkileri, adına müşteri tahakkümü denilen (bailout) mevduat çekişleri ile başlamaktadır. Bankalar bu talepleri karşılamak için varlıklarını satmak durumunda kalır. Ancak belirsizlik nedeniyle ve bankaların likidite ihtiyacının yüksek olması sebebiyle bankaların varlıkları, değerlerinin daha altında bir fiyattan satın alınır. Bu arada bankalardan çekilen kaynaklar daha güvenli başka bankalar ya da sisteme güven tamamen ortadan kalkmışsa nakite, döviz ya da kamu varlıklarına yönelebilmektedir. Merkez Bankaları duruma önceden müdahale edip bir bankacılık krizinin önüne geçebilir. Eğer tasarruflar güvence altında ise; yani banka mevduatlarına bir sigorta getirilmişse, sadece sigorta kapsamında olmayan mevduat diğer yatırım araçları ya da bankalara yönelecektir. Söz konusu bankaların tamamı güvence altında ise banka tahakkümü gerçekleşmez. Böyle bir durumda ancak sistemin içerisinden gelen temel sorunların sistemin tamamını etkilemesi şeklinde bir bankacılık krizi meydana gelebilir.

Benzer şekilde, Kasım 2000'de ülkemizde bir bankacılık krizi yaşanmıştır. Çünkü 2000 yılında, hedeflenen enflasyon ile beklenen enflasyon arasında büyük bir fark oluşmuştur. Likidite sorunu ile karşılaşan bankalar bono satışına yönelmiş, bu durum açık pozisyonları olan bankalar üzerinde bir baskı oluşturarak likidite sıkıntısının ortaya çıkmasına dolayısıyla faizlerin yükselmesine neden olmuştur. Arjantin'deki sorunlar nedeni ile zaten tedirgin olan yatırımcılar menkul kıymetlerini döviz karşılığı satarak piyasadan çıkmışlardır. Bankalararası rekabet ve güvensizlik bu süreçte maksimum seviyeye ulaşmış ve ödemeler sistemi kilitlenmiştir. Bono fiyatları düşerken bono faizleri yükselmiş ve gecelik faizler üç haneli rakamlara yükselmiştir. Pozisyon kapatan bankaların döviz talebi, döviz talebi körüklerken faizler daha da yükselmiş ve sistem bir kısır döngüye girmiştir. Yabancıların piyasadan çıkması ve kredilerin geri çağırılması, borsa

endeksinin hızlı biçimde düşmesine neden olmuştur. Endeks 28.12.1999 – 30.11.2000 döneminde % 42,5 oranında gerilemiştir (BDDK, 2005).

3.3.2. 2000-2001 Krizlerin Bankacılık Sistemine Etkileri

2000 yılı başında uygulamaya konulan enflasyonla mücadele programı bankacılık sisteminin bilanço yapısının şekillenmesinde de önemli ölçüde etkili olmuştur. Programın uygulanmaya başlamasıyla birlikte, bankacılık kesimi faiz oranlarının daha da düşeceği beklentisi altında yüksek faizli kaynaklara uzun süre bağımlı kalmamak yönünde hareket etmiştir. Diğer yandan, döviz sepetinin hedeflenen enflasyona göre belirlenerek önceden açıklanmış olması, yabancı para cinsinden kaynakları Türk Lirası cinsinden kaynaklara göre daha cazip hale getirmiştir. Bu çerçevede, bankaların bir bölümü kaynaklarının kısa vadeli ve döviz cinsinden, kullanımlarının ise uzun vadeli ve Türk Lirası cinsinden gelişmesi yönünde bir eğilim içine girmeye başlamıştır.

2000 yılında bankacılık sektörünün aktif yapısında da belirgin bir değişim gözlenmiş ve kredilerin payında önemli bir artış olurken, likiditesi yüksek olan menkul kıymet portföyünün toplam aktifler içindeki payı azalmıştır. Krediler içinde özellikle tüketici kredilerinde çok hızlı bir artış gözlenmiş ve tüketici kredileri bir önceki yıl sonuna göre yaklaşık 4 kat artış göstermiştir. Kredilerde dikkat çeken bir diğer gelişme, mevduattaki yapının tersine, yabancı para cinsinden kredilerdeki artışın sınırlı kalması, Türk Lirası cinsinden kredilerin ise önemli oranda artış göstermesidir. Aktif ve pasif yapısındaki bu gelişmeler sonucunda 2000 yılında bankacılık kesiminin likidite, faiz ve kur risklerine karşı duyarlılığı daha da artmıştır. Bankacılık kesiminin piyasa risklerine karşı duyarlılığının daha da arttığı bir yapıda Kasım 2000 tarihinde yaşanan kriz sonucu faiz oranlarının önemli ölçüde yükselmesi, özellikle yoğun olarak gecelik borçlanma ihtiyacında olan kamu bankalarıyla TMSF kapsamındaki bankaların mali yapılarını daha da bozmuştur (BDDK, 2001: 5).

Kasım krizi sonrasında alınan önlemler ve yürütülmekte olan stand-by düzenlemesinin 7,5 milyar dolar tutarında ek rezerv kolaylığı ile desteklenmesi yönünde Uluslararası Para Fonu ile anlaşma sağlanması sonucunda mali piyasalardaki dalgalanmalar kısmen giderilmiş, Merkez Bankası'nın döviz rezervleri artmış ve faiz oranları kriz ortamına göre önemli ölçüde gerilemiştir. Ancak, Şubat ayında Hazine İhalesi öncesindeki olumsuz gelişmeler uygulanan programa ve kur çıpasına olan güvenin

tamamen kaybolmasına neden olmuş ve döviz talebi önemli ölçüde yükselmiştir. Merkez Bankası yüksek seviyedeki bu döviz talebine karşı likiditeyi kontrol etmeye çalışmış, ancak ortaya çıkan likidite sıkışıklığı özellikle kamu bankalarının aşırı düzeyde günlük likidite ihtiyaçları nedeniyle ödemeler sisteminin kilitlemesine neden olmuştur. Bu ortamda, uygulanmakta olan döviz kuru sistemi terk edilerek Türk Lirası dalgalanmaya bırakılmıştır (Akgüç, 2001). Bu gelişmeler sonucunda bankacılık sektörünün içinde bulunduğu sorunlar daha da ağırlaşmış ve yeni sorunlar ortaya çıkmıştır. Kasım krizi sonrasında tezin birinci bölümünde anlatılan likidite ve faiz riski nedeniyle ciddi sorunlar yaşayan bankacılık sektörü Şubat krizi sonrasında ilave olarak kur riskinden kaynaklanan kayıplarla karşı karşıya kalmıştır. Kriz döneminde faiz oranlarındaki hızlı artış bir yandan fonlama maliyetlerini yükseltmek, diğer yandan menkul değerler cüzdanının piyasa değerini azaltmak suretiyle banka bilançolarını olumsuz yönde etkilemiştir. Faizlerdeki yükselme ve kısa vadeli fon talebi, önemli boyutlarda olan kamu ve fon bankalarının ciddi zararlarla karşılaşmasına yol açmıştır. Likit olan özel ve yabancı bankaların faizlerdeki yükselme nedeniyle karşılaştığı fonlama zararları ise sınırlı kalmıştır. Konsolide bazda değerlendirildiğinde kamu bankaları Türk Lirası'nın değer kaybından etkilenmezken, özel bankalar kur riski nedeniyle bazı sorunlar yaşamıştır (Benli ve diğerleri, 2003). Yaşanan krizlerin reel sektörde ciddi bir daralmaya yol açtığı dikkate alındığında bankacılık kesiminin, aktif kalitesinin zayıflaması ve kredi riskinin artması ihtimaline karşı önlem alması kaçınılmaz olmuştur (BDDK, 2001: 5). Krizlerin bankacılık sektörüne etkileri, aşağıdaki bölümlerle detaylandırılacaktır.

3.3.2.1. Bankaların Döviz Pozisyonları

TL'nin hızlı değer kaybı, net dış borç ödeme, döviz likiditesinin sınırlı hale gelmesi ve mevzuatta yapılan değişiklikler nedeniyle bankaların döviz kaynakları üzerinden TL yaratmaları önemli ölçüde sınırlanmıştır. Bu da TL kaynak arzının daralmasına neden olmuştur. Merkez Bankası'nın döviz pozisyonları 1999 yılında 5,7 milyar dolar iken krizlerle birlikte bu oran 2001 yılında -10 milyar dolara gerilemiş, 2002 yılında -5,7 milyar dolara, 2003 yılında -52 milyon dolara, 2004 yılında 3,7 milyar dolara yükselmiştir. Yeterli döviz rezervi olmayan bankalar, aldıkları borçların vadesi dolduğunda yeni borçlanmalara gitmişlerdir.

Tablo 39. Bankaların Döviz Aktif ve Pasifleri

Milyon Dolar	Aralık 2000	Aralık 2000	Aralık 2001	Aralık 2002	Aralık 2003
Toplam Aktifler	133.533	154.947	115.020	150.463	178.414
Döviz Aktifler*	50.842	54.669	59.653	61.561	86.023
Döviz Pasifler*	64.060	42.024	66.182	72.361	87.323
Bilanço İçi Döviz Pozisyonu	-13.218	-17.358	-6.529	-10.8	-1.3
MB Döviz Pozisyonu	5.722	3.130	3.130	-5.741	3.768

Kaynak: (TCMB, 2005). *Döviz endeksli kalemler dahil değildir.

3.3.2.2. Toplam Mevduatın Vade Yapısı

Krizlerin etkisiyle bankacılık sistemine olan güvenin sarsılması mevduat vadelerini kısaltmıştır. Tablo 40’de görüldüğü gibi toplam mevduatın vadesi (kırık vadeler tam sayılsa bile) 3 ayın altında kalmıştır. Vade, TL mevduat için 2,5 ay, yabancı para mevduat için ise 2,6 ay olarak gerçekleşmiştir. Repo da dahil edildiğinde, toplam mevduat ve repodan oluşan kaynaklar çok daha kısa vadeli bir görüntü oluşturmuştur (Bankacılar Dergisi, 2002: 10).

Tablo 40. Toplam Mevduatın Vade Yapısı

Vade (Ay)	Aralık 1999	Aralık 2000	Aralık 2001	Aralık 2002	Aralık 2003	Aralık 2004
Toplam Mevduat	3.5	2.6	2.5	2.5	2.2	2.0
-TL Mevduat	3.6	2.2	2.4	2.4	2.3	2.1
-YP Mevduat	3.5	2.6	2.5	2.5	2.4	2.1

Kaynak: (TCMB, 2005).

3.3.2.3. Krizlerin Etkisiyle Büyüyen Zarar ve Banka Sermayelerinin Erimesi

Tablo 41'deki verilere göre Türk Bankacılık Sisteminde, Aralık 2000’de 10,7 milyar dolar özkaynaklar 2001’de 8,3 milyar dolara gerilemiştir. Özel sermayeli bankaların özkaynakları 10 milyar dolardan 3,6 milyar dolara gerilemiştir. TL’nin değer kaybının yanında faiz riskinden oluşan zarar ve kredi riski nedeniyle ayrılan karşılıklar da önemli rol oynamıştır (Bankacılar Dergisi, 2002: 11)

Tablo 41. Özkaynaklar I

Milyon Dolar	Aralık 2000	Aralık 2001
Sermaye	18.011	12.045
-Zarar	10.497	7.476
+Kar	3.205	1.523
Toplam Özkaynaklar	10.719	8.250
Özel Sermayeli Bankalar	10.102	3.626
Toplam Aktifler	154.947	115.020
Toplam Özkaynakları/ Top. Aktifler	6.9	7.2

Kaynak: (TBB, 2002).

3.3.2.4. Bankacılık Sistemindeki Serbest Sermayenin Yapısı

Bankaların üstlendikleri risklerin gerçekleşmesi durumunda mali bünyenin sağlığının korunmasında özkaynaklar çok önemli bir rol oynar; bankalara olan güveni korur. Tablo 42'deki verilere göre Türk banka sisteminde serbest sermaye sektör bazında negatiftir. 2000 yılında -1,9 milyar iken 2001 yılında -3,1 düzeyine inmiş, 2002 yılında pozitif düzeye yükselmiş 4,5 milyar dolar, 2003 yılında 6,9 milyar dolar, 2004 yılında ise 10,8 milyar dolara yükselmiştir. Sorunlu krediler, banka-grup ilişkileri nedeniyle iştiraklere yapılan yatırımlar, enflasyondan korunma amacıyla satın alınan sabit kıymetler nedeniyle duran aktifler özkaynakları aşmıştır.

Tablo 42. Özkaynaklar II

Milyon Dolar	Aralık 2000	Aralık 2001	Aralık 2002	Aralık 2003	Aralık 2004
Sektör					
Özkaynaklar	10.817	8.250	27.6	33.5	46.5
Duran Aktifler*	13.288	9.130	14	14.8	21.1
Serbest Sermaye	-2.417	-880	13.6	18.7	25.4
Özel Sermayeli Bankalar					
Özkaynakalar	10.102	3.626	14.7	19.2	24.3
Duran Aktifler*	8.103	6.823	10.2	12.3	13.5
Serbest Sermaye	-1.999	-3.197	4.5	6.9	10.8

Kaynak: (TBB, 2005). * İştirakler + sabit kıymetler + tahsili gecikmiş alacaklar

3.3.2.5. Bankacılık Sisteminde Karlılık

Yakın dönemde yaşanan gelişmeler bankaların çok riskli bir atmosferde çalıştıklarını ve risklerin önemli bir bölümünün de gerçekleştiğini ortaya koymuştur. Diğer yandan, geçmiş yıllarda (1990-1999), özellikle kamu bankalarında görev zararları

karşılığında Hazine'den olan alacaklar diğer gelir hesaplarında gösterilmiştir. Bankaların karlılıklarının arttırılması ve bu yolla sermayelerinin güçlendirilmesi son derece hassas bir konudur. Tablo 43'de görüldüğü gibi diğer gelirler arındırıldığında sektörün zararı çok yüksek düzeylere ulaşmaktadır. Üstelik enflasyon muhasebesi uygulanmadığından, uzunca süredir yüksek enflasyon ortamında çalışan bankaların karlılık performansının çok iyi olmadığı görülmektedir. 2002 yılında özel bankalar için yapılan uygulama bu değerlendirmeyi açıklıkla ortaya koymuştur. Karlılığın düşük olması nedeniyle bankalar sorunlu kredileri için yeterli karşılık ayıramamakta ve sermayelerini güçlendirememektedirler (Boyacıoğlu, 2002).

Tablo 43. Bankacılık Sektörü Karlılık Oranları

	Aralık 1998	Aralık 1999	Aralık 2000	Aralık 2001	Aralık 2002	Aralık 2003	Aralık 2004
Ortalama Aktif Karlılığı	2.7	-0.6	-3.6	-3.8	2.6	2.3	2.4
Kamusal Sermayeli Bankalar	0.8	1.5	-0.6	0.0	20.3	18.7	27
Özel Sermayeli Bankalar	5.6	5.6	0.9	-4.7	15.4	13.9	10.3
Yabancı Bankalar	7.1	8.2	0.7	7.8	13.2	11.2	11.5
Ort. Özkaynak Karlılığı	45	-15	-90	-70	18.3	12.5	10.7
Kamusal Sermayeli Bankalar	50.0	48.2	-21.5	-0.8	2.4	2.2	2.5
Özel Sermayeli Bankalar	70.8	65.2	9.6	-69.5	2.3	2.1	1.6
Yabancı Bankalar	107	124	11	92	8.3	2.7	2.3

Kaynak: (TCMB, 2005).

3.3.2.6. Tahsili Gecikmiş Alacaklar

Tahsili gecikmiş alacaklar, ekonomik aktivitenin daralması, yeniden yapılanma sürecine giren kamu bankalarının kredi arzını sınırlandırmaları ve fon bankalarının aktiflerinin daha şeffaf hale gelmesi ve kredi arzının yavaşlaması nedeniyle hızla büyümüştür. Fon bankalarının alacaklarının kamu alacağı sayılması ve tahsilatın hızlandırılması yönündeki yaklaşım bankaların kredi politikasını olumsuz etkilemiştir (Erdoğan, 2006).

2002 yılında uygulanan yeniden sermayelendirme yaklaşımı özel sermayeli bankaların sorunlu kredilerinin daha gerçekçi tanınmasını sağlamıştır. Aralık 2002 itibariyle banka sisteminin sorunlu kredi oranı % 25'ti. Fon'a devredildikten sonra kapatılmasına karar verilen bankaların sorunlu kredileri verilere dahil edildiğinde bu oran

çok daha yüksek bir düzeye ulaşmaktadır. Tablo 44’de görüldüğü gibi tahsili gecikmiş alacakların krizlerle birlikte arttığı görülmektedir.

Tablo 44. Tahsili Gecikmiş Alacaklar(TGA)

	Aralık 2000	Aralık 2001	Aralık 2002	Aralık 2003	Aralık 2004
TGA (Milyon \$)	2.317	3.555	5.166	7.499	5.858
Kamu	1.464	2.505	2.862	4.299	2.396
Özel	0.853	1.050	2.304	3.200	3.462
TGA/Krediler (%)	15.6	56	70.2	132.5	92.3
Kamu	11.7	49.1	52.0	94.7	53.8
Özel	3.9	6.9	18.2	37.8	38.5

Kaynak: (TCMB, 2005).

3.3.2.7. Mevduatın Banka Grupları Arasında Dağılımı ve Kredi Arzı

Tablo 45’deki verilere göre Aralık 2002 itibariyle, toplam mevduatın % 37’si kamu bankalarında, %61’i ise özel bankalar tarafından tutulmaktadır. Fon bankalarının toplam mevduat içindeki payı ise yaklaşık olarak % 10’dur. Geleneksel olarak, kamu bankaları TL ağırlıklı bir yapıya sahip iken, özel bankalar yabancı para ağırlıklı bir yapıdadır.

Tablo 45. Mevduat Banka Gruplarına Göre Dağılımı

Yüzde (%)	Aralık 2000	Aralık 2001	Aralık 2002	Aralık 2003	Aralık 2004
Toplam Mevduat	100	100	100	100	100
Kamu	33	36	34	54.6	64.8
Özel	66	62	61	45.4	35.2
TL Mevduat					
Kamu	59	54	57	84.6	85.2
Özel	40	45	49	47.5	59.1
YP Mevduat					
Kamu	20	21	23	15.4	14.8
Özel	79	78	74	52.5	40.9

Kaynak: (TCMB ve TBB, 2005).

Nitekim kamu bankalarının TL mevduatının toplam TL mevduatı içindeki payı yaklaşık olarak % 57’dir. Buna karşılık, bu bankaların yabancı para mevduatı içindeki payı ise sadece % 23’dür. Son ekonomik gelişmeler dikkate alındığında, özel bankaların bilanço yapısından kaynaklanan bu durum özel bankaların davranışlarını önemli ölçüde etkilemiştir.

3.3.3. Bankacılık Sektörünün 2000 ve 2001 Krizlerindeki Rolü

Bir ekonomide bankacılık sektörünün stratejik önemi vardır. Çünkü olası bir bankanın iflası halinde mevduat sahipleri, kredi kullananlar ve diğer bankalar bundan olumsuz etkilenirler. Diğer bankalarda mevduatı bulunanlar kendi bankalarının da benzer bir sorun yaşayabileceğini düşünerek mevduatlarını geri çekmek isteyebilirler. Mevduat sahiplerinin bu taleplerine kısa zamanda cevap veremeyen bankalar domino etkisiyle peş peşe iflas edebilirler. Ödeme gücünü çeken bankalar alacaklarını vadesi gelmeden tahsil etme ve aktiflerini değerinin altında satma yoluna gidince, parasal kesimde başlayan bir sorun reel kesimi de etkisi altına alabilir (Akgüç, 2001).

Türkiye’de çeyrek asırdır devam eden yüksek enflasyondan kurtulmayı ve ekonomiyi istikrarlı bir yapıya kavuşturmayı amaçlayan “enflasyonu düşürme programı, 2000 - 2002” daha birinci yılını doldurmadan Kasım 2000’de hedeflerinden uzaklaşmış, Şubat 2001’de de tamamen çökmüştür. Gecelik repo faizleri birincide %1500’lere, ikincide % 7000’lere kadar çıkmış; İMKB 100 endeksi birincide 17.000’lerden 7.000’lere, ikincide 11.000’lerden tekrar 7000’lere düşmüştür. Bazı bankalara aktarılan 3 katrilyon TL karşılığı satılan yaklaşık 4 milyar dolar, dövize olan spekülasyon talebi düşürememiş, 16 Şubat’ta 27,9 milyar dolar olan TCMB’nin döviz rezervi 5,4 milyar dolar azalarak 23 Şubat’ta 22,5 milyar dolara inmiştir. 19 Şubat’ta 1\$=686.500TL olan dolar kuru, 23 Şubat’ta 920.000TL’ye çıkmıştır. Uygulanan program çerçevesinde 1\$+0,77 EURO şeklinde belirlenen sepet kurun Temmuz 2001’e kadar hedeflenen TEFE oranında artması öngörülmüşken (kur çıpası), 21 Şubat 2001’de bu politika terk edilip dalgalı kura geçmek zorunda kalınmıştır (BDDK, 2003).

Bankacılık sektörü Kasım 2000 krizi sonrasında faiz riski, Şubat 2001 krizi sonrasında ise hem faiz hem de kur riski ile karşı karşıya kalmıştır. 9 Aralık 1999 kararlarının mimarları ve yürütücüleri olan Merkez Bankası başkanı, Hazine müsteşarı, ekonomiden sorumlu devlet bakanı ve IMF temsilcisi görevlerinden ayrılmak zorunda kalmışlardır. Ekonomiden sorumlu yeni devlet bakanı Kemal Derviş’in öncülüğünde “Türkiye’nin güçlü ekonomiye geçiş programı” adı altında yeni bir program uygulamaya konmuştur. Bankacılık sektörü ile yaşanan krizler arasındaki bağ; (1) tasarruf mevduatına devlet güvencesinin uzun süre devam etmesi, (2) iç borçlanmanın ağırlıklı olarak bankalardan yapılması, (3) hatalı kur çıpası politikası ve (4) kamu bankalarının hükümetlerin popülist politikalarının finansman aracı haline gelmeleriyle kurulmuştur.

5 Nisan 1994 istikrar programı çerçevesinde bankacılık sektöründe olası bir toplu çöküşü önlemek amacıyla tasarruf mevduatına sağlanan devlet güvencesinin sonraki yıllarda da devam etmesi (Aralık 2000’de yurtdışı kaynaklı mevduat da güvence kapsamına alındı) yüzünden bankalar tasarruf sahiplerinin denetiminden uzaklaşmış, fon kullanımında risk faktörü yeterince dikkate alınmamış, ahlaki risk (moral hazard) doğmuş, banka ve şube sayıları hızla artarak optimal ölçekten uzaklaşmış, özel kesimin fon kaynakları daralmış, faiz oranları artmış ve özel yatırımlar bundan olumsuz etkilenmiş, bankalardan borçlanma olanağı bulan hükümetler savurganlıklarını ve kamu açıklarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Bu süreçte, işin ehli olmayan bazı kimseler devletle organik bir bağ kurmanın aracı olarak gördükleri için bankacı olmuşlardır. BDDK tarafından el konulan bazı bankaların (Egebank, İnterbank, Yurtbank, Etibank, Türkbank, Sümerbank, Bankkapital gibi) el konulmadan önceki sahipleri kendi bankalarının içini planlı bir şekilde boşalttıkları iddiasıyla yargılanmaktalar. İktisat Bankası’nın sahibi bankasına el konulunca, kendi beceriksizliğinin cezasını devlet üstlendiği için sisteme teşekkür etmiştir (Toprak ve Demir, 2002).

Sucu’ya (2002) göre, KKBG arttıkça devlet gittikçe daha çok borçlanmak zorunda kalmış, dış borçlanma olanakları azaldıkça iç borçlanma artmıştır. İç borçlanma artışı faiz oranlarını artırmış ve bankalar açısından devlete borç vermek düşük riskli, yüksek karlı bir iş haline gelmiştir. 1987-1999 döneminde bankalardan yapılan iç borçlanma toplam iç borçlanmanın % 72 - 93’ü arasında değişmiştir. En düşük değer % 72 ile 1994’de, en yüksek değer ise %93 ile 1991’de gerçekleşmiştir (Hazine Müsteşarlığı, 2000: 68). DİBS’nin mevduat bankalarının toplam aktifleri içindeki payı 1990’da % 10’ken 1999’da % 23’e çıkmıştır. Aynı dönemde özel sektöre açılan kredilerin toplam aktifler içindeki payı ise % 36’dan % 24’e inmiştir (Derviş, 2001). 1992 - 1999 döneminde yıllık ortalama GSMH büyüme hızı % 4’ün altında kalmışken, iç borçlanmada reel faiz oranı % 32 olmuştur. Yüksek reel faiz ödemeleri KKBG’ni daha çok artırmış ve gün geçtikçe ağırlaşan, uzun dönemde sürdürülme olanağı olmayan borç-faiz-borç kısır döngüsü doğmuştur. Ayrıca, 1994’den beri devletin net dış borç ödeyicisi durumunda olması ve 2000 yılında iç piyasadan düşük faizle borçlanmanın başarılması yeterince derin olmayan yurtiçi mali piyasalar üzerinde baskı doğurmuştur.

Banka grupları arasında DİBS/Toplam Aktif oranının en yüksekten en düşüğe doğru sıralanışı; TMSF, yabancı, kamu (Aralık 1999’da özel), özel, kalkınma ve yatırım

bankaları şeklinde olmuştur. Bu oran, TMSF bankalarında hem çok büyüktür, hem de gittikçe artmıştır. Aralık 2000’de bu orandaki hızlı artış, zararları karşılığı bu bankalara Hazine tarafından DİBS verilmesinden kaynaklanmıştır. Yabancı bankaların DİBS/Toplam Aktif oranı da büyük olmakla birlikte gittikçe azalmıştır (Tablo 46). Uygulanan program çerçevesinde 2000 yılında faiz oranları düşüp devlet düşük maliyetle borçlanma fırsatı bulunca, DİBS satın alarak yüksek kazanç elde eden bankaların gelirleri azalmış ve mali yapıları bozulmuştur.

2000 yılının son aylarında likidite sıkışıklığının etkisiyle faiz oranları artışa geçmiş ve açık pozisyonu olan bankalar yüksek maliyetle kaynak bulmak zorunda kalmışlardır. Eylül 2000’de 57 trilyon TL kar eden sektör, Kasım 2000 krizi yüzünden bu yılı 2724 trilyon TL zararla kapatmıştır. TMSF bankalarının Aralık 1999’da 2,5 katrilyon TL olan zararı Aralık 2000’de 3,3 katrilyon TL’ye çıkmıştır. TMSF bankaları dışında Aralık 1999’da 2,2 katrilyon TL olan sektör karı % 74 azalarak, Aralık 2000’de 586 trilyon TL’ye düşmüştür (Tablo 47).

Tablo 46. Bankaların DİBS/Toplam Aktif Oranları (%)

Bankalar	12/1999	9/2000	12/2000
Kamu	17.8	22.4	22.3
Özel	26.5	20.3	20.0
Yabancı	36.2	34.8	29.8
TMSF	55.4	60.7	90.5
Kakınma ve Yatırım	6.9	10.1	8.4
Toplam	26.2	25.1	26.9

Kaynak: (BDDK, 2001b: 9).

Tablo 47. Bankaların Net Kar/Zararları (Trilyon TL)

Bankalar	12/1999 (1)	9/2000 (2)	12/2000 (3)	%Değişme (3) (1)
Kamu	284	48	-177	-162.4
Özel	1485	1267	482	-67.6
Yabancı	278	135	66	-76.3
Kakınma ve Yatırım	194	170	215	10.7
TMSF	-2547	-1563	-3310	30.0
Toplam (TMSF Dahil)	-306	57	-2724	791.0
Toplam (TMSF Hariç)	2241	1620	586	-74.0

Kaynak: (BDDK, 2001a: 38).

Güven'e (2001) göre, devlet, iç borçlanmayla elde ettiği kaynakları yatırıma dönüştürebilseydi, onların özel ya da kamu kesimince kullanımı pek sorun olmayabilirdi. Devlet, yüksek maliyetle elde ettiği kaynakları rasyonel kullanamamış, bu kaynaklar ya vadesi gelen bir başka borcun anapara ve faizini ödemeye, ya da düşük faizli mali yardım, sübvansiyon ve teşviklere gitmiştir. Mali yardım, sübvansiyon ve teşviklerin ne ölçüde amacına uygun kullanıldıkları ise tartışmalıdır. "Enflasyonu düşürme programı, 2000 - 2002" çerçevesinde 1\$+0.77 EURO şeklinde belirlenen sepet kurun Temmuz 2001'e kadar hedeflenen TEFE artışı oranında yükselmesi öngörülmüştür (kur çıpası). Ancak, 2000 yılı için hedeflenen TEFE artışının % 20 olmasına karşın gerçekleşen TEFE artışı % 32,7 olmuş ve TL, YP karşısında değer kazanmıştır. Kur çıpası politikasına güvenen birçok banka sendikasyon kredileri yoluyla dış borçlanmalarını artırmışlardır. Bankalar bu yolla elde ettikleri kaynaklarla devlete ait bono ve tahvil satın almışlar ve piyasaya kredi vermişlerdir. Ancak, hem satın aldıkları DİBS'nin, hem de piyasaya verdikleri kredilerin getirisi geçmişe göre düşük kalmış ve bankalar önceki yüksek karlarını bulamamışlardır.

Dış borçlanma arttıkça parasal taban artmış, TL, YP karşısında değer kazanmıştır. Program gereği sterilizasyon yapılmayacağı taahhüt edildiğinden nominal ve reel faizler düşmüş, tüketici kredileri yaklaşık %330 oranında artmıştır. İhracatın ithalatı karşılama oranı düşmüş, 1999'da sadece 1,4 milyar dolar olan cari açık 2000 yılında 9,8 milyar dolara çıkmıştır. Bu durum TL'ye güveni azaltmış, halkı ve kurumları döviz ikamesine yöneltmiştir. Kasım 2000 krizi sonrası faiz oranları hızla artarken vadelerin kısalması özellikle likidite darlığı çeken kamu bankalarıyla TMSF kapsamındaki bankaların mali yapılarını daha çok bozmuştur.

Kısa Vadeli Net Dış Borç Stoku/MB Döviz Rezervi, M2Y/MB Döviz Rezervi ve Cari İşlemler Açığı/MB Döviz Rezervi oranları, krizleri açıklamak açısından önemlidir. Kısa Vadeli Net Dış Borç Stoku/MB Döviz Rezervi oranı kriz öncesi Meksika'da % 260, Asya krizi öncesi Endonezya'da % 170, Taylan'da % 150, Filipinler'de % 90 ve Malezya'da % 60 olmuştur. Bu oran 1989 sonrası Türkiye'de %100'ün altına hiç inmemiş, Haziran 2000'de % 112, Aralık 2000'de %140 olmuştur. M2Y/MB Döviz Rezervi oranı kriz öncesi Meksika'da 6,5; Malezya'da 3,9; G. Kore ve Endonezya'da 6,1; Türkiye'de 4'ün üstünde gerçekleşmiştir. Türkiye'de 1999 sonunda %5,9 olan Cari İşlemler Açığı/MB Döviz Rezervi oranı Haziran 2000'de %28, yıl sonunda %49,7 olmuştur (Toprak ve Demir 2002).

2000 yılı sonunda faiz oranlarının hızla artması bir yandan bankaların menkul değerler cüzdanının piyasa değerini düşürmüş, diğer yandan döviz kurlarındaki hızlı artışla birlikte açık pozisyondan doğan maliyetleri karşılanamaz boyutlara taşımıştır. En büyük zararı kısa vadeli fon talebi yüksek olan kamu ve TMSF bankaları görmüştür. Örneğin, önemli ölçüde kamu kağıdına sahip olan Demirbank'ın yönetimi, likidite sıkışıklığını borçlanarak veya elindeki kamu kağıtlarını satarak aşamayınca, TMSF bu bankaya el koymuştur. Bu durum diğer bankaları da döviz açık pozisyonlarını kapatmaya yöneltince döviz talebi artmış ve kur çıpası politikasını sürdürme olanağı kalmamıştır.

Devlet, TMSF bankalarının sermayelerini güçlendirmek ve kamu bankalarının görev zararlarını kapatmak amacıyla, 2000 yılı sonuna kadar 22 katrilyon, 2001 yılı içinde 14 Mayıs 2001'e kadar 21,7 katrilyon TL olmak üzere toplam 43,7 katrilyon TL borç yüklenmiştir. Bu tutarın 25,8 katrilyon TL'si kamu bankalarının görev zararlarından; 16,3 katrilyon TL'si TMSF bankalarının zararlarından; 1,6 katrilyon TL'si da Halk ve Emlak Bankalarının sermayesine mahsuben verilen özel tertip tahvillerden oluşmuştur.

Özellikle son yıllarda bankaların tasarruf sahibi ve yatırımcı arasında aracı olma işlevini yitirerek özel kesimin fonlarını devlete aktaran bir aracı haline gelmeleri ve özkaynakların zayıf olması sonucu sektör, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerine karşı yeterli direnç gösterememiştir. Buna rağmen, sektörün Borç/Özkaynak oranının kriz yaşayan benzer ekonomilere oranla küçük, kredi artışının sınırlı ve tasarruf mevduatının devlet güvencesi altında olması sektörün krizi aşma gücünü artırmıştır. Borç/Özkaynak oranı 1999-2000 yıllarında G. Kore'de % 400, Endonezya, Malezya ve Filipinler'de % 150-200 ve Meksika'da % 83 olmuşken, Türkiye'de Eylül 2000 sonunda yaklaşık % 40 olmuştur. Banka kredilerindeki artışın sınırlı kalması, geri dönmeme riskine karşı sistemi korumuştur. Tasarruf mevduatının devlet güvencesi altında olması tasarruf sahiplerinin bankalara topluca hücum etmelerini önlemiştir (Toprak ve Demir 2002: 16).

3.3.4.Krizlerin Bankacılık Sektörüne ve Ekonomiye Maliyeti

Bankacılık krizleri, finansal maliyetlere ve üretim kayıplarına neden olurlar. Finansal maliyetler, yükümlülüklerini yerine getirmeyen bankalara yönelik likidite desteğini, kamu güvencesi içeren garantileri ve bankanın alacaklılarına sağlanan ekonomik destekleri kapsarken, yatırıma dönüştürülebilir kaynakların yanlış kullanımına ve kur sisteminin çökmesine, vergi mükelleflerinden mevduat sahiplerine doğru kaynak

transferine neden olurlar. Finansal maliyetler aynı zamanda hem bankalara yeniden sermaye desteği sağlanması, hem mevduat sahiplerine yapılan ödemeleri, hem de hükümetler tarafından açık veya gizli güvenceleri kapsamaktadır. Bankacılık krizleriyle bağlantılı olarak ekonomide ortaya çıkan refah kayıplarının ülkelerarası karşılaştırmasının yapılmasında GSYİH'deki kayıplar gösterge olarak kullanılmaktadır. Şamiloğlu'na (2002) göre, bu kayıpların hesaplanması zor olmakla birlikte, genellikle kriz olmadığında oluşabilecek muhtemel GSYİH ile oluşan GSYİH arasındaki fark bir ölçü olmaktadır. 1994 ve 2001 yıllarında yaşanan krizlerden sonra Türkiye'nin GSYİH'nin azalmasında bankacılık sektörünün önemli payı vardır.

Bankalarda bulunan mevduatın sigortasının olmayışı ya da sigorta oranının düşük olması, mevduat sahiplerinin bankaların mevduat taleplerini karşılayamayacaklarını düşünmelerine ve panik halinde bankalara hücum etmelerine neden olabilir. Bankalar da mevduat çekiliş taleplerini karşılayabilmek için bazı varlıklarını kısa süre içinde, gerçek değerlerinin çok altında satmak mecburiyetinde kalabilirler. Banka paniklerinde tasarruf sahipleri mevduatlarını daha fazla güven duydukları başka bir bankaya götürebilir, menkul kıymet alabilir ya da nakit olarak elde tutma yoluna da gidebilir. Mevduatın banka değiştirmesi sadece mevduat kaçıışı yaşanan bankalarda likidite sorununa sebep olur. Bu da mevduat sigorta düzeyine bağlıdır. Böylelikle, mevduat daha güvenli kabul edilen bankalara yönebilir. Genelde küçük bankalardan büyük bankalara, özel bankalardan kamu bankalarına doğru mevduat kaymasıyla sonuçlanabileceği düşünülebilir. Karacan'a (1997) göre, bankalara olan güvenin kaybolması, nakit çıkışlarının artması bankaların rezervlerinin azalmasına yol açabilir. Nakde yönelme sadece ulusal paraya doğru olmaz. Ulusal paraya olan güvenin kaybolması ve enflasyonist bir ortam, nakde yönelişi ulusal paraya değil de yabancı paralara doğru iter. Özellikle döviz açık pozisyonları yüksek olan bankalar, hazırlıksız yakalanmaları durumunda krizden oldukça olumsuz etkilenirler.

Kriz döneminde bankalar plasmanlarını sınırlarlar, kredi portföylerini küçültürler ve güvenli menkul kıymetlerin alımına yönelirler. Bütün bu gelişmeler sonucu çok sayıda banka kapanır veya iflas eder. Krizden daha az etkilenenler ise başka olumsuz etkilere maruz kalırlar. Kredi portföyü kalitesinin bozulması yanında özellikle faiz oranlarının yükselmesi gelir-gider dengesini de önemli ölçüde bozmaktadır.

Şubat 2001 krizinden sonra, o ana kadar izlenen sıkı para politikasında önemli revizyona gidilmiş, hükümet dalgalı kur politikasına geçme kararı almak zorunda kalmıştır.

Krizin etkileri uzun süre devam etmiş, özellikle binlerce banka çalışanı işsiz kalmış, çok sayıda iş yeri kapanmış, bazı bankalar tasarruf mevduatı sigorta fonuna devredilmiştir.

Döviz krizi yaşayan ve dış borçlarını ödemekte zorlanan gelişmekte olan ülkeler, çoğunlukla IMF'den destek almaya çalışmışlardır. Çünkü ihtiyaç duyulan döviz girişini sağlamak çoğu zaman mümkün olamayabilir. Özetle Türkiye'nin kriz sonrasında IMF'den bağımsız bir ekonomi politikası izlemesi bir alternatif olarak düşünülmemiştir

Krizin ardından Türkiye'de 3 aşamalı yeni bir istikrar programının uygulanmasının uygun olacağı düşünülmüştür (Uygur, 2001: 38).

Birinci aşamada, krizin kaynağı olarak görülen finansal kesimde durumun kontrol altına alınması amaçlanmıştır.

İkinci aşamada, dış ödemeler sorunu ve dış açığı gidermek, enflasyonu düşürmek ve istikrarı sağlamak için IMF ile yeni bir anlaşma yapılması hedeflenmiştir.

Üçüncü aşamada ise, yapısal değişimi hedef alan uygulamalarla, büyüme hızının yükselmesi düşünülmüştür.

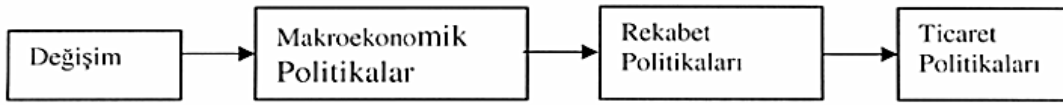
Bu üç aşamalı program, Uygur'a (2001) göre, IMF'nin yaşanan krizlerin ardından, Asya ülkelerine tavsiye ettiği programın bir benzeri olup, ülkemize özgü bir uygulama değildir. Bu programla, kamu açıklarının bir ölçüde iç borçlanma yoluyla, bir ölçüde de parasallaşma ile kapatılması, yine kamu açıklarının ve özellikle dış açıkların, iç talebin ve ekonominin daralması yoluyla kapatılması hedeflenmiştir

Kriz nedeniyle özel ve kamu bankalarının üzerindeki yükü azaltmak, bir bakıma birikmiş sorunları çözmek amacıyla özel tertip hazine kağıtları ihraç edilmiştir. İhraç edilen bu özel tertip hazine kağıtları; Ziraat Bankasına, Halk Bankasına, Emlak Bankasına, (özel bankaları kurtarabilmek için) TMSF'ye, hazinenin o dönem ki nakit ihtiyacını karşılayabilmek için Merkez Bankasına verilmiştir. Bu dönemde ihraç edilen senetlerin toplam ödemeleri 251 milyar 563 milyon lira olmuştur. Bu senetlerin ödemeleri krizden yaklaşık 10 yıl sonra 2010 yılında tamamlanabilmiştir. Bütün bunlar, krizin ülke ekonomisini ne ölçüde etkilediğini göstermek amacıyla kullanılmıştır.

3.3.5. 2000-2001 Krizinin Öğrettikleri

Türkiye ekonomisi, 1990'lı yıllarda bazı önemli ekonomik krizler yaşamıştır. Her yeni kriz bir öncekine göre daha fazla olumsuzluklara neden olmuştur. Yaşanan her yeni kriz, istikrarsızlığı artırmış, ekonomiyi daha kırılgan hale getirmiştir. Kriz – istikrarsızlık - kriz sarmalında bir ekonomik yapı oluşmuştur. Bu sarmal Kasım 2000 - Şubat 2001 krizleri ile bir kısır döngü şeklini almıştır.

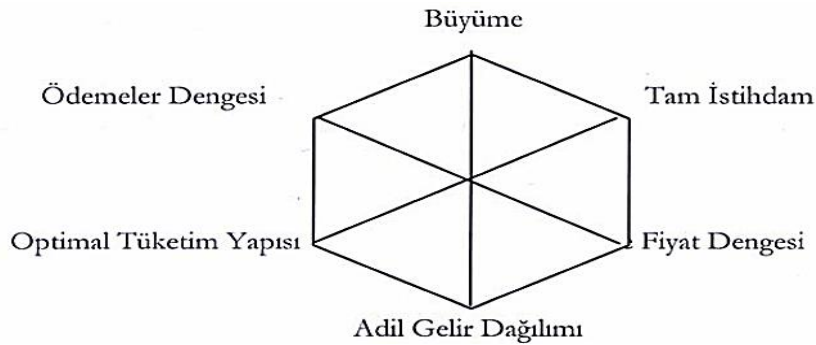
Şekil 7. Etkin Politika Oluşumu

Kaynak: (Karaçor, 2001: 389)

Bu yaşananlar, politika yapıcıları yeni makroekonomik politikalar uygulamaya yönlendirmiştir. “14 Nisan 2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” ile bu süreç başlamıştır. Bu süreçte en etkin politika oluşum sürecini politika yapımcıları üstlenmeye çalışmışlardır. Uygulanan politikaların güvenilirliği, şeffaflığı, hesap verilebilirliği, piyasaların liberalizasyonu en önemli yapı taşlarını oluşturmuştur. Bu yollarla risklerin ve belirsizliklerin azalacağı düşünülmüş ve piyasalarla ilgili öngörülebilirliğin artırılması hedeflenmiştir.

Şekil 8. Sihirli Altıgen Programı

Kaynak: (Hüsnü, 2000: 153).

Sihirli altıgen olarak adlandırılan bazı iktisadi hedeflere ulaşılacak amaçlanmıştır. Bu süreçte:

- Para fiyat dengesini sağlayabilmesi için Merkez Bankası'nın özerk olması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.
- Mali risklerin etkin işleminin gerektiği ortaya çıkmıştır, mali sistem yeniden yapılandırılmış, denetleyici kurumlar etkin kılınmıştır.
- Etkin ve verimli devlet öğrenilmiş ve kamunun finansman yapısı güçlendirilmiştir.
- Gelecek ile ilgili beklentiler oluşturulurken, rasyonellik ön plana çıkmıştır.

Böylelikle yeni ve çağdaş kurumsal yapılar oluşturularak, ekonomik etkinliği sağlayacak yapısal reformlar gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Ekonomide kalıcı ve sürekli istikrarın sağlanması hedeflenmiştir.

Küreselleşme süreci hızlı değişim ve gelişmeyi beraberinde getirmiştir. Bu süreç refah artışı yanı sıra pek çok soruna da sebep olmuştur. Hızlı değişime ayak uyduramayan uluslararası finansal sistem krizlere maruz kalmıştır. 1990'ların krizleri gelişen ekonomilerin önceki dönemde karşılaştığı krizlerden farklı olmuştur. Beklenmedik zamanlarda olumsuz bir gelişmeden etkilenerek sermayenin aniden kaçışı ile başlayan bu krizler, yerli paranın değer kaybetmesi, bilançoların bozulması, güvensizliğin yaygınlaşması ve mali kesimden, reel sektöre kaynak akışının aksaması derinleşmiştir. Krizlerin etkisi önceki krizlere göre daha derinleşmiştir. Bu denli yıkıcı etkiye sahip krizlerin etkisinin aşılması kalıcı ve köklü makroekonomik politikaları gerekli kılmıştır.

3.4. Kriz Sonrası Türk Bankacılık Sektörünün Yeniden Yapılandırılması

“Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” çerçevesinde “Bankacılık Sektörünün Yeniden Yapılandırılması Programı”nın temel amacı; kamu bankalarını mali sistem içinde bir istikrarsızlık unsuru olmaktan çıkarmak, TMSF bünyesindeki bankaların sorunlarını en kısa sürede çözüme kavuşturmak ve yaşanan krizlerden olumsuz yönde etkilenen özel bankaların sağlıklı bir yapıya kavuşmalarını sağlayacak düzenlemeleri gerçekleştirmek olmuştur (BDDK, 2001: 13). Yeniden yapılandırma programı, kamu, özel ve fondaki bankaların mali ve operasyonel yapısının güçlendirilmesine yönelik uygulamalar ile bankacılık sektöründe gözetim ve denetimin etkinliğini artıracak, sektörü daha etkin ve rekabetçi bir yapıya kavuşturacak yasal ve kurumsal düzenlemeleri içermiştir (BDDK, 2001).

Kur rejiminin terk edilmesi nedeniyle ortaya çıkan güven bunalımı ve istikrarsızlığı ortadan kaldırmak, ekonominin yeniden yapılandırılmasına yönelik altyapıyı oluşturmak amacıyla “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” uygulamaya konulmuştur. Bu programın temel unsuru; bankacılık sektörünün yapısal sorunlarını kalıcı bir şekilde çözmek, sistemi sağlıklı ve dünya ölçeğinde rekabet edebilir bir yapıya kavuşturmak amacıyla yeniden yapılandırmak olarak belirlenmiştir (BDDK, 2001).

Karabıyık’a (2004) göre, sistemik krizlerde ödemeler sisteminin çökmesi ekonomik faaliyetleri olumsuz biçimde etkilemektedir. Bir bankanın diğer bankalara olan yükümlülüğünü yerine getirememesi sonucu oluşan likidite problemi sistemi çökertmekte ve bir bankacılık krizine neden olabilmektedir. Erdönmez’e (2001) göre, sistemik krizlere diğer bir açıdan bakacak olursak, yapısı sağlam olan bankaların krizden çok daha güçlenerek çıktıkları görülmektedir. Bunun nedeni, krize bağlı olarak yapısı bozulmuş ya da iflas etmiş olan bankalarda, mevduatları bulunan kişilerin bu mevduatları daha güçlü gördükleri bankalara yatırmak istemeleridir. Ayrıca bu bankalar zayıf olan bankaların aktiflerini de alabilecektir. Bu durum bankacılık sistemini daha güçlü hale getirecektir.

Daha güçlü bir bankacılık sisteminin ortaya çıkarılabilmesinin en önemli unsuru bankacılık düzenleme ve denetim sisteminin güçlendirilmesidir. Düzenlemeler konusunda finansal sektörün yeniden yapılandırılmasına ilişkin iki önemli gözlem bulunmaktadır. Birincisi batık kredilere bağlı olarak birçok bankanın çalışma sermayesinin negatife dönmesinden kaynaklanan maliyetlerdir. Eğer mevduatlara devlet tarafından tanınan bir sigorta söz konusu ise bu durum vergi ödeyenlerden batık banka mudilerine bir transfer aktarılmasına neden olur ki bu da çok ciddi bir maliyettir (Demir, 2001)

2000 ve 2001 krizlerinin mali yükünü Türkiye’de de devlet üstlenmiştir. Tablo 48 krizlerin maliyetini, GSMH’nın bir oranı olarak göstermektedir. Sektörü yeniden yapılandırmanın bir başka maliyeti ise, sermaye teminidir (Erdoğan, 2006).

Tablo 48. Kriz Yaşamış Ülkelerde Bankacılık Yapılandırma Maliyetleri

Ülke	Kriz Dönemi	Maliyet/GSMH (%)
İspanya	1977- 1985	16.8
Japonya	1990	20.0
Endonezya	1997	50.0
Malezya	1997	20.5
G.Kore	1997	26.5
Meksika	1995	20.0
Arjantin	1980 - 1982	55.3
Brezilya	1994 - 1996	15.0 - 20.0
Türkiye	1999 - 2002	13.7 - 26.5

Kaynak : (Pazarbaşoğlu, 2003).

Güçlü Ekonomiye Geçiş programında, mali sektörün yeniden yapılandırılması, öncelikli olarak ele alınan konulardan birisi olmuştur. Bu çerçevede 1 Şubat 2002'de Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programının Uygulama Usul Ve Esasları Hakkındaki Yönetmelik 1 Şubat 2002 tarih, 24658 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

Bankaların yeniden yapılandırılması ile ilgili olarak BDDK, kamu bankalarının yeniden yapılandırılması, özel bankaların yeniden yapılandırılması, bankacılık sisteminin daha sağlıklı bir çerçeveye oturtulması ve gözetim ve denetim faaliyetlerinin etkin hale getirilmesi konularında öncelikler belirlemiştir. Bankaların yeniden yapılandırılmasında finansal, operasyonel ve yapısal araçların kullanılması öngörülmüştür. Finansal araçlar, acil sorunlara çözüm üretmeyi hedeflemiş ve genellikle bankalara doğrudan mali transferler şeklinde gerçekleşmiştir. Operasyonel araçlar, yönetim, banka etkinliği ve karlılığına odaklanmıştır, yapısal araçlar ise sektörel düzeyde sorunların altında yatan nedenleri ele almaktadır.

3.4.1.Kamu, TMSF, Özel Bankalarının Yeniden Yapılandırılması

i. Kamu Bankalarının Yeniden Yapılandırılması

Türk kamu bankaları popülist politikalarla yönetilmiş, verimsiz istihdam ve akılcı olmayan bir idare ile günden güne güçlerini kaybederek kırılğan yapılarıyla faaliyet göstermişlerdir. Kamu bankalarına, yasal ve yönetsel farklılıklardan dolayı verilen bir takım ayrıcalıklar ve yükümlülükler sektörde haksız rekabete yol açmıştır. Özellikle yasal düzenlemelerle kamu bankalarına bankacılık dışında verilen görevler, bu bankaların kaynak ve faaliyetlerinin verimli olmayan alanlara yönelmesine ve rekabet güçlerinin

zayıflamasına neden olmuştur. Sonuçta kamu bankalarının borçlanma ihtiyaçları artmış ve taşıdıkları risk seviyeleri yükselmiştir. Benli'ye (2002) göre, kamu bankalarının yeniden yapılandırılmasına yönelik program, öncelikle finansal ve operasyonel yapının iyileştirilmesi, nihai olarak ise bu bankaların özelleştirilmesi hedefi çerçevesinde yürütülmesi amaçlanmıştır.

Kamu Bankalarının Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri döneminde faiz hadlerinin daha da yükselmesi ile artan fon ihtiyacının neden olduğu önemli zararları kapatmak ve gecelik yükümlülükleri sıfırlamak amacıyla; Kamu Bankalarına Ocak-Mayıs 2001 içinde 23 katrilyon liralık devlet tahvili verilmiştir. Kamu Bankaları bu devlet tahvilleri aracılığıyla 16 Mart 2001 itibariyle 8,7 katrilyon civarında olan gecelik yükümlülüklerini sıfırlamışlardır.

Kamu Bankalarının yasal sermaye yeterlilik rasyolarını tutturabilmeleri ve sermaye yapılarını güçlendirmeleri için 2001 Mart ayında Ziraat Bankası'na 217,6 trilyon TL, Nisan ayında Halk Bankası'na 67,2 Emlak Bankası'na 40,8 trilyon TL tutarında nakit sermaye ödemesi yapılmıştır. Ayrıca, Mayıs ayında Halk Bankası'na 900 trilyon TL Emlak Bankası'na ise 624 trilyon TL'lik sermayelerine mahsuben kağıt verilmiştir. (TMSF bünyesindeki bankalar dahil) Kamu bankalarının Merkez Bankasındaki repo stoklarının 7 katrilyon TL ile sınırlandırılması Mayıs 2001 sonu itibariyle gerçekleştirilmiştir. Kamu Bankalarının en önemli sorunu olan görev zararlarına ilişkin yasal gerekçeleri ortadan kaldıran ve yeni görev zararlarının oluşmasını engelleyen 4684 sayılı Kanun 20 Haziran 2001'de kabul edilmiş ve 3 Temmuz 2001 tarih ve 24451 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Kamu bankaları kanalıyla, gerekli görüldüğü durumlarda sağlanacak destekler için bütçeye 400 trilyon TL'lik ödenek konmuştur.

2001 Nisan ayında Kamu bankalarına profesyonel ve Ortak Yönetim Kurulu, Mayıs ayında ise yeni banka yönetimi atanmıştır. Kamu Bankalarının mevduat faiz oranlarına üst sınır getirilmiş ve DİBS faiz oranlarının altında ve ortak olarak belirlenmesi sağlanmıştır. Emlak Bankası'nın bankacılık yapma ve mevduat toplama izni Mayıs 2001 sonu itibariyle kaldırılmış ve 9 Temmuz 2001 itibariyle Ziraat Bankası bünyesine dahil edilmiştir (TBB, 2001). Operasyonel yeniden yapılanma bağlamında kamu bankalarının şube sayıları azaltılmış ve personel sayısının azaltılması için emeklilik teşvik edilmiştir.

ii. TMSF Bankalarının Yeniden Yapılandırılması

1983 yılında oluşturulan ve 31 Ağustos 2000'de BDDK'ya devredilene kadar Merkez Bankası bünyesinde faaliyet gösteren TMSF'ye 1997 yılında 1, 1998'de 1, 1999'da 6, 2000'de 3 ve 2001'de 7 olmak üzere toplam 18 banka devredilmiştir. Bu bankalardan 5'i (Egebank, Yurtbank, Yaşarbank, Bank Kapital ve Ulusal Bank) Sümerbank çatısı altında; 2'si (Interbank ve Esbank) Etibank çatısı altında birleştirilmiştir. Birleştirilmiş haliyle Sümerbank ve Bank Ekspres özel kesime satılmıştır. Türk Ticaret Bankası'nın bankacılık yapma ve mevduat kabul etme lisansı iptal edilmiştir. Aşağıda TMSF bünyesindeki bankaların yeniden yapılandırılmaları ile ilgili gelişim tablolar halinde sunulmuştur: (Tablo: 49-50-51-52-53)

Demirbank'ın HSBC Bankası'na 20 Eylül 2001 itibariyle satışı ile birlikte TMSF bünyesine 7 banka kalmıştır: Etibank (birleşik), İktisat Bankası, Sitebank, Tarişbank, Bayındırlık Bank, Kent Bank ve EGS Bank.

Tablo 49. TMSF Bankalarında Yaşanan Yeniden Yapılanma

	1997	1998	1999	2000	2001	Toplam
Devralınan Banka Sayısı	1	1	6	3	7	18
Birleştirilen Banka Sayısı	-	-	-	-	7	7
Satılan Banka Sayısı	-	-	-	-	2	2
Lisansı İptal Edilen Banka Sayısı	-	-	-	-	1	1
Fon Bünyesindeki Banka Sayısı	1	2	8	11	-	8

Kaynak: (BDDK,2001c:3)

Fon Bankalarının mali yapılarına bakıldığında, toplam aktif büyüklükleri ile Türk Bankacılık sisteminin yaklaşık %15'ini oluşturduğu görülmektedir. Bu bankaların özkaynakları kamu kağıdı verilmesi ile güçlendirilmiş böylece negatif 5,1 katrilyon TL olan özkaynakları toplamı 3,4 katrilyon TL'ye yükselmiştir. Kamu kağıtlarının büyük kısmını oluşturduğu, menkul değerler cüzdanı ve bağlı menkul değerler toplamının toplam aktiflerdeki payı % 64,3 olarak gerçekleşmiştir. 31 Temmuz 2001 itibariyle Fon kapsamındaki bankaların toplam zararı 12,7 katrilyon TL olmuştur.

Bu bankaların açık pozisyonu da önemli ölçüde azaltılmıştır. Mayıs 2001 dönemine kadar 4 - 5 milyar \$ civarında olan net açık pozisyon kamu kağıdı verilmesi ile 600 milyon \$ seviyelerine inmiştir.

Fon bankalarının kamu sermayeli bankalar gibi önemli sorunlardan olan gecelik borçlanma gereksiniminin azaltılması, yapılan çalışmalarla gerçekleştirilmiş, merkez bankası dışındaki yükümlülükler ise sıfırlanmıştır.

Bankaların operasyonel etkinliğini artırmak üzere şube sayılarında % 27, personel sayısında ise % 35 oranında indirimle gidilmiştir.

TMSF bünyesindeki bankaların mali yapılarını güçlendirmek için, Hazine TMSF'ye 8.007 milyon \$ tutarında döviz cinsinden, 8.528 trilyon TL tutarında TL cinsinden kağıt ihraç etmiştir. TL cinsinden toplam kağıt tutarı 16.3 katrilyon TL'dir. Hazine söz konusu kağıtlardan 5,526 trilyon lirasını erken itfaya tabi tuttuğundan TMSF'nin elinde kağıt stoku 1,8 katrilyon TL'ye inmiştir. BDDK kağıtlardan 751 trilyon TL'sini Merkez Bankası'na teminata vererek nakit almış ve fon bankalarına mevduat olarak aktarmıştır. Dolayısıyla fon bankalarına aktarılan kamu kağıdı tutarı 15,5 katrilyon lira olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 50. TMSF Bünyesine Devredilen Bankalar Listesi

Fona Devir Tarihi	Bankalar	Çözümleme Yöntemi	Çözümleme Süreci (Ay)	Yıllık Ortalama Çözümleme Süreci (Ay)
06.Kas.97	T. Ticaret Bankası	Tasfiye Sürecinde/Hukuki Süreç/Danıştay	57	57
12.Ara.98	Bank Ekspres	Satış	30	30
07.Oca.99	İnterbank	Etibank ile Birleşme	19	18
21.Ara.99	Egebank	Sümerbank ile Birleşme/Satış	13	
21.Ara.99	Yutbank	Sümerbank ile Birleşme/Satış	13	
21.Ara.99	Yaşarbank	Sümerbank ile Birleşme/Satış	13	
21.Ara.99	Esbank	Etibank ile Birleşme	18	
21.Ara.99	Sümerbank	Satış	20	
31 Ağustos Tarihinde BDDK Faaliyete Başlamıştır				
27.Eki.00	Bank Kapital	Sümerbank ile Birleşme/Satış	3	9
27.Eki.00	Etibank	Bayındırbank ile Birleşme	14	8
06.Ara.00	Demirbank	Satış	10	
28.Sub.01	Ulusal Bank	Sümerbank ile Birleşme/Satış	2	
15.Mar.01	İktisat Bankası	Bayındırbank ile Birleşme	9	
09.Tem.01	Kentbank	Bayındırbank ile Birleşme	6	
09.Tem.01	EGS Bank	Bayındırbank ile Birleşme	6	
09.Tem.01	Sitebank	Satış	6	
09.Tem.01	Tarişbank	Satış	16	
09.Tem.01	Bayındırbank	Geçiş Bankası	-	
30.Kas.01	Toprakbank	Bayındırbank ile Birleşme	10	
19.Haz.02	Pamukbank	Satış Sürecinde	-	

Kaynak: (BDDK,2001)

Tablo 51. TMSF Bünyesindeki Bankaların Döviz Pozisyonundaki Gelişmeler (2001)

Milyon Dolar (\$)	13 Nisan	18 Nisan	29 Haziran	27 Temmuz
Bilanço İçi Döviz Pozisyonu	4.812	-2.764	-3.894	-3.353
Döviz Endeksli Pozisyon	630	2.233	3.383	2.722
Ara Toplam	4.182	-531	-511	-631
Vadeli Pozisyon	-132	.116	-50	-48
Genel Pozisyon (Son 5 Banka Hariç)	4.314	.647	-561	-679
Genel Pozisyon (Son 5 Banka)	-	-	-	-165
Genel Pozisyon (Son 5 Banka Dahil)	-	-	-	-844

Kaynak: (BDDK,2001)

Tablo 52. Hazine Tarafından TMSF'ye Verilen Özel Tertip Tahviller (17 Ağustos 2001)

	Döviz Cinsinden		TL Cinsinden	Genel Toplam
	Milyon \$	TL Karşılığı Trilyon TL (1)	Trilyon TL	Trilyon TL
200 Yıl Sonu	2.687	1.826	2.037	3.863
2001 Ocak	261	250	-	250
Şubat	-	-	-	-
Mart	559	529	1.493	2.022
Nisan	-	-	773	773
Mayıs	4.500	5.154	4.225	9.379
Haziran – 17 Ağustos	-	-	-	-
2001 Toplam	5.320	5.933	6.491	12.424
Genel Toplam -1	8.007	7.759	8.528	16.287
Erken İfa Tutarı (2)	370	260	5.266	5.526
Genel Toplam-2	7.637	7.499	3.262	10.761

Kaynak: (BDDK, 2001). (1) İhraç edildikleri tarihteki Merkez Bankası döviz alış kuruna göre hesaplanmıştır. (2) Erken itfa tutan, Fon'un Hazine'ye olan borcundan yapılan mahsup ve nakit geri ödemelerin toplamını ifade etmektedir.)

Tablo 53. Fon Bankalarına Aktarılan Kaynak Tutarı

Banka Adı	Özel Tertip Devlet Tahvili (4)	Sermaye	Mevduat	Toplam Kaynak Aktarımı	Yüzde Dağılım
Demirbank	3.144	275	0	3.419	19.0
Etibank (1)	4.933	175	692	5.800	32.2
İktisat Bankası	2.126	30	0	2.156	12.0
Ara Toplam	10.203	480	692	11.375	36.2
Tarişbank	0	55	0	55	0.3
Sitebank	0	9	25	34	0.2
Bayındırbank	0	30	0	30	0.2
Kentbank	0	50	0	50	0.3
EGS Bank	0	87	0	87	0.5
Ara Toplam	0	231	25	256	1.4
Genel Toplam-1	10.203	711	717	11.632	64.6
T.Ticaret Bank.	354	101	0	455	2.5
Bank Ekspres (2)	89	0	141	230	1.3
Sümerbank (3)	4.890	133	665	5.688	31.6
Genel Toplam-2	15.536	946	1.523	18.006	100.0

Kaynak:(BDDK. 2001). (İnterbank ve Esbank Etibank bünyesinde birleştirilmiştir. (2) Bank Ekspres verileri satış tarihi olan 30 Haziran 2001 itibariyledir. (3) Egebank, Bank Kapital, Yurtbank, Yaşarbank ve Ulusal Bank Sümerbank bünyesinde birleştirilmiştir. (4) Hazine'nin yaptığı erken itfalardan önceki kağıt tutarlarını ifade etmektedir.)

iii. Özel Bankacılık Sisteminin Yapılandırılması

Özel bankalara yönelik program kapsamında bu bankaların sermaye yapılarının güçlendirilmesi, yabancı para açık pozisyonların daraltılması, devir ve birleşmelerin özendirilmesi, sorunlu kredilerin çözümlenmesi, iç kontrol ve risk yönetim sistemleri oluşturulması konularında düzenlemeler gerçekleştirilmiştir (BDDK, 2001). Kasım ve Şubat krizleri sonrası artan belirsizlik ve döviz kurlarındaki yüksek oranlı dalgalanmalar, özel bankaların yabancı para pozisyon açıklarını kapatma eğilimlerini artırmıştır. Hazine tarafından Haziran 2001'de gerçekleştirilen iç borç takas işlemi de bu sürece katkıda bulunmuştur. 2001 yılında bankaların ve iştiraklerinin devir ve birleşmelerini kolaylaştırmak yönünde vergi teşvikleri getirilmiştir (BDDK, 2001: 12).

Tablo 54'de devir ve birleşmelere ilişkin gelişmeler gösterilmektedir. Yeniden yapılandırma programı çerçevesinde özel bankalar şube ve personel sayılarını rasyonalize ederek, otomasyon ve işbirliği konularındaki çabalarını da artırmışlardır.

“Bankacılık Sektörünün Yeniden Yapılandırılması Programı” 31 Ocak 2002 tarihinde yayımlanan 4743 sayılı Kanun çerçevesinde ilave araçlarla güçlendirilmiş ve özel

sermayeli bankalara kamu tarafından sermaye desteği sağlanmasının yasal çerçevesi oluşturulmuştur. Bu araçlar:

- i. Bankaların tahsili gecikmiş alacaklarının tasfiyesini sağlamak ve bu suretle bankaların aktiflerine akıcılık kazandırmak üzere varlık yönetimi şirketlerinin kurulması,
- ii. Finansal krizler ile birlikte ödeme gücünü kaybeden reel sektör şirketlerinin faaliyetlerini sürdürmesine imkan sağlayacak borç yapılandırma sistemlerine işlerlik kazandırılması,
- iii. Bankaların yaşanan krizler nedeniyle erozyona uğrayan sermaye yapılarının güçlendirilmesidir (BDDK, 2002: 3).

Tablo 54. Bankacılık Sektöründe Devir ve Birleşmelere İlişkin Gelişmeler

Devir Birleşmeye Konu Olan Bankalar		Yeni Banka	Açıklama
Osmanlı Bankası	Körfez Bankası	Osmanlı Bankası	31 Ağustos 2001 tarihinde Birleşik Türk Körfez Bankası A.Ş. tüm hak, alacak, borç ve yükümlülükleriyle ve tüzel kişiliği erdirilmek suretiyle Osmanlı Bankası A.Ş.'ye devredilmiştir.
Garanti Bankası	Garanti Bankası	Garanti Bankası	Osmanlı Bankası 14.12.2001 tarihi itibarıyla Garanti Bankası'na devredilmiştir.
HSBC Bank Pic.	Demirbank	HSBC Bank Pic.	Demirbank 14.12.2001 tarihinde HSBC Bank A.Ş.'ye devredilmiştir.
Tefken Yatırım	Bank Ekspres	Tefken Bank A.Ş.	Bank Ekspres'in Tefken Bank A.Ş.'ye devri 26.10.2001 tarihinde tamamlanmış olup, devir tarihi itibarıyla unvanı Tefken Bank A.Ş. olarak değiştirilmiştir.
Oyak Bank	Sümerbank	Oyak Bank	11.01.2002 tarihinde Sümerbank'ın satışı tamamlanmış ve Oyakbank A.Ş. adı altında faaliyete başlamıştır.
Morgan Guaranty	The Chase Manhattan	JPMorgan Chase & Co.	İki bankanın birleşmesi 14.12.2001 tarihinde tescil edilmiştir.
Sınai Yatırım Bankası	T. Sınai Yatırım Bankası	T. Sınai Yatırım Bankası A.Ş.	Sınai Yatırım Bankası 29.03.2002 tarihinde T. Sınai Yatırım Bankası'na devredilmiştir.

Kaynak:(BDDK, 2002, 33).

Bu çerçevede bankaların gerçek mali durumlarının ortaya çıkartılabilmesi için üç aşamalı bir denetim sistemi uygulanmıştır. Bu denetimler sırasıyla; bağımsız denetim

kuruluşlarının ilk denetimi, bağımsız denetçilerin uygunluk açısından yaptıkları ikinci denetim ve Bankalar Yeminli Murakıplarının yerinde denetimleridir.

Bu süreç sonunda bankaların (25 bankayı kapsıyor) sermaye ihtiyacının 224 trilyon lira olduğu belirlenmiştir. Söz konusu sermaye açığının, öncelikle bankalarca karşılanması uygun görülmuş, gerekli sermayenin tamamının bankalar tarafından temin edilememesi halinde, TMSF katkısının söz konusu olması öngörülmüştür (BDDK, 2002: 9).

İstanbul Yaklaşımı (TBB Bankacılar Dergisi, 2002: 9) adı altında yapılacak yeniden yapılandırmalar ve varlık yönetim şirketlerinin faaliyete geçmesi, bankaların sorunlu kredilerinin çözümlenmesine yönelik çabalarını destekleyici niteliktedir.

Bankaların gerçek mali durumunun saptanabilmesi için, “Banka Sermayelerinin Güçlendirilmesi Programı” kapsamındaki bankaların 2001 yılsonu mali tablolarına enflasyonun etkisi yansıtılmıştır. Program kapsamındaki bankalar, bilançolarında enflasyon muhasebesi nedeniyle yüksek miktarda zarar açıklamak zorunda kalmışlardır.

Sonuç olarak, yeniden yapılandırma süreci çerçevesinde şu gelişmeler kaydedilmiştir: (BDDK: 2002, 2)

- Bankacılık sektöründe özkaynak artışını özendirmek amacıyla, gayrimenkul ve iştirak hissesi satışından doğan kazançlara vergi teşvikleri getirilmiştir.

- TL mevduatlar için ayrılan munzam karşılıklara faiz ödenmesi uygulamasına başlanmıştır.

- Bankaların ve iştiraklerinin devir ve birleşmelerini kolaylaştırmak yönünde uygun ortam hazırlanmış, bu amaçla kurumsal devir ve birleşmeler için vergi teşvikleri getirilmiştir.

- Özel bankalar yabancı para açık pozisyonlarını önemli ölçüde kapatmışlardır.

- Bankaların karşılaştıkları riskleri en iyi şekilde yönetebilmelerine imkan verecek etkin bir iç denetim ve risk yönetimi sistemi kurmaları yönünde gerekli düzenlemeler tamamlanmıştır.

- Sermaye yeterliliği rasyosunun hesaplanmasına piyasa risklerinin de dahil edilmesine ilişkin düzenlemeler yapılmıştır.

Boyacıoğlu'na (2002) göre, ulusal ve küresel ekonomide 2001 yılında yaşanan gelişmeler bankacılık sektörünün mevcut strateji çerçevesinde beklenen toparlanma sürecini yavaşlatmıştır. Ulusal ekonomideki durgunluğun beklenenden uzun sreeğinin ortaya çıkması, ABD'deki 11 Eylül terör saldırıları ve izleyen dönemde Afganistan'da meydana gelen gelişmeler, Arjantin ekonomisinde yaşanan sorunların gelişmekte olan ekonomilere bakışı değiştirmesi, Orta Doğu'da yaşananlar, ABD'nin Irak'a müdahalesi bu sürecin yavaşlamasındaki belli başlı dış etkenler olarak ortaya çıkmıştır.

3.4.2.Gözetim ve Denetim erevesinin Gclendirilmesi

Bankaların herhangi bir siyasi etkiye maruz kalmadan gözetim ve denetiminin yapılabilmesi için kamu tüzel kişiliğine sahip özerk idari ve mali yapılanması olan Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu kurulmuştur. BDDK, Bankalar Kanunu ilgili mevzuatın ve Kanunda gösterilen yetkiler çerçevesinde düzenlemeler de yapmak suretiyle bunların uygulanmasını sağlamak, uygulamayı denetlemek ve sonuçlandırmak, tasarrufların güvence altına alınmasını temin etmek ve Kanunla verilen diğer görevleri yapmak ve yetkileri kullanmak üzere görevlendirilmiştir. T.C. Merkez Bankası, Hazine Müsteşarlığı ve Bankalar Yeminli Murakıpları Kurulu ve Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'nun (TMSF) yetkileri BDDK'na devredilmiştir. Bu kurum bankaların denetimini, denetim yetkisi, atanma usul ve esasları Kurul kararıyla belirlenecek olan Yeminli Bankalar Murakıpları Kurulu eliyle sürdürmektedir.

Bankalar Kanunu ile bankalara oluşacak risklerin incelenmesi için bankalara faaliyetlerinin yapısı ve kapsamı ile uyumlu iç denetim ile risk kontrol ve yönetim sistemlerine sahip olma zorunluluğu getirilmiştir. Söz konusu sistemlere ilişkin esas ve usullerin ise BDDK tarafından yönetmelikle belirlenmesi ve sistemin 2002 yılından itibaren işlerlik kazanması ngrlmştir. Bu kapsamda BDDK 2001 yılı şubat ayında "Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetimi Sistemleri Hakkında Yönetmelik" ıkmıştır. Bununla birlikte BDDK bankaların kullandırđı dolaylı ya da dolaysız kredilerin sınırlarını belirlemek suretiyle bir kredi sıklıkılığının önüne geçmeye çalışmıştır. Diğer taraftan zkaynak tanımı değiştirilerek yeniden yapılmıştır. Bankalarda kredi açma yetkisi sadece Yönetim Kuruluna bırakılmış ve bunun devir şartları belirlenmiştir. Yabancı para pozisyonlarının da üst sınırı belirlenerek sistemin yapısı krizlere karşı daha gcl hale getirilmiştir. Yabancı ülkelerle denetim ve gözetim alanlarında işbirliği antlaşmaları yapılmıştır (TBB, 2001: 7).

3.4.3.Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

Kasım 2000 ve Şubat 2001'deki finansal krizlerden sonra "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" başlığı altında yine IMF destekli makro düzeyde yeni bir program hazırlanmış ve 14 Nisan 2001'de kamuoyuna açıklanmıştır. Bu program 1999 sonunda IMF ile yapılan Stand-by anlaşmasının bir uzantısı olmakla beraber yeni programda enflasyonla mücadele öncelikli hedef olmaktan çıkmış, mali istikrarın sağlanması daha öncelikli hedef haline gelmiştir. Nisan 2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın temel hedefi; sabit döviz kuru sisteminin terk edilmesi nedeniyle ortaya çıkan güven bunalımı ve istikrarsızlığı süratle ortadan kaldırarak kamu yönetiminin yeniden yapılandırılmasına yönelik altyapının oluşturulması çerçevesinde kamu borçlarının sürdürülemez boyutlara varmasına neden olan "borç dinamiğini kırmak" olarak açıklanmıştır (Hazine Müsteşarlığı, 2001).

Erçel'e (2000) göre, programa bakıldığında Ortodoks istikrar programlarının temel özelliklerini görmek mümkündür. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının temel ilkeler çerçevesinde hedefleri şunlardır:

- Dalgalı kur sistemi içinde enflasyonla mücadeleyi kesintisiz ve kararlı bir biçimde sürdürmek
- Bankacılık sektöründe kamu ve TMSF bünyesindeki bankalar başta olmak üzere hızlı ve kapsamlı bir yeniden yapılandırılması, böylece bankacılık kesimi ile reel sektör arasında sağlıklı bir ilişki kurmak
- Kamu finansman dengesini bir daha bozulmayacak bir biçimde güçlendirmek
- Toplumsal uzlaşmaya dayalı, fedakarlığın tüm kesimlerce adil bir biçimde paylaşılmasını öngören ve enflasyon hedefleri ile uyumlu bir gelirler politikası sürdürmek
- Bütün bunları etkinlik, esneklik ve şeffaflık ile sağlayacak yapısal unsurların yasal altyapısını oluşturmak

Türkiye ekonomisi, 1990'lı yıllarda yaşadığı yüksek enflasyon ve bir türlü aşılamayan ekonomik istikrarsızlık sorunu ile mücadelesini, tezin ikinci bölümünde anlatılan 2000 Yılı Enflasyonu Düşürme ve İstikrar Programının başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından gelen "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" ile sürdürmüştür.

Ana hedef itibariyle, öncelikle parasal sermayenin krizden çıkış programının niteliğinde olmakla birlikte Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın temel felsefesi, Türkiye'nin gerekli yapısal reformları yapması durumunda küreselleşme sürecine daha sağlıklı bir biçimde uyum sağlayabileceği, dünya ekonomisinin sunduğu fırsatlardan daha etkin bir biçimde yararlanabileceği, daha hızlı büyüyebileceği ve gelişebileceğidir.

2001 krizini takiben uygulamaya konulan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı temelde ekonomide istikrar sağlamayı ve yapısal zaafı güçlendirmeyi amaçlamıştır. Bu çerçevede bankacılık sektörüne dönük önemli bir yeniden yapılandırma, kontrollü kur yerine serbest kur rejimi, başlangıçta örtük ve 2006 başından itibaren açık enflasyon hedeflemesi uygulaması, uzun vadede gerçekleştirilecek olan yapısal reformlar ve disiplinli maliye politikası programının temelini oluşturmuştur.

Ayrıca, 1999 yılı sonunda imzalanan Stand-by ile 2000-2002 yılı faiz dışı fazla hedefleri Kasım ve Şubat krizinden sonra ek niyet mektupları ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı çerçevesinde yeniden ele alınmış ve daha yukarı revize edilmiştir. Buna göre % 3,7 olan faiz dışı fazla hedefi 18 Aralık 2000 tarihli niyet mektubunda % 5'e, Şubat 2001 krizinden sonra ise % 5,5'e çıkarılmıştır (İnan, 2006: 59).

Programın Temel Amaç ve Araçları Ekonominin Yeniden Yapılandırılması

i. Yasal Düzenlemeler

İstikrar programının temel amacı dalgalı kur politikasına geçilmesinden sonra ortaya çıkabilecek güven bunalımının aşılması ve istikrarsızlığın önlenerek, kamu mali disiplininin sağlanması olarak belirlenmiştir. Ekonomide yeniden yapılanma anlayışı çerçevesinde hazırlanan istikrar programına siyasi olarak tam destek verilmesi, kaynak tahsisi sürecinde şeffaflık ve hesap verilebilirliğin sağlanması, rasyonel olmayan müdahalelerin geri dönüş olmayacak şekilde önlenmesi, iyi yönetim ve yolsuzlukla mücadelenin güçlendirilmesi hedeflenmiştir.

Şamiloğlu'na (2007) göre, kamu ve TMSF bünyesindeki bankaların yüksek tutarlı nakit açıklarını gidermek amacıyla günlük olarak piyasalara fon ihtiyacı için başvurmaları hem piyasaların dengesini hem de mali bünyelerini bozmuştur. Bu olumsuzluğun giderilmesi için kamu bankalarına Hazine'den alacaklarına karşılık olarak piyasa koşullarına uygun faizli Hazine kağıdı verilerek, görev zararı alacaklarının tümünün en

kısa sürede ortadan kaldırılması planlanmıştır. 2001 yılı içinde Hazine, kamu ve fon bankalarına mali durumlarını güçlendirmek amacıyla 10,3 katrilyon lira tutarında kağıt vermiştir.

ii. Bankalar

Bankacılık sektörü Kasım 2000 krizi sonrasında faiz riski, Şubat 2001 krizi sonrasında ise hem faiz hem de kur riski ile karşı karşıya kalmıştır.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının Para Politikasının temel çizgisi kamu ve fon bankalarının mali yapılarını iyileştirme operasyonlarının TCMB bilanço kalemlerinden Net İç Varlıklar üzerine getirdiği sınırlamalar olmuştur. Bu çerçevede kamu bankalarının görev zararlarının hızla iç borca dönüştürülmesi planlanmamıştır. Ekonomide büyümeyi ve firmaların tekrar karlı şekilde faaliyetlerini sürdürmelerine olanak sağlamak üzere kapsamlı bir kurumsal yeniden yapılandırma programının uygulanması gerekmiştir. Bunun yanında krizin mali sistem üzerindeki etkisini ve kurumsal sektörün mali sektörde oluşturduğu sorunları gidermek amacıyla mali sektörde de çeşitli düzenlemeler yapılması gerekmiştir. 4743 Sayılı Mali Sektöre Olan Borçların Yeniden Yapılandırılması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun 31 Ocak 2002 tarih ve 24657 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanun'la getirilen belli başlı düzenlemeler şunlardır:

- i.** 4389 sayılı Bankalar Kanununa eklenen Geçici 4 üncü madde hükmü uyarınca üç aşamalı denetimden geçecek olan tüm özel sermayeli ticari bankalara, bir defaya mahsus olmak üzere ve belirli şartlar çerçevesinde sermayenin güçlendirilmesi amacıyla ana sermayeye katılım veya sermaye benzeri kredi temini (katkı sermaye) şeklinde destek sağlanabilmesi öngörülmüştür.
- ii.** Mali kriz sonucunda ödeme gücünü büyük ölçüde yitiren ve ekonomiye katma değer yarattığına inanılan reel sektör firmalarının faaliyetlerini sürdürmeye devam etmeleri ve ödeme güçlerini yeniden kazandırmalarına yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Bu çerçevede Türkiye Bankalar Birliği tarafından "Finansal Yeniden Yapılandırma Çerçeve Anlaşmalarının" hazırlanması öngörülmüş ve bu anlaşmaların Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu tarafından onaylandığı tarihten itibaren üç yıl içinde banka alacaklarının "Finansal Yeniden Yapılandırma Sözleşmelerine bağlanarak, gerektiğinde borçluya ek finansman desteği de

sağlamak suretiyle yeniden yapılandırılması veya yeni itfa planına bağlaması mümkün hale getirilmiştir.

- iii. Bankalar, özel finans kurumları ve diğer mali kurumların alacakları ile diğer varlıkların satın alınması ve yeniden yapılandırılarak satılması amacıyla, kuruluş ve faaliyet esasları BDDK tarafından belirlenecek varlık yönetimi şirketlerinin kurulması öngörülmüştür. "Varlık Yönetim Şirketlerinin Kuruluş ve Faaliyet Esasları Hakkında Yönetmelik" BDDK tarafından onaylanarak 1 Ekim 2002 tarih ve 24893 sayılı Resmi Gazete' de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Tablo 55. 2000-2002 Yılları Arasında Türkiye’de Faaliyet Gösteren Bankalar

	2000	2001	2002 (Kasım)
Ticaret Bankaları	61	46	41
Kamu Bankaları	4	3	3
Özel Bankalar	28	22	21
Fondaki Bankalar	11	6	2
Yabancı Bankalar	18	15	15
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	18	15	14
Kamu Bankaları	36	3	3
Özel Bankalar	12	9	8
Yabancı Bankalar	3	3	3

Kaynak: (TBB, 2007)

Bu anlatılanlara ek olarak, yaşanan krizlerden olumsuz yönde etkilenen bazı özel bankaların bir an önce sağlıklı bir yapıya kavuşmalarını sağlayacak düzenlemeler başlatılmıştır. BDDK sermaye yeterliliği kriterini de dikkate alarak özel bankalar ile sermaye artırımı ve yeniden yapılanma planları üzerinde belirli bir takvime dayalı anlaşmalar yapmıştır. Bankaların dönem karlarını sermayeye ilave etmeleri sağlanmıştır. Makul bir geçiş dönemi tanınarak bankaların mali olmayan iştiraklerinin özkaynaklara oranı daraltılmıştır (Serdengeçti, 2000: 13).

3.4.4.Yapısal Yenilemeler

Program çerçevesinde aşağıda sıralanan dört ana alanda 15 yasal düzenleme yapılmıştır (TCMB, 2000: 13).

- Mali sektörün yeniden yapılandırılması
- Devlette şeffaflığın artırılması ve kamu finansmanının güçlendirilmesi
- Ekonomide rekabetin ve etkinliğin artırılması

- Sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi

Yalas (2010), programda öngörülen yapısal reformların uygulamaya geçirilmesi ekonomide etkinliği arttıracacağını, bunun sonucunda mevcut kaynaklarla sürdürülebilir bir büyüme performansı yakalanabilecektir. Yapısal reformların sonucunda devletin işleyişi köklü bir şekilde değiştirilmiştir. Böylece devletin kamu maliyesini bozan ve kaynak kullanımında etkinliği azaltan eski alışkanlıklarına geri dönmesi engellenmiştir. Mayıs 2001’de başlatılan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile güvenin yeniden tesisi, ek mali kaynaklar, bankacılık sektörünün daha kuvvetli bir biçimde yeniden yapılandırılması ve borç stokunun bu koşullar altında sürdürülebilirliğinin sağlanması amaçlanmıştır.

i. Mali Sektörün Yeniden Yapılandırılması

Bankaların mali bünyelerinin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması mali piyasaların ve reel sektörün istikrarı bakımından büyük önem taşımaktaydı. Bu kapsamda öncelikli olarak Bankalar Kanunu’nda değişiklikler öngören yasal süreç başlatılmıştır.

ii. Kamu Finansmanını Güçlendirecek Düzenlemeler

Görev zararları ile ilgili düzenlemelerde KİT’lerin faaliyetlerinde zarar oluşturacak görevlerin en aza indirilmesi, kamu bankalarına görev verilmesi halinde bununla ilgili giderlerin karşılığı ilgili yıl bütçesine konularak kuruluşlara peşin ödeme yapılması sağlanmıştır. Borçlanma yasası ile devlette şeffaflığın ve hesap verilebilirliğin sağlanması hedeflenmiştir. Devletin borçlanma ve borç yönetiminin saydam kurallara bağlanarak disiplin altına alınması büyük önem taşımıştır. Kamulaştırma yasası ile yeterli ödeneği temin edilmeden kamulaştırma işlemine başlanılmayacağı, öncelikle satın alma ve trampa usulünün uygulanması yoluna gidileceği, anlaşma sağlanamaması halinde kamulaştırma bedelinin mahkemece tespit edileceği belirtilmiştir. Devlet İhale Kanununun değiştirilmesi ile daha rekabetçi ve etkin bir ihale sisteminin oluşturulması ve uluslararası standartlara uyum sağlanması amaçlanmıştır. Halen kapatılmış bulunan 46 bütçe ve 6 bütçe dışı fona ek olarak 15 bütçe ve 2 bütçe dışı fonun daha kapatılarak fon sisteminde nihai bir konsolidasyon sağlanması, böylelikle mali disiplin ve şeffaflığın temini hedeflenmiştir.

Yalas’a (2010) göre, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı mal, hizmet, para ve sermaye piyasalarının serbestliğinin zorunlu olduğu anlayışından hareket etmekte, en son yaşanan finansal krizlerden, her türlü denetimden yoksun piyasaları değil; müdahaleci

politikaları, popülist uygulamaları, şeffaflık eksikliğini, yanlış yapılanmaları vb. sorumlu tutmaktadır.

iii. Ekonomide Rekabeti Artıracak Düzenlemeler

Şubat ayında dalgalı kur uygulamasına geçilmesinin ardından, piyasaların bir an önce kendini toparlayabilmesi için gereken tüm önlemlerin alınmasının yanı sıra; ulusal program bankalarının yeniden yapılandırılması, telekomünikasyon, tütün gibi piyasaların özelleştirilmesi ve ekonomi politikalarının saydamlaştırılması amaçlanmıştır. IMF bu süreçte, gereken mali desteği Türkiye'ye vermiştir.(Tablo 56)

Şeker Kanunu ile şeker üretiminde, fiyatlandırmasında ve pazarlamasında usul ve esaslar getirilerek piyasadaki istikrarın sağlanması amaçlanmıştır. Tütün Kanunuyla tütün üreticisinin de alternatif ürün projesi ve doğrudan gelir desteği ile desteklenmesi gerçekleştirilecektir. Doğalgaz Kanunuyla doğalgazın kaliteli, sürekli, ucuz, rekabete dayalı esaslar çerçevesinde ve çevreye zarar vermeyecek şekilde tüketicilerin kullanımına sunulması için doğalgaz piyasasının serbestleştirilmesi amaçlanmıştır. Sivil Havacılık Kanunuyla Türk Havayollarının ve diğer havayolu şirketlerinin ücret tarifelerini serbestçe tespit edebilmeleri, bu ücretleri gün ve saat itibarıyla farklılaştırmak suretiyle mevcut uçak kapasitesini etkin bir biçimde kullanabilmelerinin sağlanması hedeflenmiştir.¹¹

Tablo 56. 2001 Yılında Kullanılan IMF Olanakları

Tarih	Tutar Milyon (\$)	
5 Şubat 2001	1,4	5.Gözden Geçirme Sonucu Stand-By Kredisi
15 Mayıs 2001	3,8	6. ve 7. Gözden Geçirmeler Sonucu Stand-By Kredisi
12 Temmuz 2001	1,5	8. Gözden Geçirme Sonucu Stand-By Kredisi
3 Ağustos 2001	1,5	9. Gözden Geçirme Sonucu Stand-By Kredisi
28 Kasım 2001	3,0	10. Gözden Geçirme Sonucu Stand-By Kredisi
Toplam	11,2	

Kaynak:¹²

¹¹ www.hazine.gov.tr, 27.04.2013

¹² <http://www.econturk.org/ekonomistler/Ocak2002.pdf>, 31

iv. Makroekonomik Hedefler ve Politikalar

Yaşanan krizler bankacılık kesimi üzerinde ciddi bir tahribata yol açmış ve kamu maliyesi üzerine büyük bir yük getirmiştir. Faiz oranlarındaki yükselme ve kurlardaki belirsizlik ekonomik birimlerin geleceğe ilişkin güvenlerini sarsmış, reel ekonomiyi de olumsuz yönde etkilemiş ve ekonomi daralma sürecine girmiştir. Türk Lirasının değer kaybıyla birlikte enflasyonda da bir sıçrama gözlenmiştir. Ancak, rekabet gücünde kazanılan iyileşme, güçlü maliye politikasının sürdürülmesi, aktif para politikası ve uzlaşmaya dayalı gelirler politikası ile büyüme hızı ve enflasyon üzerindeki bu olumsuz etkilerin giderilmesinin mümkün olabileceği tasarlanmıştır. Yılın ikinci yarısında ekonomideki bu daralma eğiliminin tersine döneceği tahmin edilmiştir. Özellikle turizm gelirleri ile ihracatta beklenen artışın ekonomide beklenen canlanmaya önemli katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Yılın tamamında GSMH'nin % 3 dolayında gerilemesi beklenmiştir. Ancak, mevsimsel etkilerden arındırılmış bazda büyüme hızı yılın ikinci yarısında pozitif olmuştur¹³.

Gelirler politikası çerçevesinde maaşların ve tarım destekleme fiyatlarının hedeflenen TÜFE oranında artması (2000 yılı ilk altı ayında % 15, ikinci altı ayında % 10) yeni eleman alımının devlet memurunda % 80, kamunun tamamında ve KİT'lerde % 15'i geçmemesi hedeflenmiştir.

2000 Kasım - 2001 Şubat krizleri sadece "Ekonomik Program"ın yarıda kalmasını değil, programa destek veren uluslararası kuruluşları da tartışılır hale getirmiştir.¹⁷ Stand - by'ın krizle yarıda kalması gözlerin IMF'nin bundan sonraki rolüne ve dünyada bu konudaki tartışmalara çevrilmesine yol açmıştır.¹⁴

Türk Lirasının dalgalanmaya bırakılmasıyla birlikte enflasyonun hızlanması kaçınılmaz hale gelmiştir. Yıl sonunda TEFE'deki artışın % 57,6, TÜFE'deki artışın ise % 52.5 olması beklenmiştir. Ancak, programın kararlılıkla uygulanması sonucunda yılın ikinci yarısında fiyat artışlarının yeniden yavaşlama eğilimine gireceği düşünülmüştür. Mevsimsel etkilerden arındırılmış bazda aylık fiyat artış hızının yılın son döneminde % 2 civarına gerilemesi hedeflenmiştir. Büyüme hızındaki düşüş ve iç talebin daralması sonucunda ithalatın gerilemesi, rekabet gücünde sağlanan iyileşmenin ise ihracat ve turizm

¹³ www.hazine.gov.tr, 28.04.2013

¹⁴ <http://www.haberbilgi.com/haber/ekonomi.php>, 28.04.2013

gelirlerini olumlu etkilemesi beklenmiştir. Böylece 2001 yılında cari işlemler hesabının dengeye yakın gerçekleşeceği düşünülmüştür.

Tablo 57. GSMH

	1999	2000	2001	2002
GSMH Büyümesi %	-6.1	6.1	-3.0	5.0
TEFE (Yılsonu) %	62.9	32.7	57.6	16.6
TÜFE (Yılsonu) %	68.8	39.0	52.5	20.0
Toplam Kamu	-1.9	2.8	5.5	6.5
Konsolide Bütçe	-1.5	4.6	5.1	5.6
KİT'ler	-1.5	-1.5	0.1	0.5
Diğer Kamu	-1.9	-0.3	0.3	0.4

Kaynak: ¹⁵

Ayrıca maliye politikası bağlamında, kriz sonrasında bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılmasına ilişkin düzenlemeler kamu finansmanı üzerine önemli bir yük getirmiştir. Diğer yandan, TL'nin değer kaybı ve faiz oranlarındaki yükselme, borç servis yükünü ağırlaştırmıştır. Kamu borç stokundaki artışın kontrol altında tutulabilmesi için faiz dışı harcamalarda azami tasarrufun ve disiplinin sağlanmasının büyük önem taşıyacağı belirlenmiştir. Programın faiz dışı bütçe fazlasına ve kamu finansmanına ilişkin hedefleri bu çerçevede tasarlanmıştır. 2000 yılında % 3 civarında olan toplam kamu kesimi faiz dışı fazlasının GSMH'ya oranının 2001 yılında % 5,5'e yükseleceği düşünülmüştür.

Serdengeçti (2001) , hazırlanan ve uygulanmaya başlanan “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın” iyi yönetilmesinin hükümetin ve ekonomi ile ilgili kamu kurumlarının sorumluluğunda olduğunu ortaya koymuştur. Sürecin diğer paydaşları olan iş dünyasının, tüketicilerin ve piyasa katılımcılarının desteklerinin ise, hedeflere ulaşmada önemli olduğu vurgulanmıştır.

3.5.Kriz Sonrası Dönemde Ülke Ekonomisi ve Bankacılık Sistemi

2001 krizi sonrası dönemde ülke ekonomisinde görece bir istikrarın sağlandığı ve bunun bankacılık sektörüne yansdığı görülmektedir.2001 yılında yaşanan ekonomik kriz sonrasında ekonomi % 9,5 oranında küçülmüştür. Ancak takip edilen yıllarda, uygulamaya konulan IMF destekli program ile büyüme hızı yükselmiştir. 2002 yılında %7,9, 2003 yılında %5,9, 2004 yılında % 9,9 büyüme yaşanmıştır. Diğer taraftan hızlı ekonomik

¹⁵www.hazine.gov.tr, 28.04.2013

büyümeye rağmen işsizlik sorunu çözülememiştir. Dolayısıyla izlenen ekonomik büyüme modeli kısa vadede var olan işsizlik sorununu çözmede başarılı olamamıştır (Çelebi, 2001).

Bu büyüme rakamlarına ulaşılmasında 2000 sonrası dönemde dünya ekonomisinde yaşanan gelişmeler ve son dönemde Türkiye'ye giren yabancı sermaye girişleri de oldukça etkili olmuştur. Ancak ABD'de artan faiz oranları, bu ülkeye yönelik sermaye akımlarını artırmıştır ve bu da gelişmekte olan piyasalardan sermaye çıkışına yol açmıştır. Bu durum aynı zamanda dış piyasalardan ucuz borçlanma imkanını azaltıcı bir etki doğmuştur. Türkiye ekonomisindeki büyümenin temel olarak yabancı sermaye girişlerine bağlı olduğu düşünülürse yabancı sermaye hareketlerinde yaşanacak gelişmeler büyüme ve makro dengeler üzerinde ve doğal olarak bankacılık sektörü üzerinde olumsuz etkiler doğuracaktır.

Kriz sonrası dönemde iç borç stoku hızlı bir artış eğilimi içerisine girmiştir. 2000 yılında iç borç stoku 36,4 milyar TL iken, 2001 yılında 122,1 milyar TL, 2002 yılında 149,8 milyar TL, 2003'de 194,3 milyar TL, 2004'de 224,4 milyar TL olmuştur. Ancak aynı dönemde yaşanan ekonomik büyümeyle ilgili olarak iç borç stokunun GSMH'ya oranı 2001 yılına göre gerileme göstermiştir. İç borç stokunun GSMH'ya oranı 2001 yılında % 69 iken 2004 yılında % 47,6 olmuştur (TCMB, 2005) İç borç stokunun bu yüksek seyri ülke ekonomisi için çok ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Yüksek borç stoku, devletin yüksel reel faiz ödemesine yol açmakta, yatırımlarda, üretimde kullanılması gereken kaynakların, açıkların kapatılmasında kullanılmasına yol açmakta ve kaynak transferi konusunda olumsuz etkide bulunarak gelir dağılımını ciddi bir biçimde bozucu bir etkiye sebep olmaktadır. İç borç stokunun yüksekliği aynı zamanda bankaların faaliyetleri üzerinde belirleyici olmaktadır. Çünkü yüksek reel faiz ve geri ödememe riskinin çok düşük olması bankaların aktiflerinde önemli ölçüde devlet borçlanma senetleri tutmalarına yol açmaktadır. Bankaların bu yolla sağladığı gelir toplam faiz geliri ve dolayısıyla kar içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Kısa ve orta vadede gerek uluslararası ekonomik koşullar gerekse iç borç stokunun çok yüksek olması, enflasyon düşse de reel faizlerin aşağıya inmesini zorlaştırdığı için, devlet borçlanma senetlerinin bankalar için önemli olmaya devam etmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu durum bankaların piyasada kullanacakları kaynakların sınırlanmasına ve bankaların esas faaliyetlerinden uzaklaşmalarına yol açmaktadır (Celasun, 2001).

2001 sonrasında yaşanan önemli bir gelişme de dış ticaret ve cari işlemler dengesinde var olan açıktır. Bu açıklar ABD faiz oranlarının düşük seyretmesi, AB beklentisi, uluslararası likidite fazlası gibi nedenlerle finanse edilebilmiştir.

Türkiye ekonomisinde görece makro istikrarın yakalanması ile birlikte bankacılık sektörü de hızlı bir gelişim göstermiştir. 2004 yılında sektörün aktif büyüklüğü 306.464 milyon TL olmuştur. Aktif büyüklüğü içerisinde menkul kıymetlerin yada devlet borçlanma senetlerinin önemli bir yeri vardır. Kriz sonrası dönemde artan faiz oranları ve borç stokunun hızlı bir artış eğilimi içerisinde olması bu süreçte etkili olmuştur.

Kriz sonrası dönemde yaşanan diğer bir gelişme sektörde yoğunlaşma oranındaki artış olmuştur. Sektördeki ilk beş bankanın 2001 yılında toplam aktif içerisindeki payı %56 iken bu oran 2004 yılında %60 olmuştur. Ekonomide yaşanan büyüme sürecine bağlı olarak kredi ve mevduat hacmi de önemli biçimde artmıştır. 2001'de krediler 34,9 milyar TL iken, 2004 yılında 82,2 milyar TL olmuştur (TCMB, 2005). Bu artışta ekonomik daralma sonrasında ertelenen tüketim harcamalarının yapılmaya başlanması, gelir artışı, düşük faiz oranları etkili olmuştur.

Banka bazında bakıldığında da kredi hacminde hızlı artışlar gözlenmektedir. Ancak makro göstergeler ışığında, ekonomik büyümede yaşanacak olumsuz gelişmeler yada istikrarlı bir büyümenin gerçekleştirilememesi kredilerdeki artışı ve kredilerden sağlanacak getiriyi azaltıcı etkide bulunacaktır. Kredi hacminin yanı sıra mevduat hacmi de hızlı bir artış göstermiştir. Ayrıca, kriz sonrası dönemde bankaların takipteki alacak miktarı azalmıştır. Bu durum aynı zamanda bankacılık sektörünün aktif kalitesi üzerinde de olumlu etkide bulunmuştur. Bunların yanısıra, kriz sonrası dönemde nominal ve reel faiz oranlarının hızlı bir biçimde düşmesi kredi ve menkul kıymetlerden sağlanan getiriyi etkilemiştir. Diğer taraftan bankaların ücret ve komisyon gelirlerinde çok hızlı bir artış yaşanmıştır. Bunun nedeni bankaların daha önce ücretsiz olarak yaptıkları işlemlerden, komisyon almaya başlamalarından kaynaklanmıştır. Kriz sonrası dönemde uygulamaya konulan güçlü ekonomiye geçiş programı ile birlikte bankacılık sektöründe de yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bu çerçevede en önemli düzenleme merkez bankasına özerklik sağlanmış olmasıdır. Bu düzenleme merkez bankası politikaları uygulanırken siyasi baskıların ortadan kaldırılması ya da en aza indirilmesi bakımından oldukça önemli bir adım olmuştur. Ayrıca Ziraat ve Halk Bankası ortak bir yönetim kuruluna devredilmiştir. Emlak Bankası da tasfiye edilerek Ziraat Bankası ile birleştirilmiştir. Ayrıca finansal

yeniden yapılandırma programı çerçevesinde, reel sektörün bankalara olan borçları yeniden yapılandırılmıştır (Benli ve diğerleri, 2003)

Diğer taraftan Pamukbank, TMSF bünyesine alınmış ve Halk Bankası ile birleştirilmiştir. Mevduat bankalarının yanı sıra özel finans kurumları, kalkınma ve yatırım bankaları da zorunlu karşılık kapsamına alınmıştır. TL mevduatların yanı sıra dövizler için ayrılan zorunlu karşılıklara da faiz ödemesi kararlaştırılmıştır.

2001 krizi sonrası dönemde yaşanan en önemli gelişmelerden biri, banka sayısında yaşanan azalma olmuştur. 2001 yılında toplam banka sayısı 61 iken 2004 yılında bu sayı 48'e düşmüştür. Bu süreç aslında kriz yaşamış tüm gelişmekte olan ülkelerde yaşanan bir süreçtir. Örneğin 1994'de Meksika'da yaşanan kriz sonrası dönemde 2000 yılı itibariyle banka sayısı 36'dan 23'e düşmüştür. Benzer süreç Güneydoğu Asya krizi sonrası Asya ülkelerinde de gerçekleşmiştir. Aslında yaşanan bu krizler gelişmekte olan ülkelerde bankacılık sektöründe konsolidasyonu zorunlu kılmaktadır. Konsolidasyon, fazla kapasiteyi ortadan kaldırmak, iflasları önlemek, mali yapıyı güçlendirmek, ölçek ekonomilerinden yararlanmak, riskleri azaltmak, büyümeyi daha hızlı gerçekleştirmek gibi amaçlarla yapılmaktadır. Diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de bu süreç devlet tarafından teşvik edilmektedir. Ancak bu süreç daha çok kriz sonrası dönemlerde kamu otoritesi aracılığıyla yerine getirilmektedir. Burada temel amaç bankaları daha güçlü yapıya sahip kuruluşlar haline getirmek ve ekonomi üzerinde yarattıkları riski ortadan kaldırmaktır. Benzer süreç Türkiye'de de gerçekleşmiştir. 1999 - 2003 yılları arasında 20 banka TMSF'ye devredilmiş, 8 bankanın faaliyetine son verilmiş, tasfiye edilmiş ve 11 banka birleşmesi gerçekleşmiştir (TBB, 2005).

Kriz sonrası dönemde diğer bir gelişme, bankaların aracılık maliyetlerini etkileyen düzenlemeler yapılmış olmasıdır. Bu çerçevede kredilerden alınan damga vergisi ile harçlar, ticari ve kurumsal kredilerde uygulanan kaynak kullanımını destekleme fonu kesintisi kaldırılmıştır.

Bankacılık sektörü ile ilgili diğer bir düzenleme ise mevduat sigortası uygulamasının sınırlandırılmış olmasıdır. Sınırsız mevduat sigortası uygulaması, mevduat sahiplerinin bankaların aldıkları riskler konusunda ilgisiz kalmalarına ve bankalar arasında mali yönden herhangi bir ayırım yapmalarını engelleyerek bankacılık sektörü üzerinde olumsuz etkilerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

Mevduat sahipleri, mevduatın sınırsız sigorta uygulaması nedeniyle, banka iflas etse bile paralarını alabileceklerini bildikleri için bankalar risk olsa da paralarını bu bankalardan çekmemekte ve bankalar üzerinde gerekli disiplinin oluşmasına engel olmaktadır. Bu açıdan sınırlı mevduat sigortası uygulaması piyasa üzerinde yaratacağı disiplin bakımından oldukça önemli olmuştur. Ancak Türkiye'de iç tasarrufun yeterli olmaması ve buna bağlı olarak mevduat hesaplarının büyük bir bölümünün küçük tutarlı olmasından dolayı sigorta kapsamı içerisinde yer alması, bu yeni uygulamadan beklenen sonucun gerçekleşmesi bakımından sınırlandırıcı bir etki yaratmaktadır (Alp, 2001).

Son dönemde Türk bankacılık sisteminde yaşanan önemli bir gelişme de yabancı bankaların Türk bankacılık sisteminde yer almaya başlamasıdır. Bu durum bankacılık sektörü için rekabetin artması anlamına gelmektedir. Bankacılık sektörünün düşük kar marjıyla çalıştığı düşünülecek olursa artan rekabet Türk bankalarının rekabette zorlanmaları ve karlarının azalması sonucunu doğurabilir. Diğer taraftan yabancı banka girişleri yabancı sermaye girişi ile Türkiye'de var olan tasarruf ve sermaye açığını giderici etki doğurabilir. Ancak yabancı bankaların doğurabileceği “dışlama” etkisi de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu süreç aynı zamanda Türk bankacılık sisteminde konsolidasyon sürecini hızlandırıcı bir etki doğuracaktır. Ayrıca uzun vadede AB üyeliğinin gerçekleşmesi durumunda daha güçlü mali yapıya sahip bankaların varlığı da rekabet açısından bir zorunluluk olacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.SONUÇ

Türkiye’de yaşanan Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri, finansal nitelikteki krizler olmalarına karşın, bu krizlerin temelindeki esas neden Türkiye’de gittikçe artan kamu açıklarıdır. Bunun yanında, iyi denetlenmeyen ve zayıf yapılı bankacılık sektörü, ödemeler bilançosuyla ilgili olarak; gittikçe artan cari açık, sıcak para kaçıışı, spekülasyon saldırıları sonucu rezervlerdeki azalma şeklinde kendini gösteren problemler, siyasal istikrarsızlıklar ve seçim dönemlerinde uygulanan popülist politikalar krizlerin altında yatan temel nedenlerdir.

Kamu açıklarının artmasında; Konsolide bütçe açıkları, yüksek maliyetli ve verimsiz çalışan KİT’lerin açıkları, Sosyal Güvenlik Kuruluşlarının, Mahalli idarelerin ve fonların açıkları, kamu bankalarının görev zararları, etkin olmayan tarımsal sübvansiyonlar, kamu sektöründe aşırı istihdam ve verimlilikle uyumsuz ücret ve maaş artışları, yüksek maliyetli ve verimsiz kamu yatırımları, yüksek maliyetli iç borçlanmalar, düşük vergi yükü, kayıt dışı ekonomi, vergi tabanın dar olması gibi faktörler etkili olmuştur.

DPT Kamu Finansmanı Raporu (2001: 17) verilerine göre 1997 yılında Toplam kamu kesimi borçlanma gereği (Konsolide bütçe, KİT’ler, Mahalli İdareler, Döner Sermayeler, Sosyal Güvenlik Kuruluşları, Fonlar ve Özelleştirme kapsamındaki kuruluşlar), GSMH’nin %7,7’si iken, bu oran 1999 yılında yaklaşık iki kat artarak, GSMH’nin %15,6’sına yükselmiştir. Bu %15,6’lık borçlanma gereğinin %11,9’u konsolide bütçeden gelirken, %2,3’ü İşletmeciler KİT’lerden, %0,7’si fonlardan, %0,4’ü mahalli idarelerden, %0,3’ü Sosyal Güvenlik Kuruluşlarından kaynaklanmaktadır. Bu %15,6’lık borçlanma gereğinin %13,7’si iç borçlanma ile %1,9’u dış borçlanma ile finanse edilmiştir.

1992 yılında emeklilik yaşı koşulunun kaldırılmasıyla birlikte hızla artan emekli sayısına bağlı olarak SGK’nın açıkları ve bu açıkları kapatmak için Hazineden SGK’na yapılan transferler nedeniyle kamu açıkları önemli ölçüde artmıştır. 1999 Yılında Sosyal Güvenlik Reformu yapılmasına karşın reformun başlangıcının 2002 Haziran ayına çekilmesi reformun etkinliğini azaltmıştır. Sosyal güvenlik ile ilgili reform çalışmaları halen gündemdedir.

Türkiye’de istihdam edilenlerin % 40’ı tarım sektöründe çalışmaktadır buna karşılık tarımın GSMH içindeki payı % 15-16 gibi düşük bir düzeyindedir. Bu durum tarım kesiminin verimsiz çalıştığını göstermektedir. Türkiye’de tarımsal kesime yapılan transferlerin GSMH’ya oranı 1999 yılında % 8,29 olup, bu oran OECD ülkeleri, Japonya, ABD ve AB ülkelerinin tarım kesimine yaptığı transferlerin GSMH’ya oranının çok üzerinde gerçekleşmiştir. Buna karşın yapılan destekler gerçek ihtiyaç sahiplerine gitmemektedir. Bu nedenle tarımda verimi artırmak ve gerçek ihtiyaç sahiplerini desteklemek için doğrudan gelir desteği uygulamalarına başlanmıştır.

Türkiye’de vergi gelirlerinin istenilen düzeyde olmamasının en önemli nedeni vergi yükünün düşüklüğü, kayıt dışı ekonominin genişliği ve vergi tabanının dar olmasıdır. 1998 yılı verilerine göre Türkiye’de vergi yükü %27,7 iken, Japonya’da %28,4, ABD’de %28,5, İngiltere’de %35,3, Yunanistan’da %40,6’dır.

Vergi gelirleri düşük olmasına karşın, kamu harcamalarındaki artış kamu açıklarını artırmıştır. T.C. Merkez Bankasından borçlanma oranının düşürülmesi ile birlikte, Hazine, Merkez Bankası kaynaklarına başvuramamış, sürekli artan kamu açıkları devlet iç borçlanma senetleri ile karşılanmıştır. Bu durum, zaten derinliği olmayan finansal piyasaların varlığı nedeniyle, GSMH büyümesinin oldukça üzerinde seyreden reel faizlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ülkede var olan yüksek ve değişken enflasyon ortamı risk primini artırmak suretiyle reel faiz oranlarının yükselmesine yol açmıştır.

1990 yılında toplanan her 100 liralık vergi gelirin 32 lirası faiz ödemek için kullanılırken, 1999 yılında bu rakam 72 liraya yükselmiş dolayısıyla, faiz ödemek için tekrar borçlanmak, borçlanmak için de gittikçe daha yüksek faiz ödemek şeklinde ortaya çıkan borç faiz kısır döngüsü içine girilmiştir. Birçok gelişmiş ülkede İç borç/GSMH oranı, % 100’ün üzerinde olmasına karşın böyle bir borç yükünün sorun yaratmamasındaki en önemli faktör, bu iç borçların vadesinin uzun, maliyetinin düşük olması ve derin finansal piyasaların mevcut olmasındandır. Türkiye’de ise durum tam tersine gerçekleşmiştir. Kamu açıkları nedeniyle DİBS’nin iç piyasada satışı faiz oranlarının hızla yükselmesine yol açmıştır.

Krizin en önemli nedenlerinden birisi de bankacılık sektöründen kaynaklanan sorunlardır. 1980 sonrası dönemde Türkiye’de özel bankaların sayısı hızla artarken bu özel bankaların çoğunluğunun temel amacı, kendi şirketlerinin sermaye ihtiyaçlarını en ucuz

şekilde sağlamak olmuş dolayısıyla, zayıf sermaye yapılı bankaların sayısı gittikçe artmıştır. Ülke riskinin gittikçe artması sonucu bankaların, borç temininde vadeler kısalırken bankalar uzun vadeli DİBS'ne yatırım yapmışlardır. Genellikle fon kaynağı mevduatın vadesi 1-3 ay aralığında yoğunlaşmıştır. Devlet iç borçlanma senetlerinin mevduat bankalarının toplam aktifleri içindeki payı 1990 yılında yüzde 10 iken, giderek artmış ve kriz öncesi dönemde yüzde 25'ler civarına çıkmıştır. Bu nedenle bankaların aktif-pasif kalemleri arasında vade uyumsuzlukları ortaya çıkmıştır. Yüksek reel faizlerin ortaya çıkardığı arbitraj imkanı, bundan yararlanmak isteyen yabancı sermayeyi ülkeye çekerken, bankacılık kesiminin yurtdışından borçlanarak kamu açıklarını finanse etmeleri cazip hale gelmiş, bu durum bankacılık sektörünün döviz açık pozisyonlarını artırmıştır. Diğer taraftan yabancı para mevduatlarındaki artış da bankaların yabancı para yükümlülüklerini artıran diğer bir etken olarak ortaya çıkmıştır. 1998 yılından 2000 Eylül ayına kadar bankaların yabancı para açık pozisyon oranı, % 138 oranında artmıştır. Bankalar kredi vermede güvenilirlik ve geri dönebilirlik kriterlerinden uzaklaştıkları için, geri dönmeyen krediler zamanla artmıştır. Reel kesimi fonlamak gibi asli fonksiyonlarından uzaklaşan bankacılık sektörü, kamu kesiminin açıklarını kapatmak adına uzun yıllar yeterince denetlenmemiştir.

Diğer taraftan kamu bankalarıyla ilgili olarak, görev zararlarının zamanında ödenmemesi, asli fonksiyonların dışında verilen görevler ve yönetimlerindeki zayıflıklar yanında siyasilerin yandaşlarına ucuz ve uzun vadeli kredi sağlamaya yönelik uyguladıkları popülist politikalar bu bankaların mali bünyelerini bozmuştur. Kamu bankalarının görev zararlarına karşılık hazine tarafından nakit dışı adı altında piyasa faizinden düşük faizli ve daha uzun vadeli tahviller verilmiştir. Bu nedenle kamu bankaları finansman ihtiyaçlarını kısa vade ve yüksek maliyetle piyasadan karşılamak zorunda kalmışlar dolayısıyla da piyasalarda faiz oranlarının yükselmesinde önemli rol oynamışlardır. Kamu bankaları uzun yıllar devleti borçlanma aracı olarak kullanılırken reel sektöre gereken desteği verememişlerdir. Bu nedenle Türkiye'deki toplam mevduatın %40'ını toplamalarına karşılık krediler içindeki payları %25 civarında kalmıştır. Kamu bankalarının bütçeleştirilmemiş görev zararları yıllarca iç borç stokunun olduğundan küçük görünmesine yol açmıştır. 2001 yılında tüm görev zararları verilen tahvillerle tasfiye edilmiştir. Aynı yıl iç borç stokunun GSMH içindeki payı %60 olup, bu oranın yarısı

(%30'u) bankacılık sektörünü yeniden yapılandırmak için verilen senetlerden kaynaklanmıştır.

Bütün bu olumsuzluklara karşın 2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programıyla sıkı maliye politikası uygulanmış, enflasyonist beklentileri aşağıya çekmek için döviz kurları hedeflenen enflasyona göre belirlenerek önceden açıklanmış, önemli yapısal reformlar hayata geçirilmiş ve programın NİV (Net İç Varlıklar) hedeflemesi nedeniyle para politikası likidite genişlemesini tamamen yabancı kaynak girişine bağlamıştır. Programın uygulanmaya konulmasıyla birlikte dış kaynak girişi artmış dolayısıyla faiz oranları hızla düşmüş, son on yılın en düşük enflasyon oranı elde edilmiş, üretim ve iç talep canlanmaya başlamış, tüketici kredileri hızla artmıştır.

Fakat bu noktada krizin nedenleri arasında gösterilen ödemeler bilançosuyla ilgili problemler ön plana çıkmıştır. 2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programıyla döviz kurları, hedeflenen enflasyona göre arttırılırken, gerçekleşen enflasyonun daha yüksek çıkması nedeniyle Türk Lirası reel olarak değer kazanmıştır. TL'nin değer kazanması ile birlikte iç talepte görülen hızlı canlanma, tüketici kredilerindeki artış, ham petrol, doğal gaz gibi enerji fiyatlarının artması sonucunda, 2000 yılında, cari işlemler açığı hızla artarak, GSYİH'nın yaklaşık %5'i düzeyine ulaşmış, dolayısıyla Uygur'un (2001) belirttiği gibi, kritik eşliğini çoktan aşmıştır. Artan cari işlemler açığının yanı sıra yapısal reformlar konusunda yılın ikinci yarısında yavaşlama olması, bazı önemli kamu işletmeleriyle ilgili çalışmaların hedefe ulaşmaması, kamu bankalarına ilişkin düzenlemelerde yaşanan sorunlar, politik belirsizlikler ve Arjantin ekonomisindeki gelişmelerin de etkisiyle uluslararası sermayenin gelişen piyasalara daha ihtiyatla yaklaşması, koalisyon hükümetindeki anlaşmazlıklar, 2000 yılının ikinci yarısında Türkiye'ye giren dış kaynağı azaltmıştır. Likidite yaratım mekanizmasının tamamen döviz girişine dayandırıldığı bir yapıda dış kaynak girişindeki bu daralma likidite sıkıntısına yol açmıştır. Bankalar likidite sıkıntısı nedeniyle ellerindeki DİBS'ni acilen satmak zorunda kalmışlar, dolayısıyla tahvil-bono ve hisse senedi fiyatları önemli ölçüde düşmüştür. Yaşanan olumsuzluklar nedeniyle sıcak para şeklinde Türkiye'ye gelen yabancı sermaye ülkeyi terk etmiştir. Kasım 2000 krizinde iki haftalık süre içinde yurt dışına yaklaşık 7 milyar dolarlık sıcak para kaçmıştır. Bu rakam Türkiye'ye 1992-1997 yılları arasında toplam 6 yıllık sürede giren net 3,6 milyar dolarlık sıcak paranın yaklaşık iki katıdır. NİV hedeflemesi nedeniyle para arzı arttırılmazken faizler önemli ölçüde yükselmiştir. Döviz çıpası politikası nedeniyle döviz

kurunu istenilen seviyede tutmak isteyen Merkez Bankası 6 milyar dolar civarında döviz satışında bulunmuş, dolayısıyla döviz rezervleri önemli ölçüde azalmıştır.

Kasım krizinin daha da derinleşmesini önlemek amacıyla Kasım ve Aralık aylarında bir dizi önlem alınmış, yapısal reformların hızlandırılması kararlaştırılmış ve yürütülmekte olan Stand-By Düzenlemesinin 7,5 milyar dolar tutarında Ek Rezerv Kolaylığı ile desteklenmesi yönünde Uluslararası Para Fonu ile anlaşma sağlanmıştır. Bu sayede mali piyasalardaki dalgalanmalar az da olsa giderilmiş, Merkez Bankasının döviz rezervleri artmış ve faiz oranları kriz ortamına göre önemli ölçüde gerilemiştir.

Fakat kriz göstergeleri yönünden zaten muhtemel bir krize hazır piyasalarda krizi tetikleyen gelişme Şubat ayında Hazine ihalesi öncesinde Başbakan ve Cumhurbaşkanı arasındaki olumsuz gelişmeler olmuştur. Bu durum uygulanan programa olan güvenin tamamen kaybolmasına neden olmuş ve dövize yönelik ciddi bir atak meydana gelmiştir. Nitekim 19 Şubat'ta bir gün valörlü 7,6 milyar dolarlık döviz talebi olmuştur. Dövize saldırı yabancılarla sınırlı kalmayıp yerli halk da dövize hücum etmiştir. Merkez Bankası yüksek seviyedeki bu döviz talebine karşı likiditeyi kontrol etmeye çalışmış, döviz rezervleri önemli ölçüde erimiş, likidite sıkışıklığı ve özellikle kamu bankalarının aşırı düzeyde günlük likidite ihtiyacı nedeniyle faiz oranları hızla yükselirken, Devlet iç borçlanma senetlerinin fiyatları düşmüştür. Bu durum portföyünde yoğun olarak devlet iç borçlanma senetleri bulunduran TMSF kapsamındaki bankaların mali yapılarını daha da bozmuştur.

Bütün bu olumsuz gelişmeler nedeniyle, döviz kuru çapasının daha fazla devam edilemeyeceği anlaşıldığından döviz kurları dalgalanmaya bırakılmıştır. Merkez Bankası kurların dalgalanmaya bırakılmasından sonra piyasaların TL ihtiyacını karşılamaya başlamış ve bunun sonucunda kısa vadeli faiz oranları % 80 düzeylerine gerilemiştir. Fakat Kasım krizi sonrasında faiz riski ile karşılaşan bankacılık sektörü, Şubat krizi sonrasında hem faiz hem de kur riskiyle karşılaşmış bunun sonucunda önemli kayıplarla karşı karşıya kalmıştır. Kamu bankaları başta olmak üzere, bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılması için ihtiyaç duyulan kaynaklar kamu maliyesi üzerine önemli bir yük getirmiş, yaşanan krizler sonucu, faizlerde ve enflasyonda yaşanan artış, döviz kurlarındaki dalgalanmayla birleşince tüm ekonomide bir belirsizlik ortamı oluşmuştur. Bu durum, özellikle reel sektörü olumsuz etkilemiştir. Mali sektörde yaşanan sıkıntılar nedeniyle reel kesime kredi verilmediği gibi daha önce verilen krediler de geri dönmeye başlamıştır.

Böyle bir ortamda borç ödeme gücünü artırmak, önemli bir faiz dışı bütçe fazlası elde etmek, ekonomide borç-faiz-büyüme dinamiğini olumlu yöne dönüştürmek, verimliliği artırmak, borç ödeme güçlükleriyle ve makroekonomik dengesizliklerle bir daha karşılaşmamak için çok ciddi yapısal reformların gerçekleştirilmesi amaçlanmış, bu nedenle de IMF ile 18. destekleme düzenlemesi yapılarak 3 yıllık bir anlaşmaya gidilmiştir. GEGP olarak adlandırılan bu program, enflasyon hedeflemesi politikasına dayandırılmıştır. Programla TÜFE'nin 2002 yılında % 20'ye, 2003 yılında % 15'e indirilmesi hedeflenmiştir.

Borç ödeme güçlüklerinin arttığı bu ortamda, öncelikle faiz dışı fazla hedefiyle uyumlu bir maliye politikasının uygulanması hedeflenmiştir. Böyle bir faiz dışı fazla hedefini yakalamak için faiz dışı harcamalarındaki nominal artışın GSMH'nin nominal artışının altında tutulması ve gelir artışını sağlamak için çeşitli vergi ve vergi dışı gelir düzenlemelerinin yapılması planlanmıştır. Bu sayede konsolide bütçe, bütçe dışı fonlar, mali olmayan KİT'ler, işsizlik fonu ve yerel yönetimleri içerecek şekilde tanımlanan toplam kamu kesimi faiz dışı fazlasının, (özelleştirme geliri, faiz geliri ve Merkez Bankası karları hariç) GSMH'ya oranı 2000 yılındaki % 2,8'lik seviyesinden, 2001 yılında % 5,5'e ve 2002 yılında da % 6,5'e yükselmiştir. Yine borç ödeme gücünü artırmak için 2001 yılında 1 milyar dolar olması beklenen özelleştirme yoluyla sağlanacak gelirin, 2002 yılında piyasa koşullarının olumluya dönmesi sayesinde 3,5 milyar dolar olması hedeflenmiştir.

GEGP, ile ilk aşamada para tabanı, nihai aşamada enflasyon hedeflemesi olmak üzere çift çapalı bir istikrar programı uygulanması amaçlanmıştır. Parasal tabanın enflasyon ve büyüme öngörülleri ile tutarlı olarak 2001 yılında %47 oranında artması öngörülmüştür. Bu sayede hedeflenen enflasyon oranının yakalanabileceği düşünülmüştür. Böyle bir politikanın başarısı için, gelişmiş mali piyasaların olduğu bir ortamda bağımsız olarak hareket eden Merkez Bankasının enflasyon hedefi doğrultusunda istediği para politikası araçlarını kullanabilmesi gerekiyordu. Bu nedenle GEGP ile Merkez Bankasının bağımsızlığını artırmaya yönelik düzenlemeler yapılmıştır.

2000 Kasım ve 2001 Şubat krizleri ile birlikte; Türkiye'de teknolojik atılım gerçekleştirilmeden, üretim ve verimlilik artırılmadan yani rant ekonomisinden üretim ekonomisine geçiş sağlanmadan enflasyonun düşürülmesinin ve uzun süre bu düşük seviyenin korumasının mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Bu nedenle GEGP'nda yapısal

sorunların çözülmesi enflasyonla mücadelenin ön şartı kabul edilmiştir. Mevcut yapısal sorunların çözülmesi için; GEGP çerçevesinde, Mali sektörün yeniden yapılandırılması, Devlette şeffaflığın artırılması ve kamu finansmanının güçlendirilmesine, Ekonomide rekabetin ve etkinliğin artırılması, son olarak da Sosyal dayanışmanın güçlendirilmesine olmak üzere dört ana alanda 15 yasal düzenleme yapılmasına karar verilmiştir.

Kamu açıklarının yüksek olduğu Türkiye gibi ülkelerde yüksek faiz oranlarından yararlanmak için ülkeye gelen sıcak paranın beklentilerdeki olumsuzluk nedeniyle krizlere yol açması ve kamu kesimini fonlamayı kendine görev edinmiş bankacılık sektörünün de bu durumdan olumsuz etkilenmesi kaçınılmaz olarak görülmektedir. Bu nedenle GEGP ile öncelikle sıkı para ve maliye politikası uygulayarak bir bütçe fazlası elde etmek ve devletin borçlanma gereğini düşürmek istenmiştir. Bunun yanında alınan yapısal önlemlerle devletin şeffaf ve verimli çalışması, piyasa ekonomisi koşullarında rekabetin artırılması, Avrupa Birliği'ne katılım konusunda sürecin hızlandırılması amaçlanmıştır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- ALTAY. E. (2004), “**Sermaye Piyasası’nda Varlık Fiyatlama Teorileri**”, Derin Yayınları, İstanbul.
- AKGÜÇ. Ö. (1989), “**100 Soruda Türkiye’de Bankacılık**”, Gerçek Yayınları, İstanbul.
- AKGÜÇ. Öztin (2000), “**1999 Yılında Bankalar, Mevduat ve Krediler**”, Banka-Mali ve Ekonomik Yorumlar, Ekim 2000.
- ARI. T. (2001),”**Neoliberal Teori Hakkında Ayrıntılı Bilgi, Uluslararası İlişkiler Teorileri**”, Alfa Yayınları, Bursa.
- BABUŞCU. Ş. (2005), “**Basel II Düzenlemeleri Çerçevesinde Bankalarda Risk Yönetimi**”, Akademi Consulting&Training, Ankara, Ekim.
- BOLGÜN. E. , AKÇAY. B. (2005), “**Risk Yönetimi**”, Scala Yayıncılık, 2.Baskı, İstanbul.
- CROUHY. GALAY. MARK. (2009), AAFM Training ebook –“**The Essentials of Risk Management**”.
- ÇOLAK. Ö. ve YİĞİDİM. A. (2001), “**Türk Bankacılık Sektöründe Kriz**”, Nobel Yayınları, Ankara.
- DEMİRGÜÇ A. (1998), “**Financial Liberalization and Financial Fragility**” Kunt and Enrica Detragiache April 1998
- DİE. (2004), “**1923-2004 Türkiye İstatistik Yıllığı**”, Ankara.
- EĞİLMEZ. M. (1997), “**IMF, Dünya Bankası ve Türkiye**”, Creative Yayıncılık, İstanbul.
- EROĞLU. Ö. ve ALBENİ. M. (2002), “**Küreselleşme Ekonomik Krizler ve Türkiye**”, Bilim Kitabevi Yayınları, Isparta.
- EROĞLU, N. (2008), “**Türkiye’de Parasal Kesim ve Merkez Bankası İşlemlerinin Analizi**”.Der yayınevi İstanbul
- FİSCHER S. ve DOMBUSH R. (1984), “**Macroeconomics by Stanley Fischer and Rudiger Dornbusch**” (1984, Hardcover)

- HÜSNÜ E. (2000) **“Ekonomi Politikasının Temelleri”**, 4. Baskı, İlkem Yayınları, İzmir
- KARABIYIK, E.L, (2004), **“Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Etkileri”**,
Marmara Kitabevi Yayınları, Bursa
- KARABULUT. G. (2002), **“Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin Nedenleri”**
Der Yayınları, İstanbul.
- KARACAN. A.İ. (1997), **“Bankacılık ve Kriz”**, Creative Yayınları, İstanbul,
- PARASIZ. İ. (2001), **“Enflasyon-Kriz-Ayarlamalar”**, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- ŞAMİLOĞLU. (2002), **“Küreselleşme Sürecinde Türkiye’nin Finansal Kaynak Sorunu”**, Gazi Kitabevi, Ankara.
- SEYİDOĞLU. H. (2001), **“Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama”**. Güzem Yayınları. İstanbul.
- SOMÇAĞ. S. (2006), **“Türkiye'nin Ekonomik Krizi Oluşumu ve Çıkış Yolları”**. 2006 Yayınevi. / İnceleme Dizisi.
- YILDIRTAN. Z.D. (2007), **“Finansal Krizler, Erken Uyarı Sistemleri”**, Nobel Kitap Yayınevi.

MAKALELER

- AKGÜÇ. Ö. (2001), **“Bankacılık Kesimi Kriz Nedeni mi?”**. İktisat Dergisi. Şubat Mart.11.
- AKHAN. H. (2000), **“Türk Bankacılık Sisteminde Yeni Dönem”**. İktisat İşletme ve Finans Dergisi. 15.
- ALP. A. (2001), **“Bankacılık Krizleri ve Krize Karşı Politika Önerileri”**. Banka Mali ve Ekonomik Yorumlar. 38.
- ARDIÇ. H. (2004), **“1997 ve 2001 Yılı Ekonomik Krizlerinin, TCMB Bilançosunda Yarattığı Hareketlerin İncelenmesi “** Uzmanlık Yeterlilik Tezi. 2004 TCMB Muhasebe Genel Müdürlüğü. Ankara.

- ATAN. M. (2002) “**Risk Yönetimi ve Türk Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama**”, T.C.Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.
- BABUŞÇU. Ş.; M. KÖKSAL; A. ÜNSÜN; Z. YAZICI.(2000), “**Yüksek Enflasyondan Düşük Enflasyona Geçiş Sürecinde Türk Bankacılık Sektörü**”, İşletme ve Finans Dergisi, Sayı:174, 2000.
- BENLİ. A.; SÖNMEZLER, PAZARBAŞIOĞLU. (2003), “**Krizden İstikrara Doğru Bankacılık Sektörü**“,2003.
- BARLAS, O. (2001). “**Ekonomik Araştırmalar**”, Star, 5 Mayıs
- BOYACIOĞLU M. A. (2002) “**1980 Sonrası Türk Bankacılık Sektöründeki Gelişmeler, Krizlerin Sektör Üzerindeki Etkileri ve İyileştirici Öneriler**” Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.
- COLLINS. W. (1986), “**English Dictionary**”, (P. Hanks, W.T. Maleod, L.Urdang), William Collins and Sons&Co. Ltd., London, İkinci baskı, 1986.
- ÇALIŞKAN Ö.V. (2003),”**Uluslararası Finansal Krizler, Ekonomik Yaklaşım**”, Cilt: 14, Sayı: 44 46, 2003, Ankara.
- CELASUN. M. (2002) “**2001 Krizi, Öncesi ve Sonrası : Makroekonomik ve Mali Bir Değerlendirme**” .
- ÇELEBİ. E. “Doğuş Üniversitesi Dergisi, 2001 / 4 “**2001 yılında Türkiye Ekonomisinin Genel Görünümü**”.
- DAĞDEMİR, Ö. “**Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Sürecinde Gelir Dağılımı ve Bölüşüm İlişkileri**”, Eskişehir Ticaret Odası Dergisi, Yıl.19, Sayı.84, (Mayıs 2002),
- DELİCE. G.(2003), “**Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif**”, Erciyes Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı:20, 2003.
- DEMİR. O. (2001), ”**2000 Yılı Sonunda Yaşanan Finansal Kriz ve Uygulan İstikrar Programı Üzerine Düşünceler**”, İktisat, işletme ve Finans Dergisi, Yıl:16, Sayı:184, Temmuz 2001.

- DERViŞ, K. (2001 Nisan). “**Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı**”,TCMB Ankara.
- DORNBUSCH. R. ve FISCHER. S. (2003), “**International Financial Crises**” Cesifo Working Paper No. 926 Category 6: Monetary Policy And International Finance March 2003
- EDWARD “**Capital Movements, Banking İnsolvency, And Silent Runs İn The Asian Financial Crisis**” (2000) Pacific-Basin Finance Journal.
- EDWARD ve SANTANELLA.” **Does 2008 Global Financial Crisis Contagious?**” 2008
- EĞİLMEZ. M. (2003),”**Kasım 2000 Krizi Üzerine**”, 2006 Ankara
- ERÇEL. G. “**2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması**” TCMB-Ankara.
- ERDOĞAN, B. (2006),” **Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizler ve Finansal Kriz Modelleri**”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış YüksekLisans Tezi, Kahramanmaraş.
- ERDÖNMEZ. P.A., (2003), “**Ekonomik Kriz Sonrası Kurumsal Yeniden Yapılandırma Süreci**”. Bankacılar Dergisi Sayı 47
- ERKEKOĞLU. H. ve BİLGİLİ. E. (2005), “**Parasal Krizlerin Tahmin Edilmesi:Teori ve Uygulama**” Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Sayı: 24, Ocak Haziran 2005.
- EREN A. (2001), “**Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiyede Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi**” Yeni Türkiye, Sayı:41, Yıl:7, Eylül-Ekim 2001
- ERÇEL. G. ,”**2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması**”, TCMB, Ankara, 9 Aralık 1999.
- ERGENÇ Y.E. (2009), “**Ekonomik Krizlerin Nedenleri Ve Çözüm Önerileri**” Balıkesir (Endmuh.com).
- GÜVEN. D. (2003), “**Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif**”, Erciyes Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı: 20, Ocak Haziran 2003.

- GRACIELA L. KAMINSKY AND CARMEN M. REINHART (1999), “**The Twin Crises: The Causes Of Banking And Balance-Of-Payments Problems By**” The American Economic Review June 1999
- HİÇ. M. (2001), “**Ekonomik Kriz Anatomisi, Sonuçlar ve Alınacak Dersler**”, Yeni Türkiye Dergisi, Eylül-Ekim 2001, Cilt:1, Yıl:7 Sayı: 41
- IMF. (2005) “**World Economic Outlook**”, IMF, 2005, 75.
- KARAÇOR. Z. (2004) Selçuk Üniversitesi “**Öğrenen Ekonomi Türkiye: Kasım 2000 Şubat-2001 Krizinin Öğrettikleri**” Konya.
- KİBRİTÇİOĞLU. A. (2001), “**Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969 2001**”, Yeni Türkiye Dergisi, Yıl: 7 Sayı:41, Eylül-Ekim 2001.
- MİŞKİN. F.(1998), “**International Capital, Movements, Financial Volatility and Financial Instability**”, Working Papers, 6390, Cambridge, January 1998.
- MİŞKİN. F.(2001), “**Financial Policies and the Prevention of Financial Crises in Emerging**” Market Countries, NBER Working Paper Series, 8087, January 2001.
- OKTAR. S.ve DALYANCI. L. (2010) “**Finansal Kriz Türleri ve Teorileri**” Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi Yıl 2010 Cilt XXIX,SayıII,S1-22.
- ÖNDER, İ. (2001), “**Ekonomik Kriz**”, Yeni Türkiye, Yıl:7, Sayı:41, Ankara.
- PARASIZ. İ. (2003), Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. Uluslararası İlişkiler Bölümü, “**Makro Ekonomi Ders Notları**”.
- SARPKAYA. S. S. (2009), T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı “**Finansal Krizler ve Kriz Dönemlerinde Uygulanan Para Politikası Araçları.**”Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- SERDENGEÇTİ. S, (2001) “**2001 Yılı Para Politikası Raporu**”, 2001 Yılı Para Politikası Raporu 15 Mayıs 2001
- SUCU. İ. (2002), Adnan Menderes Üniversitesi “**Türk Bankacılık Sistem: Finansal Krizler ve Finansal Kriz Sonrası Uygulanan İstikrar Programlarının Etkileri**” Aydın.

ŞAMILOĞLU. F. (2007) “**Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Bir Değerlendirme**”.

TOPRAK.. M.ve DEMİR. O. (2002) “**Türk Bankacılık Sektörü: Sorunlar, Krizler ve Arayışlar**”, Cumhuriyet Üniversitesi BF Dergisi, Cilt.2, Sayı.2, s.1

TEMEL, A. (2001), “**Ekonomik Program Uygulamasının Değerlendirilmesi ve Makroekonomik Gelişmeler**”, Yeni Türkiye Dergisi, Eylül-Ekim 2001, Cilt:1, Yıl:7 Sayı: 41.

TUNÇ. H. (2001), “**Finansal Kriz ve Türkiye Ekonomisi**”, İSO Dergisi, Sayı: 421, Nisan 13 2001,20.

TOPRAK. M. Kırıkkale Üniversitesi, “**İİBF, İktisat Bölümü Osman Demir Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**”, Cilt 2, Sayı 2.

UYGUR E. (2001), “**Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni**” 2001/1 Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım Ve 2001 Şubat Krizleri 7 Nisan, 2001

YAHŞİ. K. (2007) “**Küreselleşme ve İstihdam**” Çukurova Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi Adana.

YALAS. E. (2010), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.“**Krizden (2001) Krize (2008) Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılandırma Sürecinin Analizi**” Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale.

YAY. T. YAY.G. YILMAZ.E İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 2001-47 “**Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler Ve Finansal Düzenlemeler**”. İstanbul.

Walters. “**Actin remodeling requires ERM function to facilitate AQP2 apical targeting**” Pflügers Archiv - European Journal of Physiology July 2008, Volume 456

İNTERNET

<http://tdkterim.gov.tr/bts/> 21.02.2013.

http://books.google.com.tr/books?id=x5PQFG5oNHwC&pg=PA1&lpg=PA1&dq=Financi+al+Policies+and+the+Prevention+of+Financial+Crises+in+Emerging+Market+Countries&source=bl&ots=4LBPoqo_A7&sig=YhKsnDFt2fZr_5l8sfuazaxAvds&hl=tr&sa=X&ei=72lLUeGxCsWSswaP9YCwBg&ved=0CF0Q6AEwBA 01.03.2013.

<http://www.f5haber.com/samanyolu/durmus-yilmaz-dan-2001-krizi-icin-ilginc-cikis-haberi-2678439/> 03.03.2013.

<http://topics.nytimes.com/top/opinion/editorialsandoped/oped/columnists/paulkrugman/index.html> 03.03.2013

https://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:UeMLzZUqn_kJ:www.abmaliye.gov.tr/sites/default/files/WB%2520-%2520Uluslararası%25C4%25B1%2520Bor%25C3%25A7%2520%25C4%25B0statistikleri%2520Raporu%25202013.doc+&hl=tr&gl=tr&pid=bl&srcid=ADGEESjEFADcDCYxBYax0Z2d2VdpZutym4ZYMbiaHbMTEqKKhqFbardie7svMOtmaYf62Rv9BCWA1f4is4nA_4AhOel4KLmppKYU5ROwszefEQnu_3syonPIHZOhbivW0fcI6fuRs7z&sig=AHIEtbRFN8DqVyO7VnXE2SOwtCqly5uivw 10.03.2013.

<http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=94826> 15.03.2013.

<http://www.haber7.com/haber/20110220/2001den-anayasa-firlatma-mansetleri.php> 17.03.2013.

<http://www.haberpan.com/haber/2001de-yasanan-krizi-anlatan-sok-sozler> 21.03.2013.

<http://www.tuik.gov.tr> 22.03.2013.

<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/paraprog2/baskanmat5y.html> 25.03.2013.

<http://www.mahfiyegilmez.com/2012/07/ozetle-imf-ve-turkiye.html> 28.03.2013.

<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/paraprog2/baskanmat5y.html> 30.03.2013.

<http://ekonomiturk.blogspot.com/2008/09/inan-dogan-kriz-yorumlari.html> 02.04.2013.

<http://nethaberci.com/sondakika-guncel-haberleri/2001den-anayasa-firlatma-mansetleri-165466.html> 04.04.2013.

http://www.alomaliye.com/tolga_oktay_bankacilik.htm 14.04.2013.

http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2011/02/22/2001_krizinin_gizli_tarihi?paging=1
14.04.2013.

http://www.kemerhaber.com/HIMMET-KAVUZ/1475/MANSETLERDE-2001-KRIZI_.html 16.04.2013.

<http://www.haberturk.com/yazarlar/hakan-ozyildiz/602661-on-yil-sonra-2001-krizi>
19.04.2013.

<http://habermerkezi.wordpress.com/2008/07/20/2001-krizini-unutanlara-bir-hatirlatma/>
22.04.2013.

DIĞER

1999 “**The Twin Crises: The Causes of Banking and Balance of Payments Problems**”
American Economic Review, No: 3.49 s.473-500.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, “**Bankaların İç Sistemleri Hakkında Yönetmelik**”, 26333 sayılı ve 01/11/2006 tarihli Resmi Gazete, Madde:3

BDDK (2001) “**Bankacılık Sektörü Reformu: Gelişme Raporu**”

BDDK (2001a), **Yıllık Rapor 2000**, Mayıs 2001.

BDDK, (2001b), “**Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı,**” 15 Mayıs 2001.

BDDK (2001c), **Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu Kapsamındaki Bankalar: Performans ve Gelişme Raporu**, 24 Ağustos 2001.

BDDK (2001d), **Bankacılık Sektörü Reformu: Gelişme Raporu**, 2 Ağustos 2001.

BDDK (Ekim 2001), **Bankacılık Sektörü Değerlendirme Raporu**.

BDDK (8 Kasım 2001), **Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı: Gelişme Raporu**.

BDDK (15 Mayıs 2001), **Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı**.

BDDK (11 Ocak 2002), **Banka Sermayelerinin Güçlendirilmesi**.

BDDK (6 Şubat 2002), **Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı: Gelişme Raporu.**

BDDK (21 Haziran 2002), **Banka Sermayesinin Güçlendirilmesi Programı: Gelişme Raporu.**

BDDK (23 Temmuz 2002), **Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı: Gelişme Raporu.**

BDDK (Kasım 2002), **Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı: Gelişme Raporu-V.**

BDDK, **Banka Sermayesinin Güçlendirilmesi Programı: Gelişme Raporu**, 21 Haziran 2002.

BDDK (11 Ocak Hazine Müsteşarlığı, **“Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Politika Metinleri”**, Cilt.I, 2001.

TCMB, **Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı**, 2000.